

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
KASTAMONU UNIVERSITY

CİLT: 22 SAYI: 2

2020

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ
JOURNAL OF FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Cilt: 22-Sayı: 2, Aralık 2020/Volume 22-Issue 2, December 2020

E-ISSN: 2147-6012

Sahibi/Owner

Prof. Dr. Ahmet Hamdi TOPAL
Rektör/*Rector*

Editör/Editor

Şükran SİRKİNTİOĞLU YILDIRIM

Sekreteryas/Secretariat

Enes Uğur TOHUM
Abdurrahman KAYA
Zühal Nihan ÇETİN

Kapak Tasarım/Cover Design

Köksal BİLİRDÖNMEZ

Bilim ve Danışma Kurulu

Andrey V. KOROTAYEV-National Research University-Rusya Federasyonu-akorotayev@gmail.com

Glenn MUSCHERT-Miami University-ABD-muschegw@MiamiOH.edu

Ahmed QADRI-University of Karachi-Pakistan-prof.qadri@gmail.com

Kuziev Islom NEMATOVICH-Tashkent Financial Institute-Özbekistan-puib@tfi.uz

Venera ISTAYEVA-University of IR-Kazakistan-iztaeva.venera@mail.ru

Maciej MILCZANOWSKI-University of Information Technology and Management-Polonya-milczanowski@wsiz.rzeszow.pl

Jose Ramos Pires MANSO-Universidade De Beira-Portekiz-pmanso@ubi.pt

Georgi MARINOV- University of Economics Varna-Bulgaristan-georgi.marinov@gmail.com

Najat Sayem KHALIL-San'a University-Yemen-najatsayem@gmail.com

Olena BORDILOVSKA-University of Taras Shevchenko-Ukrayna-olbord@ukr.net

Bülent GÜLOĞLU-İstanbul Teknik Üniversitesi-Türkiye-guloglub@itu.edu.tr

Muhsin HALİS-Kocaeli Üniversitesi-Türkiye-muhsin.halis@kocaeli.edu.tr

Bayram Zafer ERDOĞAN-Anadolu Üniversitesi-Türkiye-bzerdogan@anadolu.edu.tr

Kerem KARABULUT-Atatürk Üniversitesi-Türkiye-kerem@atauni.edu.tr

Mustafa SEVÜKTEKİN-Uludağ Üniversitesi-Türkiye-sevuktekin@uludag.edu.tr

Fırat YALDIZ-Kastamonu Üniversitesi-Türkiye-fyaldiz@kastamonu.edu.tr

Tolga ULUSOY-Kastamonu Üniversitesi-Türkiye-tulusoy@kastamonu.edu.tr

Erol TURAN-Kastamonu Üniversitesi-Türkiye-eturan@kastamonu.edu.tr

Yavuz DEMİREL-Kastamonu Üniversitesi-Türkiye-ydemirel@kastamonu.edu.tr

Sefa ÇETİN-Kastamonu Üniversitesi-Türkiye-sefacetin@kastamonu.edu.tr

---

İletişim / Contact

Kastamonu Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanlığı
37100 Kastamonu/ Türkiye

Tel: +90 366 280 21 02

Faks: +90 366 280 21 99

iibfdergi@kastamonu.edu.tr

Kastamonu University
Dean's Office of Faculty of Economics and Administrative
Sciences

37100 Kastamonu/ Turkey

Phone: +90 366 280 21 02

Fax: +90 366 280 21 99

iibfdergi@kastamonu.edu.tr

Bu dergi yılda iki defa yayınlanır

This journal is published two times in a year.

Cilt 22 – Sayı 2 Hakemleri

Prof. Dr. Oya İnci BOLAT

Balıkesir Üniversitesi

Prof. Dr. Sefa ÇETİN

İstanbul Gedik Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Sait DİLEK

Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Coşkun TOPAL

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Erol TURAN

Kastamonu Üniversitesi

Doç. Dr. Semanur SOYYIĞIT

Kırklareli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Şerife GÖÇER

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Sedef ŞEN

Kastamonu Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ŞİT

Kilis 7 Aralık Üniversitesi

Dr. Mehmet SEYHAN

Gaziantep Üniversitesi

Referees of Volume 22 - Issue 2

Prof. Dr. Oya İnci BOLAT	Balıkesir University
Prof. Dr. Sefa ÇETİN	İstanbul Gedik University
Prof. Dr. Mehmet Sait DİLEK	Atatürk University
Prof. Dr. Coşkun TOPAL	Karadeniz Teknik University
Prof. Dr. Erol TURAN	Kastamonu University
Assoc. Prof. Dr. Semanur SOYYIĞIT	Kırklareli University
Assist. Prof. Dr. Şerife GÖÇER	Tokat Gaziosmanpaşa University
Assist. Prof. Dr. Sedef ŞEN	Kastamonu University
Assist. Prof. Dr. Ahmet ŞİT	Kilis 7 Aralık University
PhD. Mehmet SEYHAN	Gaziantep University

İçindekiler/Contents

Araştırma Makaleleri/Research Articles	Sayfa/Page
Kurumsal Yapı ve Ekonomik Performans İlişkisi: Kırılgan Beşli Ülkeleri Relationship Between Institutional Structure and Economic Performance: Fragile Five Countries Yıldırım Beyazıt ÇİÇEN, Şeyma ARSLAN	6-29
Z Kuşağındaki Bireylerin Kişilik Özelliklerinin Paternalist Liderlik Algularına Etkisinde Örgüt Kültürünün Düzenleyici Rolü The Moderating Role of Organizational Culture in The Effect of Personality Traits of Individuals in Generation Z on Paternalistic Leadership Perception Tülay İLHAN NAS, Abdullah DOĞAN,	30-60
Politik Belirsizlikler Altında Türk Bankalarının Risk Alma Davranışlarının Belirlenmesi Determining Turkish Banks' Risk Taking Behaviors Under Political Uncertainties Hikmet AKYOL	61- 78

Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Kastamonu University Journal of Faculty of Economics and
Administrative Sciences

Aralık 2020 Cilt: 22 Sayı:2
 iibfdergi@kastamonu.edu.tr

Başvuru Tarihi / Received: 31.07.2020
Kabul Tarihi / Accepted: 16.11.2020
DOI: iibfdkastamonu.776210

Kurumsal Yapı ve Ekonomik Performans İlişkisi: Kırılgan Beşli Ülkeleri¹

Yıldırım Beyazıt ÇİÇEN², Şeyma ARSLAN³

Öz

Bu çalışmanın amacı, Eski ve Yeni Kırılgan Beşli olarak nitelendirilen ülkelere dair kurumsal yapı faktörlerinin ekonomik performanslarına etkisini analiz etmektir. Morgan Stanley’ın 2013’teki raporunda belirttiği (Eski) Kırılgan Beşli ülkeleri içerisinde Güney Afrika, Türkiye, Brezilya, Hindistan ve Endonezya yer almaktadır. 2017’de Standard and Poor’s’a ait analiz dokümanında Yeni Kırılgan Beşli ülkeleri içerisinde Türkiye, Arjantin, Pakistan, Mısır ve Katar gösterilmiştir. Türkiye her iki Kırılgan Beşli içerisinde yer alan tek ülkedir. Bu doğrultuda iki raporun işaret ettiği dokuz kırılgan ülke, ICRG veri tabanından temin edilen 2002-2015 yılları arasındaki politik risk derecesi, ekonomik risk derecesi ve finansal risk derecesine ilişkin yıllık verilerle, panel veri analizi kullanılarak analiz edilmiştir. Analizde önce Sabit ve Rassal Etkiler modelleri ve ardından Dirençli Model Tahmincileri (Arellano, Froot, Rogers ve Newey-West) kullanılmıştır. Modellerden elde edilen bulgular, kurumsal yapıya ilişkin faktörler ve ekonomik performans arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre ilgili kırılgan ülkelerin kurumsal yapılarında meydana gelecek iyileşmeler, ekonomik performanslarını olumlu yönde etkileyecektir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Yapı, Ekonomik Performans, Eski ve Yeni Kırılgan Beşli Ülkeler

Jel Kodu: E02, O43, O5

Relationship Between Institutional Structure and Economic Performance: Fragile Five Countries

Abstract

The aim of this study is to analyze the effects of institutional structure factors on the economic performance of the countries defined as the Old and New Fragile Five. Morgan Stanley noted in the 2013 report (Old) Fragile Five countries are South Africa, Turkey, Brazil, India and Indonesia.. In 2017, Standard and Poor’s analysis document shows the New Fragile Five as Turkey, Argentina, Pakistan, Egypt and Qatar. Turkey is the only country in both fragile quintets. In this direction, nine fragile countries pointed out by the two reports were analyzed using panel data analysis with annual data on political risk rating, economic risk rating and financial risk rating between 2002-2015 obtained from the ICRG database. In the analysis, first the Fixed and Random Effects models and then the Robust Model Estimators (Arellano, Froot, Rogers and Newey-West) were used. Findings obtained from the models reveal that there is a positive and significant relationship between factors related to institutional structure and economic performance. Accordingly, improvements in the institutional structures of the relevant fragile countries will affect their economic performances positively.

Keywords: Institutional Structure, Economic Performance, Old and New Fragile Five Countries

Jel Codes: E02, O43, O5

¹ Bu makale Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Yüksek Lisans Programı öğrencilerinden Şeyma Arslan’ın Dr. Öğretim Üyesi Yıldırım Beyazıt Çiçen danışmanlığında yaptığı “Kurumsal Yapının Ekonomik Performansa Etkisi: Kırılgan Beşli Ülkeleri” adlı tezden türetilmiştir.

² **Sorumlu Yazar/Corresponding Author:** Dr. Öğretim Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Gümüşhane, Türkiye. **E-posta:** ybcicen@gumushane.edu.tr **Orcid no:** 0000-0002-3425-280X

³ Yüksek Lisans Mezunu, Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gümüşhane, Türkiye. **E-posta:** seyma7537@gmail.com **Orcid no:** 0000-0003-3526-2484

Extented Abstract

Introduction

When evaluating the countries' long-term growth levels, we see different performances in growth. Economics theory examines the causes from which such disparities emerge. Recent studies in the literature have shown that institutions explain differences in growth. Accordingly, an institutional framework that preserves property rights and enforces contracts sends positive signals to economic actors and investors. Political institutions are the major determinants of that institutional environment. Through channels such as providing credibility in public policies, limiting arbitrary interventions, creating equal opportunities and preventing rent-seeking activities, political institutions can positively impact economic indicators.

This research examined the Old and New Fragile Five countries by taking institutional variables into account. The Old Fragile Five refers to Morgan Stanley's five fragile countries which were listed in 2013. South Africa, Brazil, India, Indonesia and Turkey are among those countries. This qualification is partly due to the conclusion of the quantitative expansion launched by the FED during the global crisis. These five countries usually have high current account deficits and are more reliant on foreign capital flows. The fact that these countries require more foreign funding, but the difficulties in accessing it, as well as the political instability that will slow down the rate of reform in these five countries, increase their vulnerability.

By comparison, Standart and Poor's identified the New Fragile Five in their November 2017 review article. Argentina, Pakistan, Egypt, Qatar and Turkey are among those countries. The related report states that the threat of monetary tightening after 2017 is more specific, and that with worsening financial conditions, these five countries are at the highest risk. Turkey is the only country to participate in both quintet.

Method

The effects of the institutional structure on the economic indicators were evaluated in the analysis section of this report, using data from the nine fragile countries for the years 2002-2015. The analysis utilized data from the ICRG database (PRS group). The Economic Risk Rating index is used to assess the economic outlook and includes GDP per capita, real GDP growth, annual inflation rate, the ratio of the budget balance to GDP and the ratio of the current account deficit to GDP. The Political Risk Rating is used as indicators of institutional structures and includes government stability, socio-economic conditions, investment profile, internal conflict, external conflict, corruption, military in politics, religious tensions, law and order, ethnic tensions, democratic accountability and bureaucracy quality. Furthermore, the Financial Risk Rating is added as a control variable and includes the ratio of the external debt to GDP, the ratio of foreign debt to exports, the ratio of current account deficit to exports, the ratio of monthly net international liquidity to imports and exchange rate stability.

In this study panel data analysis examined the relationship between institutional factors and economic performance. The model demonstrates how the political and financial risk variables influence the economic risk variable. Political and financial risk rating variables are expected to be positive in the model. Increases in institutional quality will therefore reduce political risks, and these will also reduce economic risks.

First, Linear Panel Data methods were used mainly in the econometric analysis. Here, models of Fixed Effects and Random Effects are used. Between these two models the Hausman test was applied as a preference. According to the Hausman test, the Random Effects model among the two models is considered valid. At this stage, heteroscedasticity and autocorrelation hypothesis tests were applied to the Random Effects model. Levene-Brown and Forsthye tests were applied for the heteroscedasticity test. According to the findings from this test there is a heteroscedasticity problem in the chosen model. The other assumption test is the autocorrelation test. Lagrange Multiplier test was applied to the model as autocorrelation test. Findings indicate that there is autocorrelation in the Random Effects model. Therefore, Arellano, Froot Rogers and Newey-West models used to get robust estimators because of the inability to make appropriate assumptions.

Result and Discussion

Findings shows that institutional variables are important in terms of economic performance. According to the Newey-West model, a %10 improvement in institutional variables will increase economic performance by approximately %4. Again, reducing the risk by %10 in financial variables will positively affect the economic performance by approximately %2,3. According to the findings, the relationship between the institutions and economic performance for the nine fragile countries is positive and significant. Improvements in these countries' institutional structures support economic performance and sustainable growth. The establishment of quality institutions in countries reduces the economic vulnerabilities. Institutional factors have a positive effect on economic performance by government stability, decreasing corruption, improving socio-economic conditions, ensuring rule of law, preventing internal and external uncertainty, etc.

The view that inclusive institutions are the source of growth therefore also applies to the fragile countries. Those countries need to improve their existing institutions in this context in order to enhance their economic performance and accelerate growth. It is necessary to produce policies that strengthen the institutional structure while implementing economic policies in order to increase economic performance.

GİRİŞ

Ülkelerin uzun dönem büyüme oranları incelendiğinde farklı büyüme performansları karşımıza çıkmaktadır. Bu farklılıkların hangi unsurlardan kaynaklandığı iktisat biliminin araştırdığı konulardan birisidir. İlk dönemde bu farklılıkların sermaye birikiminden kaynaklandığı düşünülmüştür. Daha sonrasında içsel büyüme modelleri, büyümenin temel kaynağını teknolojik gelişim ve beşerî sermaye olarak ortaya koymuştur. Son dönemde ise büyüme farklılıklarının kurumlar kaynaklı olduğuna dair çalışmalar artmış bulunmaktadır ve literatürde kendine önemli bir yer edinmiştir⁴.

Mülkiyet haklarının korunduğu ve sözleşmelerin uygulandığı bir kurumsal çevre, iktisadi aktörler ve yatırımcılara olumlu sinyaller göndermektedir. Bu kurumsal çevrenin belirleyicisi politik kurumlardır. Politik kurumlar; kamu politikalarında güvenirlilik sağlama, keyfi müdahaleleri sınırlandırma, fırsat eşitliği oluşturma ve rant-arama faaliyetlerini engelleme gibi kanallar üzerinden ekonomik göstergeleri pozitif etkileyebilirler.

Bu çalışma Eski ve Yeni Kırılgan Beşli olarak nitelendirilen ülkeleri kurumsal faktörleri dikkate alarak analiz etmiştir. Eski Kırılgan Beşli, 2013'te Amerikan Bankası Morgan Stanley'in raporunda⁵ belirtilen kırılganlığı yüksek beş ülkeyi ifade etmektedir. Bu ülkeler Güney Afrika, Brezilya, Hindistan, Endonezya ve Türkiye'dir. Bu nitelendirmeye ilişkin temel sebep Amerika Merkez Bankası'nın (Federal Reserve Board: FED) global kriz sonrasında başlattığı miktarsal genişlemenin⁶ sona ermesidir. Bahsedilen bu beş ülkenin ortak özelliği, yüksek cari açık vermesi ve yabancı sermaye akımlarına daha bağımlı olmasıdır. Bu ülkelerin dış finansmana daha fazla ihtiyaç duyması ancak bunun temininin zorlaşması ve bu beş ülkede reform hızını yavaşlatacak politik belirsizlikler yaşanması kırılganlıklarını artırmaktadır.

Diğer yandan kredi derecelendirme kuruluşu Standart and Poor's (S&P) Kasım 2017'deki analiz raporunda⁷ beş ülke için Yeni Kırılgan Beşli nitelendirmesi yapmıştır. Bu ülkeler Arjantin, Pakistan, Mısır, Katar ve Türkiye'dir. İlgili rapor, 2017 ve sonrası dönemin parasal sıkılaşma tehdidinin daha somut olduğunu ve finansal koşulların daralmasıyla bu beş ülkenin en yüksek riske sahip olduğunu belirtmektedir. Eski Kırılgan Beşli ile karşılaştırıldığında Yeni Kırılgan Beşli içerisinde sadece Türkiye yer almaktadır. Bu açıdan yapılan bu çalışma hem kırılgan ülkelerin zayıf kurumlarının nedenlerini ortaya koyarken, hem de Türkiye'nin kırılganlıklarının azaltılması açısından bir bakış açısı sunmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde kurumlar ve ekonomik performans arasındaki ilişki teorik çerçevede ele alınmıştır. Ardından ikinci bölümde Eski ve Yeni Kırılgan Beşli ülkeleri iktisadi göstergeleri dikkate alınarak tanıtılmıştır. Üçüncü bölümde kurumlar ve ekonomik performans arasındaki ilişkiyi ortaya koyan çalışmalar kronolojik olarak anlatılmaktadır. Dördüncü bölüm çalışmanın ampirik kısmına ilişkin veri seti ve model üzerinedir. Ardından diğer bölümde elde edilen bulgular tablolar kullanılarak aktarılmıştır. Sonuç kısmında elde edilen bulgulara ilişkin değerlendirmeler ve çıkarımlar anlatılmıştır.

1. KURUMLAR VE EKONOMİK PERFORMANS ARASINDAKİ İLİŞKİ

Yerleşik iktisadın ekonomik büyümeyi kurum dışı faktörlere dayandırması, analizlerinin eksik ve sapmalı sonuçlar doğurmasına neden olmaktadır. Neoklasik iktisadın ortaya koyduğu büyüme teorileri, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler

⁴ Ekonomik büyüme modellerinin gelişimi için Acemoğlu (2012) ve Easterly and Levine (2001) çalışmaları incelenebilir.

⁵ https://www.morganstanley.com/public/Tales_from_the_Emerging_World_Fragile_Five.pdf - Erişim Tarihi: 01.06.2020

⁶ Miktarsal genişleme, bir merkez bankasının ekonomik faaliyeti genişletmek için ekonomiyeye para enjekte etmek yoluyla devlet tahvilleri ve diğer finansal varlıkları satın aldığı bir para politikasıdır. İngilizcesi "Quantitative Easing" (QE) olarak ifade edilir.

⁷ <https://www.spratings.com/documents/20184/0/The%20New%20Fragile%20Five/ea13345f-dbc4-4dc0-8159-fe7c87885da5> - Erişim Tarihi: 01.06.2020

arasındaki büyüme farklılıklarını net olarak açıklamakta yetersiz kalmıştır. Bu bakış açısına göre ekonomik büyümeyi belirleyen değişkenler üretim faktörleri (emek, fiziki ve beşerî sermaye birikimi) ve teknolojidir. Ancak bu faktörleri nelerin belirlediği konusu açıklanamamıştır. Bu sorunun yanıtı 1990'lı yıllara kadar cevapsız kalmıştır. Ayrıca ülkeler arası refah farklılıklarını açıklayan bir diğer sebep olarak coğrafya gösterilmektedir. Buna göre bir toplumun coğrafyası, iklimi ve ekolojisi hem teknolojisini hem de halkın münevviğini şekillendirmektedir. Dünya haritasına bakıldığında genellikle yoksul ülkeler Ekvatorial iklim bölgesinde bulunmaktadır. Coğrafya ve refah arasında bir korelasyon bulunmaktadır ancak bu korelasyon nedenselliği kanıtlanamamaktadır. Acemoğlu, Johnson ve Robinson (2002) bunu şöyle örneklendirir. Sömürgeleşme öncesi zengin olan bir coğrafya, eğer coğrafya ülkenin veya bölgenin ekonomik potansiyelini belirliyorsa, yaşanan bu sömürgeleşme deneyiminden sonra da zengin kalmaya devam etmelidir. Çünkü bu teoriye göre refahın temel belirleyicisi coğrafyadır ve ekonomik sonuçlarda da yüksek derece kalıcılık beklenmelidir. Ancak sonuçlar bunu desteklememektedir. Burada merkez rolde kurumlar bulunmaktadır.

Kurumların önemini vurgulayan yaklaşıma göre, istikrarlı bir ekonomik büyüme ancak kurumların verimlilik ve üretim artışlarına olanak sağlayan faaliyetleri özendirilmesi ve desteklemesi ile sağlanmaktadır. Bu anlamda North (1990)'un çalışması literatürde önemli bir kırılma noktası olmuştur. Douglass North⁸ bu çalışmasında kurumlar ve kurumsal değişimin zaman içerisinde ekonomik performansı nasıl etkilediğini analitik bir çerçeveye açıklamıştır. Kurumlar oyunun kurallarıdır ve ekonomik performansı belirleyici rodedir. Bazı ekonomiler büyüme ve kalkınma üreten kapsayıcı kurumları geliştirirken, diğer bazı ekonomiler ise verimsizlik ve durgunluk üreten dışlayıcı kurumları geliştirmektedir. Kurumlar bir ekonominin yapısı tarafından teşvik edilen bilgi ve beceri türlerinin gelişimini şekillendirmektedir. Toplum normlarına göre oluşturulan, verimliliği artıran ve üretim teşviki sağlayan etkin kurumlar ekonomik büyümeyi hızlandırmaktadır. Kurumsal çevrenin değişimiyle oluşan fırsatlardan yeni kurulan veya var olan organizasyonlar⁹ faydalanırlar. Bu eylem, kurumsal değişimi de beraberinde getirmektedir. Kurumlar; geçmiş, günümüz ve yarınla ilişki içerisindedir. Bugün oluşturulan kurumların etkisi gelecekte ortaya çıkmaktadır.

Ekonomik büyümeyi destekleyen kapsayıcı kurumların oluşması için 3 şartın sağlanması gerekmektedir: Mülkiyet haklarının iyi tanımlanması ve uygulanabilir olması, güçlü gruplar ve politikacılar için kısıtlamalar getirilmesi, fırsat eşitliğinin toplum genelinde sağlanması (Acemoğlu, 2003:27). Bu uygulamalarla arzu edilen; yatırımı ve üretimi destekleyen yasaların çıkarılması, yasalar önünde eşitliğin sağlanması, yeni ortaklıkların kurulması, üretim faaliyetlerine katılım ve ekonominin geniş kesimlere açılımının teşvik edilmesidir (Pamuk, 2012:5-6). Bunlar sağlandığında kamulaştırma riski azalacak, hukukun üstünlüğü ve demokratik şeffaflık sağlanacak, sözleşmeler uygulanabilir olacak ve yolsuzluk minimize edilecektir. Bu gelişmelerle ayrıcalıkların olmadığı ve rekabete açık serbest piyasalar oluşturulduğu için yönetim kapasitesi, iktisadi kapsayıcılık ve teknik yeterlilik artacak, işlem maliyetleri düşecektir. Sonuç olarak kurumlar, girişimcileri üretken yatırımlara yönlendirdiğinden büyüme hızlanacaktır. Böylelikle gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelere yakınsayacaktır (Khan, 2008:15-20).

⁸ Douglass C. North'un kurumlar ve ekonomik performans ilişkisi için birçok çalışması bulunmaktadır. Aralarında öne çıkan çalışmalar şunlardır: North (1987), North (1990), North (1991), North (1994) ve North (2005).

⁹ Organizasyonlar; politik, ekonomik, sosyal ve eğitimsel yapıları veya kuruluşları kapsamaktadır.

Kurumlar ve ekonomik büyüme ilişkisi temelde işlem ve dönüşüm maliyetleri aracılığıyla gerçekleşmektedir. Kurumların belirsizliği azaltması, işlem ve dönüşüm maliyetlerini düşürmektedir. Maliyetlerdeki azalma ise daha fazla üretim yapmayı teşvik etmektedir. Kurumsal kaliteyi temsil eden temel göstergeler; mülkiyet hakları, yargı sisteminin etkinliği, sözleşmelerin uygulanabilirliği ve sürdürülebilirliği, özgürlükler, bürokratik etkinlik, finansal sistemin durumu, yolsuzluklar ve kayıt dışılıktır (Akın, 2012:42-49). Diğer yandan kurumsal yapı göstergelerinden özellikle demokrasi ve ekonomik özgürlükler, kişilerin toplumdaki davranışlarına ve yaşayışlarına etki ederek kurumsal yapının oluşmasına ve gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Demokrasi, bireysel ve toplumsal hak ve özgürlüklerin korunmasını sağlamaktadır. Ekonomik özgürlük ise kişilerin sınırlamalara ve baskılara maruz kalmadan iktisadi faaliyetlerini gerçekleştirebilmesi ve mülkiyet haklarının korunmasıdır. Demokrasi ve ekonomik özgürlük, bireye ve firmaların ekonomik faaliyetlerine serbestiyet getirmekte ve yatırım kanalı üzerinden büyümeyi desteklemektedir (Beşkaya ve Manan, 2009:48).

Sonuç olarak, kurumlar ve ekonomik performans arasındaki sıkı ilişki yapılan çalışmalarda ortaya konulmaktadır. Bu noktada ülkelerin kendine has kurumsal yapılarının olması sebebiyle, ülkelerin yakından analiz edilmeleri önemlidir.

2. ESKİ VE YENİ KIRILGAN BEŞLİ ÜLKELER

Çalışmada Eski ve Yeni Kırılğan Beşli ülkeler analiz edilmektedir. Bu bölümde bu ülkelerin kurumsal yapı ve ekonomik göstergeleri yakından incelenecektir.

2.1. Eski Kırılğan Beşli

Eski Kırılğan Beşli içerisinde Güney Afrika, Türkiye, Brezilya, Hindistan ve Endonezya bulunmaktadır. Kredi derecelendirme kuruluşu Morgan Stanley'in 2013'teki raporuna göre, 2014 ve sonrası için bu beş ülke içerisinde reform beklentilerinin en düşük olduğu ülke Güney Afrika'dır. Güney Afrika önemli derecede politik revizyona ihtiyaç duymakla birlikte ülkede politik ayrışmalar bulunmakta ve siyasi güvenilirlik yerleşmemiş durumdadır. Türkiye yakından incelendiğinde ise o yıllarda Gezi olayları öne çıkmaktadır. O dönem yapılan protestolar ve Başbakan Erdoğan'ın bu protestolara karşı sert tutumu göze çarpmıştır. Böyle bir ortamda reform sürecinin yavaşlaması beklenmiştir. Çünkü önce görece normalliğin geri kazanılması gerekmektedir.

Diğer riskli görünen ülkelere bir tanesi Güney Amerika'da yer alan Brezilya'dır. Brezilya geniş yüz ölçümü, nüfusu, doğal kaynakları ve gelişen iç pazarı ile dünyanın önde gelen ülkelerinden biri konumundadır. Ancak enflasyon oranlarındaki artış dikkat çekicidir. Ayrıca ülkede gösterilen büyüme performansları refah, gelir ve fırsat eşitliği sağlayamamaktadır. Üretimdeki etkili artışlara rağmen fakirlerin sayısı artmaktadır. Gelir dağılımındaki adaletsizlik, ülkede önemli bir sorun oluşturmaktadır. Diğer taraftan ülkede genç nüfusta işsizlik sürekli artış göstermektedir (Kiper, 2012). Morgan Stanley'in raporuna göre Brezilya'da da Türkiye gibi reform beklentileri karışık düzeydedir. Brezilya'da Başbakan Rousseff'in 2010 sonrasında oy desteği on puan kadar düşmüştür ancak 2014 itibarıyla %56 gibi yüksek bir desteğe sahiptir. Piyasalar ise Rousseff dışındaki bir Başbakan için beklenti içerisine girmiştir. Büyüme oranının %2 seviyesinde olduğu ülkede, işsizliğin %5 gibi düşük bir oranda açıklanması piyasalarda şüphe oluşturmaktadır. Muhalefet ılımlı gözükse de Rousseff sonrası pek umut görülmemektedir.

Morgan Stanley'in raporunda bahsi geçen diğer ülke Hindistan'da ise on yıl boyunca görev yapan Başbakan Singh dönemi artan yolsuzluk ve yetersiz yönetimle anılmaktadır. Rapora göre zayıf koalisyon hükümetlerinin kurulduğu bu dönemde

büyüme yavaşlamakta ve enflasyon yükselmektedir. Reform beklentileri ise öngörülemez düzeydedir. Eski Kırılgan Beşli en iyi umutlar ise Endonezya'ya yöneliktir. Çünkü Başbakan Yudhoyono'nun emekli olması beklenmektedir. Bu beklenti piyasaları rahatlatmaktadır çünkü Başbakan'ın ikinci döneminde reformlar durmuştur ve popüleritesi azalmıştır. Alternatif en güçlü aday olarak görünen Jokowi'nin etnik ve dilsel anlamda parçalanmış ülkeyi birleştirebileceği düşünülmektedir.

Eski Kırılgan Beşli'ye ait temel ekonomik göstergeler incelendiğinde¹⁰ ülkeler arasındaki farklılıklar göze çarpmaktadır. 2005-2015 dönemindeki büyüme oranlarına bakıldığında tüm ülkelerde inişli-çıkışlı bir seyir gözlemlenmektedir. Bu dönemde ortalama en hızlı büyüme gösteren ülke %7,69 ile Hindistan olurken, en düşük büyüme %2,55 ile Brezilya'dır. Bu yıllarda beş ülkenin ortalama büyümesi %4,61'dir. Türkiye'nin büyüme ortalaması %4,28 ile beş ülke ortalamasına yakındır. Diğer yandan global kriz döneminde bu ülkeler içerisinde krizden en fazla etkilenen (2009: %4,8 negatif büyüme) ve yine en hızlı toparlanan ülke (2010: %9,2 ve 2011: %8,8 pozitif büyüme) Türkiye'dir.

Eski Kırılgan Beşli'nin 2010-2015 yılları arasında enflasyon oranları incelendiğinde, tüketici fiyat endekslerindeki artış oranları ortalaması en yüksek olan ülke %7,89 ile Türkiye olurken, en düşük ortalama %5,21 ile Güney Afrika'ya aittir. Bu beş ülkenin enflasyon ortalaması %6,68'dir. Aynı dönem için ülkelerin cari işlemler dengesi istatistiklerine bakıldığında, Gayri safi yurtiçi hasılaya (GSYİH) oran bakımından cari açığın en düşük olduğu ülke %1,68 ile Endonezya'dır. En fazla cari açık veren ülke Türkiye'dir ve dönem ortalaması %6,55'tir. Diğer dört ülkenin ortalaması ise %2,93'tür. Türkiye burada diğer ülkelerden olumsuz bir şekilde ayrılmaktadır. Bunun temel sebepleri, Türkiye'nin enerji ihtiyacının büyük bölümünün dışarıdan karşılanması ve yarı mamul mal ithalatının yüksek olmasıdır.

Ülkelerin para birimlerindeki değişim incelendiğinde, 2015 yılında 2014 yılına göre dolara karşı en fazla değer kaybeden %47,8 ile Brezilya Reali'dir. En az değer kaybeden %6,5 ile Hindistan Rupisi'dir. Türk Lirası (TL) %23,9 değer kaybı ile diğer dört ülkenin para birimi değer kaybı ortalamasına yakındır. 2015-2016 yılları incelendiğinde Brezilya, Güney Afrika ve Endonezya para birimleri dolara karşı sırasıyla %17,5, %9,8 ve %1,2 değer kazanmıştır. Buna karşılık Hindistan ve Türkiye para birimleri sırasıyla %2,6 ve %20,8 değer kaybetmiştir. Diğer ülkeler önceki dönemde yaşadıkları kayıpları telafi ederken, TL'de değer kaybı aynı hızda devam etmiştir.

2.2. Yeni Kırılgan Beşli

Diğer bir kredi derecelendirme kuruluşu S&P, 2017 yılının Kasım ayında yayınladığı raporda gelişmekte olan ülkeleri incelemiş ve 2013'e göre değişen finansal koşullar altında azalan risk sırasıyla Türkiye, Arjantin, Pakistan, Mısır ve Katar'ı¹¹ Yeni Kırılgan Beşli olarak nitelemiştir¹². Eski Kırılgan Beşli ülkelerinden sadece Türkiye, Yeni Kırılgan Beşli ülke grubu içerisinde yer almıştır.

Moody's raporunun üzerinden dört yıl geçmesiyle birlikte parasal sıkılaşma tehdidi daha somut olarak karşımıza çıktı. FED faiz artırımına başlarken, Avrupa Merkez Bankası (European Central Bank: ECB) buna ilişkin bir plan oluşturdu. S&P değişen bu şartlarda ülkeleri analiz ederken finansal riskleri ölçmek için çeşitli değişkenler hesaplamıştır. Bunlar cari

¹⁰ Eski ve Yeni Kırılgan Beşli ülkelerine ait büyüme, enflasyon, cari açık ve para birimi verileri International Monetary Fund'dan temin edilmiştir.

¹¹ Katar, çoğu akım değişkenine göre zayıf bir pozisyona sahip görünmektedir ancak güçlü bir dış varlık bilançosuna sahip olması nedeniyle bazı gözlemciler Katar'ın bu grupta yer almaması gerektiğini savunmaktadırlar. Rapora göre Katar bu gruptan çıkarılırsa yerini Kolombiya alacaktı.

¹² S&P aynı raporda tasarruf fazlası ve güçlü dış bilançoları ile kırılganlığı en az olan Güçlü Beşli grubu da oluşturmuştur. Bu grupta artan sağlamlık sırasıyla Malezya, Suudi Arabistan, Rusya, Çin ve Tayland vardır.

işlemler dengesi, kullanılabilir rezervler, dış finansman gereksinimi, net dış borç, kısa vadeli dış borçlar ve devletin döviz borcu şeklindedir. Türkiye seçilen değişkene bakılmaksızın en savunmasız ülkeler arasında bulunmaktadır.

S&P'nin raporunda Eski Kırılgan Beşli ülkelere bakıldığında Brezilya'nın halen güvenlik açığı bulunmaktadır ve Yeni Kırılgan Beşli içerisinde yer almasa da raporun bu ülkeye bakış açısı olumsuzdur. Güney Afrika'nın tüm değişkenleri ne Yeni Kırılgan Beşli'de ne de Güçlü Beşli içerisinde yer almaktadır. Hindistan, zayıf dış denge tablosu ve yabancı para dış borcu sebebiyle kırılganlığa yakındır.

Yeni Kırılgan Beşli ülkelerinden Arjantin bir Latin Amerika ülkesidir. Arjantin'de ekonomi politikalarında sürekli değişimler ve siyasal istikrarsızlıklar göze çarpmaktadır. Gelir dağılımında adaletsizlikler söz konusudur. Genişleyici para ve maliye politikalarının etkisiyle büyüme hızlansa da enflasyon yüksek seyretmektedir¹³. Diğer kırılgan ülke Pakistan, Güney Asya'da yer almaktadır ve 200 milyonu aşkın nüfusuyla dünyanın en kalabalık ülkelerinden bir tanesidir. Pakistan ekonomisinde tarım, en önemli sektörlerden biridir. Ama bu ülke, kamu açığı ve dış açık veren bir ekonomiye sahip olması nedeniyle sürdürülebilir büyümeye sahip değildir¹⁴.

Yeni Kırılgan Beşli ülkelerinden Mısır, Kuzey Afrika'da yer alan bir ülkedir. Mısır, Afrika'nın en büyük ekonomilerinden bir tanesidir. Ülkenin en önemli sektörleri arasında tekstil, ilaç sanayi, çelik, çimento ve kimya yer almaktadır. Son dönemde Mısır'da işsizlik ülkede önemli sorunlardan bir tanesidir. Devlet, kamu harcamalarıyla bu problemin etkilerini hafifletmeye çalışmakta ancak buna bağlı olarak iç borçlar ve bütçe açıkları artmaktadır¹⁵. Diğer kırılgan ülke Katar, Orta Doğu ülkesidir. Zengin petrol ve gaz rezervleri bulunmaktadır ve dış ticareti buradan elde edilen gelire endekslidir. Ülkede enflasyon, işsizlik ve yoksulluk düşük düzeydedir. Ancak küresel dalgalanmalar ülke ekonomisini etkilemektedir¹⁶.

Yeni Kırılgan Beşli'ye ait temel ekonomik göstergeler incelendiğinde Eski Kırılgan Beşli'de olduğu üzere ülkeler arası farklılaşmalar söz konusudur. 2013-2017 dönemindeki büyüme oranlarına bakıldığında ortalama %6,1 büyüme hızı ile Türkiye sıralamanın başındadır. En düşük büyüme hızı %0,7 ile Arjantin'e aittir. Ülkelerin bu dönemdeki büyüme ortalaması %3,64'tür. İlgili ülkelere Pakistan, Mısır ve Katar her yıl birbirine yakın ve pozitif büyüme oranları yakalarken, özellikle Arjantin'in bazı yıllarda pozitif bazı yıllarda negatif büyüme oranları ile istikrarsız bir görünüm çizdiği gözlemlenmektedir.

Yeni Kırılgan Beşli ülkelerinin enflasyon oranları incelendiğinde, 2013-2017 döneminde en düşük enflasyon %2,3 ile Katar'a aittir. En yüksek enflasyon oranı Arjantin'e aittir ve bu ülkede enflasyon oranı 2017 yılında %25,7'dir¹⁷. Türkiye'nin bu yıllarda enflasyon ortalaması %8,7 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönem için ülkelerin cari işlemler dengesi istatistiklerine bakıldığında, GSYİH'ye oran bakımından cari açığın en fazla olduğu ülke ortalama %4,9 ile Türkiye'dir. Türkiye'yi %3,9 ile Mısır takip etmektedir. Katar ise bu dönemde %11,7 cari fazla vermiştir. Ancak Katar 2013'te %30,4 ve 2014'te %24 gibi yüksek oranlarda cari fazla verirken, 2016'da %5,5 cari açık vermiştir. Tüm ülkelerde 2017'ye doğru cari dengesinde bozulma göze çarpmaktadır.

¹³ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, Arjantin Ülke Bülteni, Ekim 2015, <https://www.deik.org.tr/uploads/arjantin-ulke-bulteni-ekim-2015-2.pdf> – Erişim Tarihi: 23.07.2020

¹⁴ Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, Pakistan ile Ticaret, Mart 2019, <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/guney-asya/pakistan/ulke-profil/turkiye-ile-ticaret> – Erişim Tarihi: 23.07.2020

¹⁵ Birleşmiş Markalar Derneği, Mısır Ülke Raporu, Mart 2012, <http://www.birlesmismarkalar.org.tr/uploads/Misir.pdf> - Erişim Tarihi: 23.07.2020

¹⁶ İnsamer, Katar Raporu, https://insamer.com/tr/katar_821.htm - Erişim Tarihi: 23.07.2020

¹⁷ Arjantin'in 2014, 2015 ve 2016 yıllarında enflasyon oranları yayınlanmamıştır.

Ülkelerin para birimlerindeki değişim 2016 başından 2017 başına kadar olan dönem için incelendiğinde, dolara karşı en fazla değer kaybeden ülke %234,7 ile Mısır Lirası'dır. Bunun temel sebebi 2016 Kasım itibariyle ilgili para biriminin hükümet tarafından dalgalanmaya bırakılmasıdır. 2017 Mart sonrası bu para birimi yeniden istikrar kazanmıştır. Aynı dönemde Arjantin Peso'su %23,1 ve Türk Lirası %20,9 değer kaybetmiştir. Sonraki yıllarda bu iki ülkede de kayıplar artarak devam etmiştir. Pakistan Rupisi ise %0,33 değer kazanmıştır. Ancak 2018 sonrası bu para biriminde de hızlı değer kayıpları yaşanmıştır. Katar Riyali ise dolara sabit olduğu için bu dönemde değişim yaşanmamıştır.

3. LİTERATÜR

Kurumlar ve büyüme arasındaki ilişki birçok farklı açıdan incelenebilmektedir. Kurumlar ve kurumsal yapıyı temsilen literatürde birçok alt unsur kullanılmaktadır. Bu noktada kamu kurumlarının kalitesinin ölçümü için beş farklı grup bulunmaktadır: Kurumsal kalite ölçümleri (yolsuzluk, bürokrasi kalitesi, sözleşmelerin uygulanabilirliği vb. göstergeler), sosyal sermaye ölçümleri (sivil haklar ve özgürlüklere ilişkin göstergeler), sosyal özellikler (etnik yapı, sosyal kalkınma ve kapasite ölçümleri), politik karakteristikler (demokrasinin kalitesi, politik rejim ve süresi vb.), politik istikrarsızlık (hükümet değişiklik sıklığı, sosyo-politik istikrarsızlıklar, iç savaşların süresi vb.). Modellerde bu ölçümlerin ilk ikisi kurum kalitesi olarak ifade edilirken, son üç unsur kurumlar için vekil değişken olarak kullanılır (Aron, 2000). Çalışmanın bu aşamasında bu konuda öne çıkan ampirik makalelerden kronolojik sırayla bahsedilecektir¹⁸. Çalışmamızın uygulaması çoklu ülke analizine dayandığından, tekil ülke değil çoklu ülke analizine dayalı makalelerden bahsedilmiştir.

Literatürde kurumlar ve ekonomik performans arasındaki çalışmalara bakıldığında, bu ilişkinin pozitif olduğu yönündeki çalışmalar ağırlıktadır. Bu çalışmaların başında Acemoğlu, Johnson ve Robinson (2001) gelmektedir. Bu çalışmaya göre ülkelerarası kişi başına düşen gelirdeki farklılıkların temel nedeni kurumlardır. Ülkenin kendine özgü yapısına göre oluşturulan kaliteli kurumlar; daha güvenilir mülkiyet haklarına, fiziksel olarak daha fazla yatırıma ve insan sermayesine etki ederek büyümeyi desteklemektedir. Ayrıca kurumlar, makroekonomik istikrarsızlığı ve krizlerin yıkıcı etkisini engelleyerek ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir.

Scully ve Slottje (1991), 1950-1985 yılları için 144 ülkeyi ele alan bir çalışma gerçekleştirmiştir. Makalede ekonomik özgürlüğe ilişkin on beş bileşenli bir endeks oluşturulmuştur. Bu bileşenler arasında mülkiyet hakları, basın özgürlüğü, sivil haklar, toplantı hakkı, bilgi ve seyahat özgürlüğü gibi unsurlar yer almaktadır. Kullanılan bu endeks ile kurulan model sonucuna göre ekonomik büyüme, ülkelerin ekonomik özgürlük seviyelerinden pozitif etkilenmektedir.

Barro (1991)'de yapmış olduğu çalışmasında 98 ülkenin 1960-1985 dönemini incelemiştir. Elde edilen bulgulara göre büyüme oranları, politik istikrar ölçütleri ile pozitif ilişkili, piyasa aksaklıkları ile negatif ilişkilidir. Politik istikrarsızlık (devrim, darbe, siyasetçiye yapılan suikast vb.) büyüme ve yatırımla ters orantılıdır. Bunun sebebi politik istikrarsızlığın mülkiyet hakları ve özel yatırım arasındaki bağlantıyı olumsuz etkilemesidir.

Abrams ve Kenneth (1993) çalışmasında 1968-1987 dönemindeki ekonomik büyüme oranlarını 90 ülke için analiz etmiştir. Elde edilen bulgulara göre; kültürel, politik ve ekonomik düzenlemeler ve kişisel özgürlükler, büyümenin istatistiksel olarak

¹⁸ Kurumlar ve ekonomik performans arasındaki teorik ilişki için Çiçen (2017) incelenebilir.

önemli belirleyicisidir. Demokrasiler kişisel özgürlükleri artırırken, demokratik ülkeler demokratik olmayan ülkelere daha hızlı büyürler. Diğer bir bulguya göre ise gelirdeki büyüme kurumsal piyasa düzenlemelerine bağlıdır. Serbest piyasa yapıları, ekonomik büyüme için karma piyasa yapılarına göre çok daha elverişlidir.

Knack ve Keefer (1995)'in çalışmasında 1972-1982 yılları arasında ICRG ve BERI indekslerinden yararlanılarak farklı regresyonlar oluşturmuştur. Elde edilen bulgulara göre ekonomik büyüme ve yatırım için mülkiyet haklarının korunmasına dair kurumların geliştirilmesi, yerine getirilmesi gereken önemli bir kriterdir. Mülkiyet haklarının güvenilirliğinin sağlanması sadece yatırım büyüklüğünü değil, girdilerin tahsis verimliliğini de olumlu yönde etkilemektedir.

De Haan ve Siermann (1995), 1961-1992 dönemi için ülkelerin demokrasisi ve ekonomik büyümesi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Temel bulgu, demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin güçlü olmadığıdır. Rejim istikrarı ve ekonomik büyüme arasında da güçlü bir ilişki bulunamamıştır. Ancak bir ülke yüksek düzeyde ekonomik büyüme istiyorsa, demokratik hakların bastırıldığı bir politika benimsenmesinin uygun olmadığı sonucuna varılmıştır.

Mauro (1995), 67 ülkenin yolsuzluk düzeylerinin ekonomik büyümelerine olan etkilerini 1980-1983 dönemi için araştırmıştır. Bulgular, yolsuzlukların düşük yatırım oranlarına neden olarak ekonomik büyümeyi negatif etkilediğine işaret etmektedir.

Leblang (1996) çalışmasında 1960-1990 yılları için ele alınan ülkelere mülkiyet haklarının ve demokrasinin büyüme üzerine olan etkisi araştırmıştır. Çalışmanın iki temel bulgusu bulunmaktadır. Birincisi mülkiyet haklarını koruyan devletler, korumayan devletlere göre daha hızlı büyüme kaydetmektedir. İkincisi politik rejim ekonomik büyümeyi dolaylı olarak etkilemektedir. Buna göre politik rejim, mülkiyet haklarını koruma altına alıyorsa büyüme olumlu yönde etkilenmektedir.

Tanzi ve Davoodi (1997) çalışmasında yolsuzluk üzerine yoğunlaşmıştır. BI ve ICRG indeksine ait farklı sayıda ülkeler kullanılarak 1980 sonrası döneme ilişkin analiz yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre birincisi yolsuzluk, kamu harcamaları artarken bu harcamaların verimliliğini düşürdüğü için büyümeyi yavaşlatabilir. İkincisi yolsuzluk bir kısım tekrarlayan işletme, bakım ve ücret harcamalarını artırarak büyümeyi yavaşlatabilir. Üçüncüsü yolsuzluk mevcut altyapının kalitesini azaltarak büyümeyi negatif etkilemektedir. Çünkü bozulan altyapı ile işlem maliyetleri (tıkanıklık, gecikmeler, makinelerin arızalanması vb.) artacaktır. Bu durum, düşük üretim ve büyümeye yol açmaktadır. Son olarak yolsuzluk verimli harcamaların finansmanı için gerekli olan hükümet gelirini azaltarak büyümeyi düşürebilir. Bu sebeple yolsuzluğun sorun olduğu ülkelerde getirilecek kurallara bağlılık ve kısıtlamalar önem arz etmektedir.

Devereux ve Wen (1997) çalışmasında 1960-1985 yılları verilerini ele alan bir içsel büyüme modeli kurmuştur ve ülkeler arası karşılaştırmalarda kişi başına düşen GSYİH büyüme oranının hem hükümet büyüklüğü hem de politik istikrarsızlık ölçütleriyle negatif ilişkili olduğu bulgusuna erişmiştir. Burada politik istikrar, iktidardaki hükümetin gücünü temsil etmektedir. İktidardaki gücün kaybedilmesi, Markov zinciriyle hükümetin gelecekte iktidarda kalma olasılığını da azaltmaktadır.

La Porta, Lopez-de-Silanes, Shleifer ve Vishny (1998) çalışmasında 152 ülkeyi ele almıştır. Çalışmada hükümet kalitesi; müdahalecilik, kamu sektörü verimliliği, kamu hizmet kalitesi, hükümet büyüklüğü ve politik özgürlük vekil değişkenleri kullanılarak ölçülmüştür. Bu performans ölçümlerine göre hükümet kalitesi, ülkeler arasında sistematik olarak birbirinden

farklılaşmaktadır. Zengin ülkeler, fakir ülkelere göre daha kaliteli hükümetlere sahiptir. Ayrıca hükümet performanslarında yasal kökenler ve tarihsel koşulların sistematik etkilerinin kanıtları görülmektedir.

Tornell (1997) ülkelerdeki mülkiyet haklarında oluşan farklılıkların ülkeler arasında ortaya çıkan büyüme oranları farklılıklarının önemli bir nedeni olduğu bulgusuna erişmiştir. Benzer şekilde mülkiyet haklarında sağlanan gelişmeler ya da yaşanan aşınmalar, ekonomik yükseliş ve düşüşleri açıklamada yardımcı olmaktadır.

Dawson (1998) politik, sivil ve ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini 1975-1990 yılları için 85 ülkenin verilerini kullanarak araştırmıştır. Bir ülkede özgürlüklerin artması kapsayıcı kurumların olduğuna işarettir. Bu kurumlar ise büyümeyi arttırmaktadır. Çalışma sonucunda özgürlüklerin yatırım kanalıyla büyümeyi olumlu yönde etkilediği saptanmıştır.

Hall ve Jones (1999) 127 ülke verisini kullandığı çalışmasında ülkeler arasında ortaya çıkan büyük kişi başı gelir farklılıklarına odaklanmıştır. Bunun temel sebebi fiziksel sermaye ve eğitim düzeyidir. Sosyal altyapı vekili olarak mülkiyet hakları kullanılmıştır. Daha derine inildiğinde gelir farklılıklarının sebebinin sosyal altyapı olarak nitelendirilen kurumlar ve hükümet politikaları olduğu bulgusuna erişmişlerdir. Bu unsurlar, bireyleri ve firmaları verimli faaliyetlere teşvik ederek ile rant-arama ve yolsuzluk gibi öğeleri engelleyerek ekonomik performansı olumlu yönde etkilemektedir.

Aron (2000) çalışmasında Afrika'nın zayıf olan ekonomik performansında 1980-1996 yılları için kurumların önemine dikkat çekmektedir. Bir ülkenin ekonomik performansı belirlenirken sivil haklar ve mülkiyet hakları gibi kurumlar önemlidir. Ülkenin politik ve sosyal özellikleri ile uyumlu oluşturulan kurumlar, yatırım kanalı üzerinden büyümeyi olumlu yönde desteklemektedir. Ayrıca birçok gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde kurumsal yapının zayıflığı, ülkede sağlam politika oluşturulmasını engellemektedir. Özellikle Afrika ülkeleri zayıf kurumlara sahiptir ve bu durum ülkelerin ekonomik büyümelerini yavaşlatmaktadır.

Darby, Li ve Muscatelli (2004) OECD ülkeleri için politik belirsizlik, kamu yatırımı ve ilgili ekonomilerdeki verimlilik artışı arasındaki bağlantıları analiz etmek için teorik bir model geliştirmiştir. Model, politik belirsizlikte meydana gelen artışla birlikte politik miyopluk etkileri artarken, politikacıların yatırım harcamalarını azaltma ve hükümetin tüketimin harcamalarının devlet harcamaları içindeki payını artırma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Çalışmadaki teorik model, panel veri analizi ile desteklenmiştir. Teorik modeldeki harcama kararları ile politik belirsizlik arasındaki ilişki, ampirik sonuçlarca desteklenmektedir. 1963-1996 dönemi boyunca 13 Avrupa ülkesinin verileri kullanılarak yapılan analizde, demokrasilerde artan politik belirsizlik ile devlet yatırımlarındaki azalmalar arasında güçlü bir ilişki olduğu bulunmuştur.

Leschke (2000), 1990-1997 yılları için 80 ülkenin özgürlüklerinin ve sosyal politik düzeninin (anayasa) büyümeye olan etkilerini incelemiştir. Özgürlük; güvenli mülkiyet hakları, ulusal ve uluslararası gönüllü işlemlerde bulunma ve hükümetin keyfi kamulaştırma işlemlerinin önüne geçilmesi olarak tanımlanmaktadır. Çalışmada özgürlüklerin büyümeyi desteklediği sonucuna varılmıştır. Buna göre hükümetler özgürlükleri güvence altına alan kurumlar oluşturmalıdır ve bu kurumları korumalıdır.

Akçay (2002) yolsuzluk ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Çalışmada 54 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke 1960-1995 yılları için incelenmiş ve elde edilen bulgulara göre yolsuzluk ve ekonomik büyüme arasında anlamlı negatif istatistiki bir ilişki bulunmuştur.

Dollar ve Kraay (2002)'nin 92 ülke üzerinde yaptığı çalışmadan elde edilen bulgulara göre, ülkelerin gelir artışlarında; dışa açıklık, makroekonomik istikrar, orta düzeyde hükümet büyüklüğü, finansal gelişme, güçlü mülkiyet hakları ve hukukun üstünlüğünün etkisi bulunmaktadır.

Acemoğlu, Johnson, Robinson ve Thaicharoen (2003)'e göre çarpık makroekonomik politikalar izleyen ülkelerde (yüksek enflasyon, geniş bütçe açıkları, dengesiz döviz kurları) makroekonomik oynaklık ve krizlere yakalanma olasılıkları daha yüksektir ve bu ülkeler daha yavaş büyümektedir. Bu sonuç, altta yatan kurumsal sorunların belirtisidir. Zayıf makroekonomik politikalar izleyen ülkelerin dışlayıcı kurumlara sahip olduğu görülmektedir. Bu kurumlar arasında politikacıların ve seçkinlerin sınırlandırılmaması, yatırımcılar için mülkiyet haklarının etkin olarak uygulanmaması, yaygın yolsuzluk ve yüksek politik istikrarsızlık bulunmaktadır. Ülkeler arasındaki kurumsal farklılıklar, oynaklık üzerinde de belirleyicidir. Zayıf kurumlar bir dizi mikroekonomik ve makroekonomik kanallar aracılığıyla oynaklığa neden olmaktadır.

Tang, Groenewold ve Leung (2003) kurumsal kaliteyi teknoloji kanalı üzerinden değerlendirmektedir. Bu çalışmada 1970-1990 dönemi için 116 ülke verisi kullanılmıştır. Elde edilen bulguya göre kaliteli kurumlar teknolojik yenilikleri destekleyerek ekonomik büyümeyi artırmaktadır. Ayrıca özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme zaman içerisinde oldukça dengesiz bir seyir izlemektedir. Bu ülkelerde kaliteli oluşturulan kurumların makroekonomik oynaklığı azalttığı, krizleri hafiflettiği ve uzun dönemde ekonomik büyümeyi arttırdığı sonucuna varılmıştır.

Dawson (2003) çalışmasında kurum türleri (politik ve ekonomik özgürlük) ve uzun dönem ekonomik büyüme ilişkisini ele alınmıştır. Çalışmada 1970-2000 yılları arasında erişilebilen tüm ülkelerin verileri kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, genel ekonomik özgürlüğün büyümeye neden olduğunu gösterirken, özgürlükteki değişiklikler de büyüme ile belirlenmektedir. Burada özgürlükteki değişikliklerin büyümenin bir sonucu olduğu ve aynı zamanda büyümenin nedeni olduğu ortaya konmaktadır. Bu sonuçlar ekonomik özgürlüğün önemini ve genel olarak serbest piyasaların ve mülkiyet haklarının, özellikle uzun vadeli ekonomik refahı artırmadaki rolünü vurgulamaktadır. Diğer yandan uluslararası finansal piyasalarda meydana gelen özgürlükteki değişiklikler ve ayrıca para ve fiyat istikrarı, büyümenin bir sonucu olarak gerçekleşmektedir.

Butkiewicz ve Yanıkkaya (2006) yaptıkları çalışmada 100 ülkeyi ele almış ve World Development Indicators'dan elde edilen 1970-1999 dönemi verilerini SUR tekniği ile analiz etmişlerdir. Buna göre birçok kurumsal kalite ölçütü (örneğin hukukun üstünlüğü, kamulaştırma riski, politik haklar) büyüme ile güçlü ilişki içerisindedir. Ayrıca demokratik kurumlara sahip ülkeler, demokratik olmayan ülkelere nazaran daha hızlı büyümektedir. Gelişmekte olan ülkeler de demokratik politik sistemlerin yerleşmesinden fayda elde etmektedirler.

Gökalp ve Baldemir (2006) kurumlar ve büyüme arasındaki ilişkiyi panel veri ve kümeleme analizlerini kullanarak araştırmıştır. Çalışmada politik istikrar, hesap verebilirlik (şeffaflık), hukukun üstünlüğü, ifade özgürlüğü, düzenlemelerin kalitesi ve yolsuzluğun önlenmesi değişkenleri kullanılmıştır. 199 ülke çalışılarak ülkeler gruplara ayrılmıştır. Kurumların yapısı ve uygulanmasındaki farklılıklardan dolayı ülke performansları farklı boyutlarda ve farklı derecelerde

etkilenmektedir. Sadece yolsuzluğun önlenmesi değişkeninin bütün ülke grupları için büyümeyi olumlu etkilediği ve kurumların ekonomik büyümenin nedeni değil, sonucu olduğu saptanmıştır.

Khalil, Ellaboudy ve Denzau (2007) yapısal, yasal ve ekonomik kurumların 1990-2003 yılları arasında OECD ülkelerindeki ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemiştir. Elde edilen bulgulara göre, OECD ülkelerinde kişi başına GSYİH'deki değişimin %80'inden fazlası hem ekonomik hem de kurumsal belirleyiciler tarafından açıklanmaktadır. Ülkeler; güçlü mülkiyet haklarını uygulayarak, bağımsız yargıyı güçlendirerek, yolsuzluğu azaltarak, basın özgürlüğüne izin vererek ve politik haklar ve sivil özgürlükleri koruyarak daha hızlı gelişebilirler. Ekonomik özgürlük ve güçlü mülkiyet haklarının uygulanması ekonomik faaliyet için sağlıklı bir ortam oluşturmaktadır.

Arslan (2007) kurumların iktisadi büyüme üzerindeki etkisini ele almış ve 112 ülke için 1995-2004 yılları verilerini kullanmıştır. Çalışma kapsamındaki ülkeler Dünya Bankası'nın gelir düzeylerine göre yaptığı ayırım göz önünde bulundurularak dört gruba ayrılmıştır. Genel sonuca göre kurumsal yapı ülkelerin büyüme oranları üzerinde etkili olmaktadır. Ancak kurumsal yapı, her ülke ve ülke grubunu aynı yönde ve aynı düzeyde etkilememektedir. Gelişmiş ülkelerin ekonomik performansını olumlu etkileyen bir kurumsal yapı, az gelişmiş ülkelerin ekonomik performanslarında ters etki oluşturabilmektedir. Örneğin demokratik bir kurumsal yapının gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde ortaya koyduğu iktisadi etkiler aynı değildir. Buna göre ülkelerin büyüme süreçlerinde kendine özgü koşullar çerçevesinde bu süreci destekleyen ve sürdürülebilirliğini sağlayan kurumsal yapıları geliştirmesi gerekmektedir.

Asoni (2008)'e göre mülkiyet haklarının korunmaması ekonomik büyümeyi farklı yollarla yavaşlatmaktadır. Yapılan çalışmada 27 gelişmiş ülkede 539 firma örneklemeyle teorik bir model kurulmuştur. Elde edilen bulgulara göre özel servetin kamulaştırılması, kamu görevlilerinde yolsuzlukların görülmesi, aşırı vergilendirme ve yeni teknolojilerin benimsenmesinin önündeki engeller büyümenin yavaşlamasına sebep olmaktadır.

Yapraklı (2008) çalışmasında 2002-2005 yıllarını kapsayan dönem için Türkiye'nin de içinde yer aldığı üst-orta gelir düzeyindeki 36 ülkenin kurumsal yapılarının ekonomik performanslarına etkisini araştırmıştır. Analiz sonuçlarına göre; şeffaflık, ifade özgürlüğü, hukukun üstünlüğü, politik istikrar ve düzenlemelerin kalitesi değişkenlerinin ekonomik büyümeyi negatif etkilediği, buna karşılık yolsuzluğun önlenmesi ve yönetimin etkinliği değişkenlerinin büyümeyi pozitif etkilediği ortaya konulmuştur. Üst-orta gelir düzeyindeki ülkelerde formel kurumsal düzenlemelerin yeterince etkin olmaması ve ayrıca formel ve enformel kurumların birbirleriyle uyum içerisinde çalışmamlarından dolayı ekonomik büyüme negatif etkilenmektedir.

Kama (2009) çalışmasında özellikle politik kurumların etkisine odaklanmıştır. Demokrasi değişkeninin büyüme üzerindeki etkisi 1970-2005 yılları verileri kullanılarak araştırılmıştır. Demokrasi özellikle kadın nüfusunun okullaşmasına yaptığı katkı ile anlamlılığını artırmaktadır. Diğer taraftan ülkelerin dış ticarete açık olması ve mülkiyet hakları arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Ticarete açık olan ülkeler kurumsal anlamda da etkileşim içerisinde olacaklarından, ülkeler daha etkin olacakları kurumsal yapıya doğru evrilmeleri bu ilişkiyi güçlendirmektedir.

Yıldırım (2009) doktora tezinde kurumsal yapı göstergelerinden ekonomik özgürlüklerin, politik ve sivil hakların büyümeye etkisini 1975-2005 yılları için 96 ülke verileri kullanarak analiz etmiştir. Ayrıca teknoloji sınırına uzak olan ülkelerin

kurumsal yapılarındaki iyileşmenin büyüme oranları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Üç model kullanılarak kurumsal yapı farklı şekillerde ele alınmıştır. İlk modelde kurumsal yapı hem politik ve sivil haklar hem de ekonomik özgürlükler ile ifade edilmiştir. İkinci modelde kurumsal yapı sadece politik ve sivil haklarla ifade edilmiştir. Üçüncü modelde ise kurumsal yapı, ekonomik özgürlükler ile ifade edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, kurumsal yapının iyileştirilmesi bütün modellerde ekonomik büyümeyi artırmaktadır. Ancak teknoloji bu durumda önem arz etmektedir. Çünkü teknoloji sınırına uzak olan ülkelerin kurumsal yapılarındaki iyileşmelerin büyümelerini negatif etkilediği, buna karşılık teknoloji sınırına yakın ülkelerin kurumsal yapılarındaki iyileşmelerin büyümeyi pozitif etkilediği saptanmıştır. Buna göre teknoloji sınırına uzak olan ülkeler önce teknolojik ilerleme kaydedip daha sonra kurumsal yapılarını iyileştirmeleri gerekmektedir.

Siddiqui ve Ahmed (2009) devlet kurumlarının büyüme üzerindeki etkisini 45 ülke için yatay kesit verileri kullanarak GMM tekniği ile analiz etmiştir. Elde edilen bulgulara göre kurumsal kalite ve ekonomik performans arasında güçlü bir nedensel bağlantı olduğu ve modern büyüme teorilerinde öngörülen koşullu yakınsamanın gerçekleştiği doğrulanmaktadır. Burada kullanılan endeks, kurumsallaşmış sosyal teknoloji kullanımı endeksidir ve North'un bu alandaki teorisi temel alınmıştır. Bu teknolojik endeks; sözleşmelerin uygulanmasına dair riskin ve rant-arama faaliyetlerinin azaltılması, mülkiyet haklarının güçlendirilmesi, bağımsız ve profesyonel bir adalet sisteminin yerleşmesi, yolsuzluğun azaltılması, hukukun üstünlüğünün artırılması, yürütmenin kısıtlanması ve politik istikrarın sağlanmasıyla birlikte iyileşme göstermektedir.

Dobler (2011) formel ve enformel kurumların ekonomik büyümeyi nasıl etkilediğini MENA bölgesi ülkeleri için araştırmıştır. Sadece politik, yasal ve ekonomik sistemler değil, aynı zamanda değer sistemleri, dünya görüşleri ve ortaya çıkan ahlak ve normlar gibi kültürel bileşenler de çalışmada dikkate alınmıştır. Bu enformel kurumlar, ekonomik kalkınma üzerinde doğrudan etkisi olan toplumsal örgütlenme biçimini belirlemektedir. Analiz bulgularına göre kurumların ekonomik kalkınmayı önemli ölçüde etkilediği gösterilmiştir. Her toplumsal ve ekonomik çıktı, toplum tarihinin ve kurumsal çevrenin bir sonucudur. Ancak az gelişmişlik, değişmez bir olgu olarak kabul edilmemelidir. Kültürel farkların kalıcı niteliği, kurumların doğasını etkilemektedir. Çoğunlukla Müslüman ve esas olarak Protestan ülkelerin değişen kurumları farklı ekonomik sonuçlara yol açmaktadır. Örneğin MENA'da otokratik hükümetler baskındır ve sivil özgürlükler ve politik haklar sağlanmamaktadır. MENA bölgesindeki yaygın kurumlar, üretkenlik ve büyüme artışını engellemektedir. Bu kurumlar, bireysel fayda maksimizasyonunu engellemekte ve yatırım teşviklerini kısıtlamaktadır. MENA bölgesinin mevcut kurumsal ve ekonomik durumu, kalkınma patikasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Akın (2012) kurumların ve sosyal sermayenin büyümeye etkisini araştırdığı çalışmasında 1995-2008 yılları için 69 ülkenin verilerini kullanmıştır. Ülkeler, orta ve yüksek gelir düzeyi olarak sınıflandırılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, orta gelir düzeyindeki ülkelerin kurumsal kaliteleri ve sosyal sermayeleri ile ekonomik büyümeleri arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmuştur. Ancak yüksek gelir düzeyine sahip ülkeler için anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Yeterli derecede fiziki sermayeye sahip olmayan ülkeler, kurumsal kalite ve sosyal sermaye düzeylerini yükselterek ekonomik büyüme gerçekleştirebilmektedir.

Estrin, Korostoleva ve Mickiewicz (2013) çalışmasında Williamson (2000)'in kurumsal hiyerarşi konseptini kullanarak büyümeye neden olan girişimler ve kurumlar arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Kurumların burada üç temel katmanı yolsuzluk düzeyi (enformel kurumlar), mülkiyet haklarının gücü (formel kurumlar) ve hükümet faaliyetlerinin ölçeği (düzenleyici

kurumlar) üzerinden ölçülmüştür. Çalışmada 2001-2006 yılları arasında 42 ülkede yapılan Küresel Girişimcilik Monitörü anketleri kullanılmıştır. Tüm bulgular; daha yüksek yolsuzluk seviyelerinin, daha zayıf mülkiyet haklarının ve daha büyük hükümetin girişimci istihdamın büyüme beklentilerini önemli ölçüde kısıtladığını ortaya koymaktadır.

Alataş (2014) kurumsal yapının ekonomik kalkınmaya etkisini 1996-2012 dönemi ve 112 ülke için araştırmıştır. Çalışmada 2 önemli sonuca varılmaktadır. İlk olarak kurumsal kalite ile ekonomik performans arasında istatistiksel olarak pozitif ve anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. İkinci olarak ise kurumsal kalitenin kalkınmaya etkisi, kalkınmalarını büyük çoğunlukta tamamlamış ülkelere kıyasla kalkınmaya yeni başlamış/başlayacak olan ülkelerde daha yüksek olmaktadır. Buna bağlı olarak özellikle az gelişmiş ülkeler, kurumsal kalitelerini iyileştirmeye yönelik olarak rüşvet ve yolsuzluğu azaltarak, gerekli hukuksal düzenlemeleri yaparak, mülkiyet haklarını güvence altına alarak ve iş özgürlüğüne önem vererek kalkınmalarını sağlayabilirler.

Aytun ve Akın (2014) çalışmasında 83 ülkeye ait verileri 2000-2010 yıllarını kapsayacak şekilde analiz etmiştir. Ülkeler, gelir düzeylerine göre gruplandırılmıştır. Alt gelir grubu için kurumsal kalite ve ekonomik performans arasında ilişki bulunamamıştır. Bunun nedeni, üretimin artırılması için gerekli olan üretim faktörlerinin yeterli olmaması durumunda kurumsal iyileşmeler ekonomiye herhangi bir etki etmemektedir. Orta gelir grubunda ise, kurumsal kaliteden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Özellikle üretim faktörlerinin az miktarda olduğu ülkelerin bu faktörleri etkin kullanması önem arz etmektedir. Kurumların kaliteli olması ve etkin işlemesi kaynakların etkin kullanımını sağlayarak ekonomik büyümeyi artırmaktadır. Ülkelerin gelir düzeylerinin artması kurumsal reformlara zemin hazırlamaktadır. Yapılan düzenlemeler, kurumsal kaliteyi iyileştirerek iki yönlü nedensellik ilişkisini sağlamaktadır. Sonuç olarak kurumsal kalitedeki iyileşmelerin ekonomik büyümeye etkisi, düşük gelir grubu ülkeleri haricindeki bütün ülkelerde pozitif yönde olmaktadır.

Akıncı, Yüce ve Yılmaz (2014) çalışmasında ekonomik özgürlükler ve büyüme arasındaki ilişkiyi 1995-2012 yılları için gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş 144 ülke için araştırmıştır. Çalışmada ekonomik özgürlükler ve büyüme arasında uzun dönemli pozitif bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Özgürlüklerle birlikte artan yerli ve yabancı yatırımlar, üretim ve talep artışları sağlayarak ticaret hacminin yükselmesine neden olmaktadır. Ayrıca özgürlüklerin genişlemesiyle devletin piyasa üzerindeki etkisi azaldığından, özel sektör yatırımlarının ve istihdam düzeyinin artması gibi kanallarla büyüme üzerinde pozitif etki oluşmaktadır.

Erdoğan (2016) çalışmasında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için 1993-2012 dönemlerinde kurumsal yapı ve ekonomik performans ilişkisini incelemiştir. Elde edilen bulgulara göre gelişmiş ülkelerde kurumsal yapı ve ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki bulunurken, gelişmekte olan ülkelerde bu ilişki bulunmamaktadır. Gelişmiş ülkelerde kurumsal yapı ve ekonomik büyüme ilişkisinin pozitif olması; hukukun üstünlüğünün yerleşik hale gelmesi, istikrarlı bir hükümet yapısına erişilmesi, demokratik hesap verebilirliğin artması, yolsuzluğun azalması vb. nedenlere dayandırılmaktadır.

Bal ve Özdemir (2017) çalışmasında 127 ülkenin 2006-2010 yılları arasındaki verilerini kullanarak kurumların ekonomik büyümeye etkisini araştırmıştır. Elde edilen bulgulara göre, ülkelerin kendilerine özgü özellikleri ve enformel kurumları önem arz etmektedir. Enformel kurumlar dikkate alınmadan oluşturulan kurumlar, beklenen etkiyi göstermemektedir. Buna

bağlı olarak politika yapıcılarının enformel kurumları ve ülkelerin karakteristik özelliklerini dikkate alarak oluşturacakları kurumlar, uygulanan politikaların başarısı açısından önemli olmaktadır.

Literatürde bahsedilen çalışmaları özetlemek gerekirse, kurumlar ve büyüme ya da ekonomik performans arasında farklı kurumsal değişkenler üzerinden etkiler oluşmaktadır. Burada ülkeye has kaliteli kurumların oluşturulması ekonomik büyüme açısından bir gerekliliktir. Bu değişkenler arasında en öne çıkan kavram mülkiyet haklarıdır. Bir ülkede mülkiyet haklarının korunması ve geliştirilmesi; iktisadi verimliliği, yatırımları ve sonuç olarak ekonomik büyümeyi pozitif bir biçimde etkilemektedir. Burada mülkiyet haklarında istikrarının sağlanması için politik belirsizliklerin ve istikrarsızlıkların azaltılması ve doğru politik rejimlerin seçilmesi önem arz etmektedir. Burada belirtilmelidir ki, bazı çalışmalarda demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki pozitif bir ilişki bulunurken, bazı çalışmalarda bu ilişki güçlü değildir. Ancak serbest piyasa yapıları, karma piyasa yapılarına göre ekonomik büyüme ve kalkınma açısından daha elverişli bir ortam oluşturmaktadır. Bir ülkede hukukun üstünlüğü ve yargı bağımsızlığı ilkeleri işler hale getirildiğinde sözleşmelerin uygulanması sağlanmış olacaktır. Buna ek olarak çalışmalarda yürütmenin sınırlandırılması ve bağımsız düzenleyici kurumlara yetki devri tamamlayıcı önlemler olarak sunulmaktadır.

Diğer bir kurumsal değişken olarak karşımıza yolsuzluklar çıkmaktadır. Çalışmalar yolsuzlukların ekonomik büyümeyi farklı kanallar üzerinden negatif etkilediğini ortaya koymaktadır. Bu noktada yolsuzluğun görüldüğü ülkelerde hesap verilebilirliğin ve şeffaflığın sağlanması, kamulaştırma riskinin azaltılması ve kuralların uygulanmasıyla rant-arama ve yolsuzluk artışının önüne geçilmelidir. Diğer yandan farklı bir kurumsal kalite değişkeni olarak görülen politik, sivil ve ekonomik özgürlüklerin sağlanması, ekonomik büyümeyi ve uzun dönemli ekonomik refahı artırmaktadır (Artan ve Hayaloğlu, 2014:361). Çünkü sağlanan özgürlükler vasıtasıyla devletin piyasa üzerindeki etkisi azalacak, mülkiyet haklarının güvenilirliği ve özel sektör yatırımları artacaktır. Böylelikle büyümenin yanında istihdam artışı da sağlanacaktır. Bu noktada hükümetler özgürlükleri güvence altına alan kurumlar oluşturmalıdır. Burada hükümetlerin büyüklüğü ve etkinliği, yapılacak düzenlemelerin kalitesini artırıcı nitelikte olmalıdır. Ayrıca uygulanacak istikrarlı hükümet politikalarıyla teknolojinin gelişmesine ortam hazırlamalıdır. Oluşturulacak kaliteli kurumlar vasıtasıyla teknolojik yenilikler desteklenmeli ve özel sektör kuruluşlarına destek olunmalıdır (Aktan, 2015:95). Çünkü teknolojik ilerleme ve ekonomik büyüme arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Bunun dışında zayıf makroekonomik politikalar izleyen ülkeler ise krizlere daha sık yakalanmakta ve ekonomik büyümeleri yavaşlamaktadır.

İlgili literatüre bakıldığında 1990'lı yıllara kadar iktisadi, sosyal ve politik kurumlar kavramları ve bunları değişimleri büyüme ve ekonomik performans analizlerinde kendine yer bulmamıştır. North (1990) çalışması kurumsal faktörlerin dikkate alınması açısından önemli bir başlangıç noktası oluşturmuştur. Bu tarihten itibaren Yeni Kurumsal İktisat bünyesinde yapılan çalışmalar literatürde önemli bir yer edinmiştir ve kurumlara ilişkin 5 farklı konuda yapılan çalışma

Nobel Ekonomi Ödülü'ne layık görülmüştür¹⁹. Bu ödüller kurumlar konusunun ekonomi açısından önemini açıkça ortaya koymuştur. 2000'li yıllarda formel ve enformel kurumların etkilerini ortaya koyan çalışmalar hızlı artış göstermiştir²⁰.

4. VERİ SETİ VE MODEL

Bu çalışmanın analiz kısmında Eski ve Yeni Kırılğan Beşli ülkelerine ait veriler kullanılmıştır. Bu iki grup içerisinde sadece Türkiye ortak ülkedir ve bahsedilen dokuz ülkenin verileri kullanılarak 2002-2015 yılları için kurumsal yapının iktisadi göstergeler üzerine etkisi analiz edilmiştir. Çalışmada ICRG veri tabanı (PRS Group) verileri kullanılmıştır. Uygulamada iktisadi görünümü ölçmek adına ERR (Economic Risk Rating) değişkeni kullanılmıştır. ERR değişkeninin modelde kullanılmasını temel nedeni, bu değişkenin bize sadece gayrisafi milli hasıla ya da büyüme gibi bir faktörü sunmakla kalmayıp, enflasyon, bütçe dengesi ve cari açık bileşenlerini de hesaba katmasıdır. Kurumsal yapı göstergesi olarak ise PRR (Political Risk Rating) değişkeni kullanılmıştır. Kontrol değişkeni olarak ise FRR (Financial Risk Rating) modele eklenmiştir. İlgili değişkenleri oluşturan alt bileşenler Tablo 1'de verilmiştir. Bileşenler incelendiğinde, ülkelerin analizlerinde ortaya çıkan ve kırılğanlıkları artıran etmenleri bu değişkenler içerisinde görmek mümkündür.

Tablo 1: Değişkenlere Ait Bileşenler

Ekonomik Risk (ERR)	Finansal Risk (FRR)	Politik Risk (PRR)
Kişi Başına GSYİH	Dış Borç / GSYİH	Hükümet İstikrarı
Reel GSYİH Büyümesi	Yabancı Borç / İhracat	Sosyoekonomik Koşullar
Yıllık Enflasyon Oranı	Cari Açık / İhracat	Yatırım Profili
Bütçe Dengesi / GSYİH	Aylık Net Uluslararası Likidite / İthalat	İç Karışıklıklar
Cari Açık / GSYİH	Döviz Kuru İstikrarı	Dış Karışıklıklar
		Yolsuzluk
		Askerin Politikadaki Etkisi
		Dini Gerginlikler
		Hukukun Üstünlüğü
		Etnik Gerginlikler
		Demokratik Şeffaflık
		Bürokrasi Kalitesi

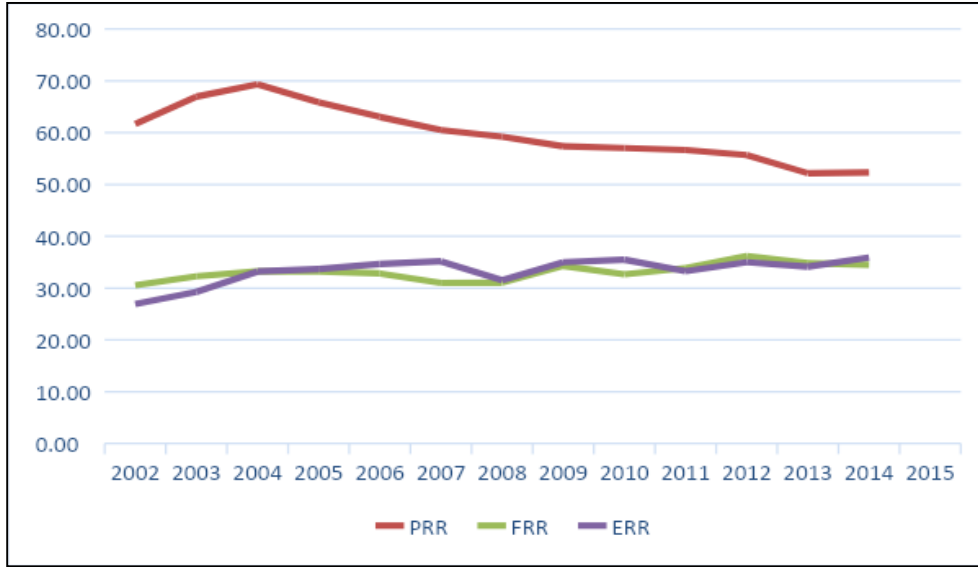
Kaynak: ICRG Methodology: <https://www.prsgroup.com/wp-content/uploads/2012/11/icrgmethodology.pdf> (Erişim tarihi: 12.11.2020)

¹⁹ 1991 yılında Ronald H. Coase "işlem maliyeti ve mülkiyet hakları", 1993 yılında Douglass C. North "kurumlar ve kurumsal değişimin ekonomik performansa etkisi", 2009 yılında Olivier E. Williamson "işlem maliyetleri, yönetim ve organizasyon teorisi", 2009 yılında Elinor Ostrom "ortak mülkiyet" ve 2016'da Oliver Hart ve Bengt Holmström "sözleşme teorisi" üzerine yapmış oldukları çalışmalarla ekonomiye yaptıkları katkılardan ötürü Nobel Ekonomi Ödülü'nü kazanmışlardır.

²⁰ Son dönemde Acemoğlu, Johnson ve Robinson'ın kurumlar konusunda yaptığı çalışmalar öne çıkmaktadır. Bu çalışmalar arasında Acemoğlu, Johnson ve Robinson (2001), Acemoğlu ve Robinson (2005), Acemoğlu, Johnson ve Robinson (2005), Acemoğlu ve Robinson (2012), Acemoğlu ve Robinson (2020) dikkat çekicidir.

ICRG metodolojisine göre politik risk 0-100 arasında, ekonomik ve finansal risk 0-50 arasında puanlanmaktadır. Tüm değişkenlerde elde edilen puan yükseldikçe risk düşmekte, puan düştükçe risk artmaktadır.

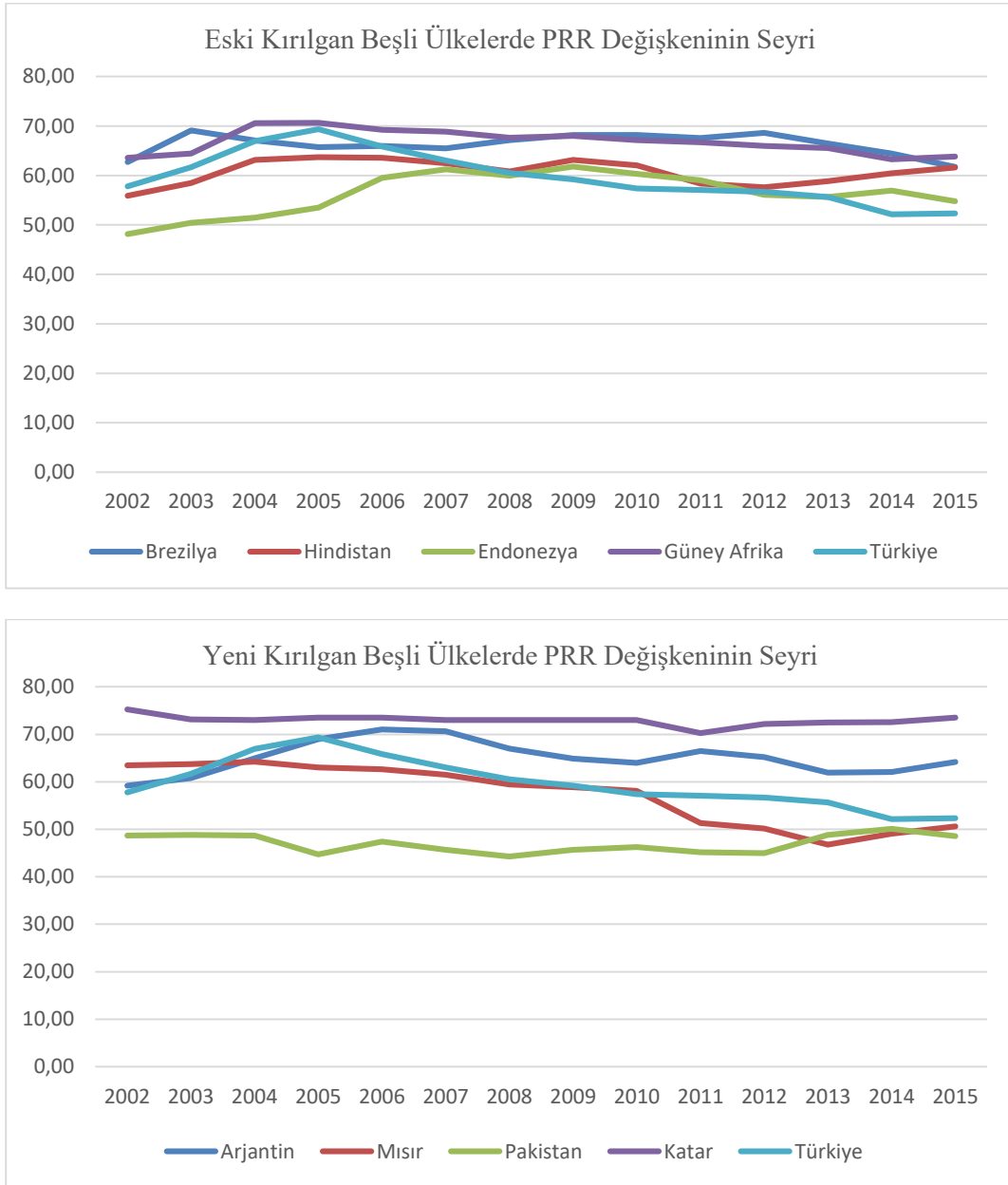
Bu üç değişkenin Türkiye'deki seyri Şekil 1'de verilmektedir. Buna göre 2002-2005 yılların arasında Türkiye kurumsal yapısında gelişim göstermiştir, kurumsal yapıya ilişkin risk azalmıştır ve bu gelişim tüm iktisadi göstergelere olumlu yansımıştır. Gelişimi sağlayan sebepler arasında Avrupa Birliği uyum süreci çerçevesinde yatırımcıyı koruyan yasaların çıkartılması, mülkiyet hakları ihlallerinin azaltılması, Merkez Bankası bağımsızlığının sağlanması, değişen Anayasa Mahkemesi yapısı, önemli özelleştirmelerin gerçekleştirilmeleri ve bağımsız düzenleyici kurumların işlerlik kazanması sayılabilir (Çiçen, 2019:433). Ancak 2005 sonrası kurumsal kazanımlar devam ettirilememiştir.

Şekil 1: Türkiye'nin PRR, FRR ve ERR Değişkenlerinin Değişimi

Kaynak: ICRG verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Diğer yandan kurumsal yapının modelimizde göstergesi olarak kullanılan politik risk değişkeninin Şekil 2'de Eski ve Yeni Kırılgan Beşli ülkelerde yıllara göre seyri gösterilmiştir. Eski Kırılgan Beşli ülkelerinde özellikle global kriz sonrasında genel olarak politik riskler tüm ülkelerde artış göstermektedir. Ancak ülkelerin farklı yıllarda inişli çıkışlı seyri göze çarpmaktadır. Yeni Kırılgan Beşli ülkeleri incelendiğinde ise Mısır ve Türkiye dışında diğer ülkelerin politik riskleri genel olarak stabil seyretmektedir.

Şekil 2: Eski ve Yeni Kırılgan Beşli Ülkelerde PRR Değişkeninin Seyri

Kaynak: ICRG verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bu çalışmada kurumsal faktörler ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki panel veri analizi ile araştırılmıştır. Çalışmada kullanılan model şu şekildedir:

$$ERR_{it} = \beta_0 + \beta_1(PRR_{it}) + \beta_2(FRR_{it}) + \varepsilon_{it}$$

Modelde i ülke alt indisini, t ise yıl alt indisini temsil etmektedir. Modelde ekonomik risk değişkeninin politik risk değişkeninden nasıl etkilendiği ortaya konulurken, kontrol değişkeni olarak finansal risk değişkeni modele eklenmiştir. Modelde PRR ve FRR değişkenlerinin pozitif çıkması beklenmektedir. Buna göre kurumsal kalitedeki artışlar politik riskleri azaltacak ve finansal risklerin de azalmasıyla birlikte ekonomik riskler azalacaktır. İlgili değişkenler arasındaki korelasyon değerleri Tablo 2’de sunulmaktadır. Buna göre modelde kullanılan bağımsız değişkenler (PRR ve FRR) arasındaki korelasyon yüksek değildir ve çoklu bağlantı varsayım bozukluğuna sebebiyet vermemektedir.

Tablo 2: Değişkenlere Ait Korelasyon Değerleri

	PRR	FRR	ERR
PRR	1		
FRR	-0,38713	1	
ERR	-0,30283	0,662013	1

Kaynak: ICRG verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ekonometrik analizde öncelikle Doğrusal Panel Veri yöntemlerinden yararlanılmıştır. Burada Sabit Etkiler ve Rassal Etkiler modelleri kullanılmıştır. Bu iki model arasında tercih için Hausman testi uygulanmıştır. Elde edilen sonuçların ardından değişen varyans ve otokorelasyon için temel varsayım testleri yapılmıştır. İlgili temel varsayımların sağlanamaması nedeniyle Dirençli Tahminciler'e dayalı modeller uygulanmıştır. Bu modeller Arellano, Froot Rogers ve Newey-West tahmincileridir.

5. BULGULAR

Analizden elde edilen Sabit ve Rassal Etkiler model sonuçları Tablo 3'te gösterilmektedir. Tabloda verilen sonuçlar incelendiğinde hem Sabit Etkiler hem de Rassal Etkiler modeli bütün olarak anlamlıdır. Modellerdeki değişkenler incelendiğinde, değişkenler tek tek anlamlıdır ve beklentilere uygun olarak pozitifdir. Değişken katsayılarının pozitif olması; kurumsal ve finansal değişkenlerdeki iyileşmenin ekonomik performansı pozitif etkilediği, değişkenlerde meydana gelecek bozulmanın ekonomik performansı negatif etkilediği anlamına gelmektedir.

Tablo 3: Sabit ve Rassal Etkiler Model Sonuçları

Bağımlı Değişken: ERR	Sabit Etkiler	Rassal Etkiler
Sabit	10,681*** (2,75)	9,755** (2,46)
FRR	0,284*** (4,38)	0,279*** (4,37)
PRR	0,233*** (4,17)	0,252*** (4,72)
Gözlem sayısı	126	126
Ülke sayısı	9	9
R-kare (Tüm)	0,403	0,411
F testi / Wald ki-kare	22,05 [0,000]	49,23 [0,000]

Not: *, **, *** sırasıyla %10, %5, %1 seviyelerinde anlamlılık düzeylerini göstermektedir. Parantez içerisindeki istatistikler t değerlerini, köşeli parantez içerisindeki değerler ise anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Bu aşamada Sabit ve Rassal Etkiler modelleri arasından seçim yapılması için Hausman testi uygulanmıştır (Green, 2003:301). Hausman test istatistiğinde Sabit Etkiler modelinin parametre tahmincileri ile Rassal Etkiler modelinin parametre tahmincileri arasındaki farkın istatistik olarak anlamlı olup olmadığı incelenmektedir (Cameron ve Trivedi, 2005:717). Hausman test istatistiği "Rassal etkiler tahmincisi doğrudur." boş hipotezi altında k serbestlik dereceli ki-kare dağılımı göstermektedir (Baltagi, 2005:66). Panel veri modelinde kullanılan bağımsız değişkenler ile hata terimi arasında bir ilişki yoksa içsellik problemi yoktur ve ve Rassal Etkiler modeli tercih edilmelidir. Diğer yandan bağımsız değişkenler ile hata terimi arasında ilişki varsa içsellik problemi bulunduğundan Sabit Etkiler modeli kullanılmalıdır (Şen, 2020:735).

Hausman testine ait sonuçlar Tablo 4’te gösterilmektedir. Hausman Testi’nin p-olasılık değeri 0,568’dir. Bu değer 0,05’ten büyük olduğu için boş hipotez reddedilememektedir. Buna göre iki model arasından Rassal Etkiler modeli geçerli kabul edilmektedir.

Tablo 4: Hausman Testi Sonuçları

Ki-kare test istatistiği	1,13
Anlamlılık seviyesi	0,568

Bu aşamada seçilen Rassal Etkiler modeline değişen varyans ve otokorelasyon varsayım testleri uygulanmıştır. Değişen varyans testi için Levene-Brown ve Forsthye testi uygulanmıştır. Test sonuçları Tablo 5’te sunulmuştur. Bu testin boş hipotezi “birimler arası varyanslar eşittir” şeklindedir. Olasılık değerleri 0,05’ten küçük olduğu için boş hipotez reddedilmektedir. Buna göre seçilen modelde değişen varyans problemi bulunmaktadır.

Tablo 5: Değişen Varyans Test Sonuçları

W0 = 4,3740601	df (8,117)	Pr > F = 0,0001204
W50 = 3,1934285	df (8,117)	Pr > F = 0,00258636
W10 = 4,3151554	df (8,117)	Pr > F = 0,00014027

Diğer varsayım testi otokorelasyon testidir. Otokorelasyon testi olarak modele Lagrange Çarpanı testi uygulanmıştır ve test sonuçları Tablo 6’da verilmektedir. Bu testte boş hipotez “hata terimleri arasında korelasyon yoktur” şeklindedir. Tablonun üst kısmında yer alan ALM testine göre sıfır hipotezi reddedilmektedir. Buna göre Rassal Etkiler modelinde otokorelasyon bulunmaktadır. Tablonun alt kısmında ise birim etki varyansı ve otokorelasyon katsayılarının anlamlılığını birlikte test edilmektedir. Olasılık değeri 0,05’ten küçük olduğu için sıfır hipotezi reddedilmektedir. Buna göre Rassal Etkiler modelinde hem birim etki hem de otokorelasyon bulunmaktadır.

Tablo 6: Otokorelasyon Testi

Serial Correlation:	
ALM (lambda = 0) = 10,32	Pr > chi2 (1) = 0,0013
Joint Test:	
LM (Var(u) = 0, lambda = 0) = 363,60	Pr > chi2 (2) = 0,0000

Rassal Etkiler analizinde, birimler tesadüfi çekimden geldiği için birimler arası korelasyona (yatay kesit bağımlılığı) rastlanması beklenmemektedir (Tatoğlu, 2013:223). Bu aşamada modelde değişen varyans ve otokorelasyon problemi olduğundan dolayı daha tutarlı tahminler için dirençli modeller oluşturulmalıdır. Arellano, Froot, Rogers ve Newey-West tahmincileri özellikle değişen varyans ve otokorelasyon varlığında Rassal Etkiler modeline uygun dirençli tahminciler üretmektedir (Tatoğlu, 2013:287). Bu modellere ait sonuçlar Tablo 7’de verilmiştir. Her iki model bütünü itibarıyla ve ayrıca modeldeki değişkenler tek tek anlamlıdır. Öte yandan Arellano, Froot ve Rogers modelinde PRR değişkeni %10 seviyesinde anlamlı iken, Newey-West modelinde %1 seviyesinde anlamlıdır.

Tablo 7: Dirençli Model Tahmincileri

Bağımlı Değişken: ERR	Arellano, Froot ve Rogers	Newey-West
Sabit	9,755 (1,51)	2,381 (0,41)
FRR	0,279*** (3,43)	0,232** (2,28)
PRR	0,252* (1,81)	0,401*** (5,77)
Gözlem sayısı	126	126
Ülke sayısı	9	9
R-kare (Tüm)	0,403	-
F testi / Wald ki-kare	69,51 [0,000]	18,17 [0,000]

Not: *, **, *** sırasıyla %10, %5, %1 seviyelerinde anlamlılık düzeylerini göstermektedir. Parantez içerisindeki istatistikler t değerlerini, köşeli parantez içerisindeki değerler ise anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Newey-West modeline göre politik risk değişkeni endeksinde meydana gelecek %10 iyileşme, ekonomik performansı yaklaşık %4 artıracaktır. Yine finansal değişkenlerde riskin %10 azaltılması, ekonomik performansı yaklaşık %2,3 olumlu etkileyecektir. Bu bulgulara göre kurumsal değişkenler ekonomik performans açısından önem arz etmektedir.

SONUÇ

Ülkelerin hangi değişkenlere bağlı olarak büyüme gösterdiği iktisat teorisinin önemli araştırmalarından bir tanesidir. Son dönemlerde ülkelerin büyüme performanslarında kurumlar ve kurumsal değişimin önemini vurgulayan çalışmalar artış göstermiştir. Bu çalışmada Eski ve Yeni Kırılgan Beşli kapsamına giren ülkelerde kurumsal yapı ve ekonomik performans arasındaki ilişki, 2002-2015 dönemi için panel veri yöntemiyle analiz edilmiştir.

Elde edilen bulgulara göre, bahsi geçen dokuz kırılgan ülke için kurumlar ve ekonomik performans arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bu ülkelerin kurumsal yapılarındaki iyileşmeler, kaliteli ve sürdürülebilir büyümeyi desteklemektedir. Ülkelerde oluşturulacak kaliteli kurumlar iktisadi kırılganlıkları azaltmaktadır. Kurumsal faktörlerin ekonomik performansı pozitif etkilemesi; hükümet istikrarının sağlanması, mülkiyet haklarının güvence altına alınması, yolsuzlukların önlenmesi, sosyoekonomik koşullarda iyileşmelere gidilmesi, hukukun üstünlüğünün artırılması, özgürlük ortamının genişletilmesi, iç ve dış karışıklıkların önlenmesi vb. etkenler üzerinden yatırım, teknoloji, teknoloji ve ticaret ortamının güvenilir kılınmasına bağlıdır.

Sonuç olarak kapsayıcı kurumların büyümenin kaynağı olduğu görüşü, kırılgan ülkeler için de geçerlidir. Bu çalışmada elde edilen bulgular literatür kısmında bahsedilen çalışmalarla uyumludur. Bu kapsamda bu ülkeler, ekonomik performanslarını iyileştirmek ve büyümeyi hızlandırmak için var olan kurumsal yapılarını iyileştirmelidirler. Ülkeler, ekonomi politikalarını uygularken kurumlarını güçlendirme yönünde adımlar atmaları, ekonomik performansın artması açısından önem arz etmektedir.

Çalışmada yapılan analizde koşullu etkiler göz önüne alınmamıştır. Koşullu etkilerin dikkate alınmasıyla yapılacak yeni çalışmalarda kullanılacak etkileşim terimleriyle kurumlar ve kurumsal yapının önemini daha iyi ortaya koyabilecektir²¹.

²¹ Kurumların etkileşimi ve kurumsal tamamlayıcılık konusunda örnek olarak Höpner (2005), Hall ve Gingerich (2009), Gehring ve Oberthür (2009), Lubell, Feiock ve

KAYNAKÇA

- Abrams, B. A. and Lewis, K. A. (1993). Cultural and Institutional Determinants of Economic Growth: A Cross-Section Analysis. *Public Choice*, 83, 273-289.
- Acemoğlu, D. (2003). Root Causes. *Finance ve Development*, 40(2), 27-43.
- Acemoğlu, D. (2012). Introduction to Economic Growth. *Journal of Economic Theory*, 147(2), 545-550.
- Acemoglu, D., and Johnson, S. (2005). Unbundling Institutions. *Journal of Political Economy*, 113(5), 949-995.
- Acemoğlu, D., Johnson, S., and Robinson, J. A. (2001). The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation. *American Economic Review*, 91(5), 1369-1401.
- Acemoğlu, D., Johnson, S., and Robinson, J. A. (2002). Reversal of Fortune: Geography and Institutions in the Making of the Modern World Income Distribution. *The Quarterly Journal of Economics*, 117(4), 1231-1294.
- Acemoglu, D., Johnson, S., and Robinson, J. A. (2005). Institutions as a Fundamental Cause of Long-run Growth. *Handbook of Economic Growth*, 1, 385-472.
- Acemoğlu, D., Johnson, S., Robinson, J., and Thaicharoen, Y. (2003). Institutional Causes, Macroeconomic Symptoms: Volatility, Crises and Growth. *Journal of Monetary Economics*, 50(1), 49-123.
- Acemoglu, D., and Robinson, J. A. (2012). *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. Crown Publishing: New York.
- Acemoglu, D., and Robinson, J. A. (2020). *The Narrow Corridor: States, Societies, and The Fate Of Liberty*. Penguin Books.
- Akçay, S. (2002). Corruption and Economic Growth: Across-National Study. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 57(1), 1-13.
- Alataş, S. (2014). *Ekonomik Kalkınmayı Belirleyen Faktörler: Ampirik Bir Analiz* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Akın, C. S. (2012). *Kurumların ve Sosyal Sermayenin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Akıncı, M., Yüce, G. ve Yılmaz, Ö. (2014). Ekonomik Özgürlüklerin İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkileri: Bir Panel Veri Analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 81-96.
- Aktan, C. C. (2015). Değişim Trendleri ve Devletin Yeniden Tanımlanması, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 7(2), 75-98.
- Arslan, Ü. (2007). *Kurumların İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aron, J. (2000). Growth and Institutions: A Review of the Evidence. *The World Bank Research Observer*, 15(1), 99-135.
- Artan, S. ve Hayaloğlu, P. (2014). Kurumsal Yapı ve İktisadi Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği. *Sosyoekonomi*, 22(2), 147-366.
- Asoni, A. (2008). Protection of Property Rights and Growth as Political Equilibria. *Journal of Economic Surveys*, 22(5), 953-987.
- Aytun, C. ve Akın, C. S. (2014). Kurumsal Kalite ve Ekonomik Büyüme: Panel Nedensellik Analizi. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 89-100.
- Bal, H. ve Özdemir, P. (2017). Kurumlar ve Ekonomik Gelişme: Panel Veri Analizi ile Bir Değerlendirme. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9, 80-104.
- Baltagi, B. H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data*. Third Edition, John Wiley&Sons Inc: England.
- Barro, R. J. (1991). Economic Growth in a Cross Section of Countries. *Quarterly Journal of Economics*, 106(2), 407-444.

- Beşkaya, A. ve Manan, Ö. (2009). Ekonomik Özgürlükler ve Demokrasi ile Ekonomik Performans Arasındaki İlişkinin Zaman Serileri ile Analizi: Türkiye Örneği. *Zonguldak Karaelmas University Journal of Social Sciences*, 5(10), 47-76.
- Butkiewicz, J. L., and Yanikkaya, H. (2006). Institutional Quality and Economic Growth: Maintenance of the Rule of Law or Democratic Institutions, or Both?. *Economic Modelling*, 23(4), 648-661.
- Cameron, A.C., and Trivedi, P.K. (2005). *Microeconometrics: Methods and Applications*. Cambridge University Press: New York.
- Çiçen, Y. B. (2017). Kurumlar ve Ekonomik Performans İlişkisi; Teorik Çerçeve. *The Journal of International Scientific Researches*, 2(7), 109-118.
- Çiçen, Y. B. (2019). Türkiye'nin 1980 Sonrası Kurumsal Yapısındaki Değişimi ve Ekonomik Sonuçları. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 37(3), 423-438.
- Darby, J., Li, C. W., and Muscatelli, V. A. (2004). Political Uncertainty, Public Expenditure and Growth. *European Journal of Political Economy*, 20(1), 153-179.
- Dawson, J. W. (1998). Institutions, Investment, and Growth: New Cross-country and Panel Data Evidence. *Economic Inquiry*, 36(4), 603-619.
- Dawson, J. W. (2003). Causality in the Freedom–Growth Relationship. *European Journal of Political Economy*, 19(3), 479-495.
- De Haan, J., and Siermann, C. L.J. (1995). New Evidence on the Relationship between Democracy and Economic Growth. *Public Choice*, 86, 175-198.
- Devereux, M. B., and Wen, J. F. (1998). Political Instability, Capital Taxation and Growth. *European Economic Review*, 42, 1635-1651.
- Dobler, C. (2011). *The Impact of Formal and Informal Institutions on Economic Growth* (p. 250). Peter Lang International Academic Publishers.
- Dollar, D., and Kraay, A. (2002). Growth is Good for the Poor. *Journal of Economic Growth*, 7(3), 195-225.
- Easterly, W., and Levine, R. (2001). What Have We Learned From a Decade of Empirical Research on Growth? It's Not Factor Accumulation: Stylized Facts and Growth Models. *The World Bank Economic Review*, 15(2), 177-219.
- Erdoğan, S. (2016). *Kurumsal Yapı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Karşılaştırmalı Bir Analiz* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay.
- Estrin, S., Korosteleva, J., and Mickiewicz, T. (2013). Which Institutions Encourage Entrepreneurial Growth Aspirations?. *Journal of Business Venturing*, 28(4), 564-580.
- Gehring, T., and Oberthür, S. (2009). The Causal Mechanisms of Interaction between International Institutions. *European Journal of International Relations*, 15(1), 125-156.
- Gökalp, M. F. ve Baldemir, E. (2006). Kurumsal Yapı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1): 212-226.
- Green, W.H. (2003). *Econometric Analysis*. Fifth Edition, Prentice Hall: New Jersey.
- Hall, P. A., and Gingerich, D. W. (2009). Varieties of Capitalism and Institutional Complementarities in the Political Economy: An Empirical Analysis. *British Journal of Political Science*, 449-482.
- Hall, R. E., and Jones, C. I. (1999). Why Do Some Countries Produce So Much More Output per Worker than Others?. *The Quarterly Journal of Economics*, 114 (1), 83-116.
- Höpner, M. (2005). What Connects Industrial Relations and Corporate Governance? Explaining Institutional Complementarity. *Socio-Economic Review*, 3(2), 331-358.
- Kama, Ö. (2009). *Kurumlar ve Mülkiyet Hakları İktisadi: Üç Deneme* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kiper, S. (2012). Brezilya Ekonomisi. *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 30.

- Khalil, M., Ellaboudy, S., and Denzau, A. (2007). The Institutions and Economic Development in the OECD. *International Research Journal of Finance and Economics*, 12, 67-79.
- Khan, M. (2008). Governance and Development: The Perspective of Growth-Enhancing Governance. GRIPS Development Forum/National Graduate Institute for Policy Studies.
- Knack, S., and Keefer, P. (1995). Institutions and Economic Performance: Cross-country Tests Using Alternative Institutional Measures. *Economics ve Politics*, 7(3), 207-227.
- La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F., Shleifer, A., and Vishny, R. (1999). The Quality of Government. *The Journal of Law, Economics, and Organization*, 15(1), 222-279.
- Leblang, D. A. (1996). Property Rights, Democracy and Economic Growth. *Political Research Quarterly*, 49(1), 5-26.
- Leschke, M. (2000). Constitutional Choice and Prosperity: A Factor Analysis. *Constitutional Political Economy*, 11(3), 265-279.
- Lubell, M., Feiock, R. C., and De La Cruz, E. E. R. (2009). Local Institutions and the Politics of Urban Growth. *American Journal of Political Science*, 53(3), 649-665.
- Mauro, P. (1995). Corruption and Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 110(3), 681-712.
- North, D. C. (1987). Institutions, Transaction Costs and Economic Growth. *Economic Inquiry*, 25(3), 419-428.
- North, D. C. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press
- North, D. C. (1991). Institutions. *Journal of Economic Perspectives*, 5(1), 97-112.
- North, D. C. (1994). Economic Performance Through Time. *The American Economic Review*, 84(3), 359-368.
- North, D. C. (2005). *Understanding the Process of Economic Change*. Princeton: Princeton University Press.
- Okada, K. (2013). The Interaction Effects of Financial Openness and Institutions on International Capital Flows. *Journal of Macroeconomics*, 35, 131-143.
- Pamuk, Ş. (2012), *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Siddiqui, D. A., and Ahmed, Q. M. (2009). Institutions and Economic Growth: A Cross Country Evidence. *MPRA*, Paper No. 19747.
- Scully, G. W., and Slottje, D. J. (1991). Ranking Economic Liberty Across Countries. *Public Choice*, 69(2), 121-152.
- Şen, S. (2020), İleri Demokrasilerde Politik Bütçe Dalgalanmaları Ortaya Çıkar Mı? *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 11(3), 728-743.
- Tang, S. H. K., Groenewold, N., and Leung, C. K. Y. (2003). *Institutions, Technical Change and Macroeconomic Volatility, Crises and Growth: A Robust Causation*. University of Western Australia, Business School, Economics.
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2013). *Panel Veri Ekonometrisi: Stata Uygulamalı*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Tanzi, V., and Davoodi, H. (1998). Corruption, Public Investment, and Growth. In *The Welfare State, Public Investment, and Growth* (pp. 41-60). Springer, Tokyo.
- Tornell, A. (1997). Economic Growth and Decline with Endogenous Property Rights. *Journal of Economic Growth*, 2(3), 219-250.
- Williamson, O. E. (2000). The New Institutional Economics: Taking Stock, Looking Ahead. *Journal of Economic Literature*, 38(3), 595-613.
- Yapraklı, S. (2008). Kurumsal Yapının Ekonomik Büyüme Etkisi: Üst Orta Gelir Düzeyindeki Ülkeler Üzerine Bir Uygulama. *Ege Academic Review*, 8(1), 301-317.
- Yıldırım, S. (2009). *Kurumsal İktisat Bağlamında Ülkeler Arası Büyüme Farklılıklarının Panel Veri Analizi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Kastamonu University Journal of Faculty of Economics and
Administrative Sciences

Aralık 2020 Cilt: 22 Sayı:2
 iibfdergi@kastamonu.edu.tr

Başvuru Tarihi / Received: 25.06.2020
Kabul Tarihi / Accepted: 22.12.2020
DOI: iibfdkastamonu.757746

Z Kuşağındaki Bireylerin Kişilik Özelliklerinin Paternalist Liderlik Algılarına Etkisinde Örgüt Kültürünün Düzenleyici Rolü¹

Tülay İLHAN NAS², Abdullah DOĞAN³

Öz

Bu çalışmada, yakın zamanda firmalarda baskın hale gelecek Z Kuşağı bireylerinin kişilik özelliklerinin paternalist liderlik algıları üzerindeki etkileri, örgüt kültürünün düzenleyici rolü dikkate alınarak araştırılmıştır. Çalışma kapsamında geliştirilen hipotezler, turizm sektöründe çalışan ve Z Kuşağı temsil eden 386 bireyden elde edilen anketler çerçevesinde regresyon analizleri aracılığıyla test edilmektedir. Bu çalışmada kişilik özellikleri; dışa dönüklük, sorumluluk ve deneyime açıklık olarak üç boyutta, paternalist liderlik algısı tek boyutta ve örgüt kültürü; bireycilik-ortaklaşa davranışçılık ve belirsizlikten kaçınma olarak iki boyutta incelenmektedir. Yapılan analizler arasından açıklayıcı analiz sonuçlarına göre; çalışmaya katılan Z Kuşağı bireylerinin dışa dönüklük, sorumluluk ve deneyime açıklık puanları ortalamanın üzerindedir. Ayrıca örnekleme oluşturan Z Kuşağı bireylerinin paternalist liderlik algıları ortalamanın üzerinde bulunmuştur. Yapılan regresyon analizleri sonuçlarına göre, Z Kuşağındaki bireylerin kişilik özelliklerinden dışa dönüklük, sorumluluk ve deneyime açıklık boyutları paternalist liderlik algılarını güçlendirmektedir. Söz konusu ilişkide örgüt kültürünün düzenleyici etkisi, kişilik özelliklerinden sadece sorumluluk boyutu ile etkileşime girdiğinde anlamlı olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Z Kuşağı, Kişilik, Paternalist liderlik, Örgüt Kültürü

Jel Kodu: D23, M10, M14

The Moderating Role of Organizational Culture in The Effect of Personality Traits of Individuals in Generation Z on Paternalistic Leadership Perception

Abstract

In this study, the effects of personality traits of individuals in Generation Z on paternalistic leadership perceptions are investigated by taking into account the moderating role of organizational culture. The hypotheses developed within the scope of the study are tested within the framework of the surveys obtained from 386 individuals representing the Generation Z working in the tourism sector. In this study; personality traits are examined in three dimensions as extraversion, responsibility and openness to experience, paternalistic leadership perception is examined in one dimension, and organizational culture is examined in two dimensions as individualism-collective behaviorism and avoiding uncertainty. According to the descriptive analysis results among the analyzes; extraversion, responsibility and openness to experience scores of Generation Z individuals who participated in the study are above average. In addition, the paternalistic leadership perception scores of the Generation Z individuals who compose the sample are above average. According to the results of regression analysis; extraversion, responsibility and openness to experience from the personality traits affect paternalistic leadership perception in the same direction. In this relationship, the moderating effect of organizational culture is significant only when it interacts with responsibility dimension from personality traits.

Keywords: Generation Z, Personality, Paternalistic Leadership, Organizational Culture

Jel Codes: D23, M10, M14

¹ Bu çalışma Abdullah Doğan'ın 06.02.2020 savunma tarihli Karadeniz Teknik Üniversitesi İşletme Anabilim Dalı Yönetim ve Organizasyon Tezli Yüksek Lisans Programı'nda hazırlanmış olduğu aynı adlı yüksek lisans tezi çalışmasından türetilmiştir.

² Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Trabzon, Türkiye. **E-posta:** tulayilhan@yahoo.com
Orcid no: 0000-0002-6264-7948

³ **Sorumlu Yazar/Corresponding Author:** Yüksek Lisans Mezunu, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, Türkiye.
E-posta: doganabdullah37400@gmail.com **Orcid no:** 0000-0002-3763-740

Extented Absract

Introduction: In today's working life, more flexible and people-oriented structures stand out rather than hierarchical structures. Working people in these organizations belong to different generations. Especially social and technological conditions differ when people of different generations grow up. As these conditions change, organizations find it difficult to control the employees within their bodies. Especially in today's working life, there are three generations that are dominant in organizations. These are The Baby Boomers, X and Y Generations. In addition to these generations, more information is needed about Generation Z, which has just entered business life and will become more dominant in the coming years.

When the paternalistic leadership style is investigated, it can be said that this leadership style is seen commonly in Turkey in addition to the Eastern societies. Considering the fact that national culture affects organizational culture, it can be said that paternalistic leadership is existing leadership style in Turkey. So, this research focuses on the paternalistic leadership style. In this study, since the perception of paternalistic leadership of individuals in Generation Z is wanted to be tested, the sample should be a member of Generation Z. For this reason, it is thought that a study conducted independently from the organizational culture will not yield healthy results. One of the aims of this study is to investigate the effect of personality traits of individuals in Generation Z on paternalistic leadership perception. The other aim is to investigate the moderating role of organizational culture in this relationship.

Method: The study consists of data obtained from Generation Z members working in tourism sector. The study included four different educational institution students (two universities and two high schools) and one five-star hotel staff who worked in hotels or did internships. The sample of the study consists of 386 Generation Z members. The research data in the study were collected by questionnaire method. The survey form consists of four main sections. In the first part of the questionnaire, there are expressions for determining the demographic characteristics of the participants. In the second part of the questionnaire, there are expressions about personality traits. The scale used in this section was used by Schmitt et al. (2007) as 44 items. The scale was reduced from 44 items to 32 items. In the third part of the questionnaire, there are expressions about paternalistic leadership. The scale was developed by Aycan et al. (2013). In the fourth part of the questionnaire, there are expressions about organizational culture. This scale was used by İlhan (2006). Exploratory factor analysis, confirmatory factor analysis, reliability, normality, correlation and regression analyzes were used in the study. As a result of factor analyzes, expressions that do not fulfill the condition were excluded from the analysis. After excluding expressions that do not fulfill the condition, Cronbach's Alpha coefficient was examined in the reliability analysis for all dimensions. As a result of reliability analysis, expressions that do not fulfill the condition were excluded from the analysis.

Result and Discussion: In this study, as a result of the exploratory factor analysis, three factors were found that belong to personality traits. These are extraversion, responsibility and openness to experience. One factor were found that belongs to paternalistic leadership perception and two factor were found that belong to organizational culture. These are individualism-collective behaviorism and avoidance of uncertainty. The reliability coefficients ranged from 0,67 to 0.90. Also, skewness and kurtosis values of the variables were examined in order to determine whether the data shows normal distribution. According to the results of correlation analysis; there is a significant and similar relationship between extraversion, responsibility and openness to experience and paternalistic leadership perception. Among the organizational culture dimensions, the dimension of individualism-collective behaviorism has a same direction with extraversion, responsibility, openness to experience and paternalistic leadership perception. Among the organizational culture dimensions, the dimension of avoidance of uncertainty has a same direction with extraversion, responsibility, openness to experience and paternalistic leadership perception. According to the results of regression analysis; extraversion, responsibility and openness to experience from the personality traits affect paternalistic leadership perception in the same direction. In this relationship, the moderating effect of organizational culture is significant only when it interacts with responsibility dimension from personality traits. When organizations show high collective behavioral characteristics, the impact of responsibility increases on the paternalistic leadership perception. Also, when avoidance of uncertainty is high in organizations, the effect of responsibility increases on paternalistic leadership perception.

In the literature, no previous study investigating the paternalistic leadership perception of individuals in Generation Z and the personality traits that directly affect paternalistic leadership has been encountered. This study attempted to determine the personality traits, paternalistic leadership perception and organizational culture of individuals in Generation Z, who have just entered working life and will enter working life in the coming years. In addition, this study is expected to guide future studies on Generation Z by revealing the interaction between variables. In addition, it is thought that this study will make a practical contribution to the determination of the personality traits and paternalistic leadership perception of individuals in Generation Z who will join the organizations.

GİRİŞ

Günümüz çalışma hayatında örgütlerde hiyerarşik yapılardan ziyade daha esnek ve insan odaklı yapılar göze çarpmaktadır. Bu örgütler içerisindeki çalışan insanlar birbirinden farklı kuşaklara mensup olmaktadır. Farklı kuşaklara mensup insanların yetiştikleri zamanlardaki özellikle toplumsal ve teknolojik koşullar farklılık göstermektedir. Bu koşullar değiştikçe örgütler bünyelerindeki çalışanları kontrol etmekte zorlanmaktadır. Özellikle günümüz çalışma hayatında organizasyonlarda baskın olan üç kuşak bulunmaktadır. Bunlar; Bebek Patlaması, X ve Y Kuşaklarıdır. Bu kuşaklara ek olarak çalışma hayatına Z Kuşağı olarak adlandırılan yeni bir kuşak girmiştir. Bu kuşak doğduğu zaman şartları bakımından özellikle teknoloji yönünden diğer kuşaklardan ayrılmaktadır. Gelecek zamanlarda örgütlerde baskın hale gelip örgüt yönetiminde söz sahibi olacak bu kuşak mensupları örgütler için hayati roller üstlenebileceklerdir. Bu nedenle Z Kuşağı hakkında daha fazla bilgiye ihtiyaç duyulmaktadır.

Z Kuşağı ile ilgili yazın incelendiğinde (örneğin; Oblinger ve Oblinger, 2005; Gürbüz, 2015; Yüksekbilgili ve Akduman, 2015; Kavalcı ve Ünal, 2016; Taş vd., 2017) araştırmaların genellikle Z Kuşağının özelliklerini belirlemeye ve Z Kuşağı ile diğer kuşaklar arasındaki farklılıklar üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Oysa ki Z Kuşağı bireylerini yönetecek üst kademenin onların arzu ettikleri liderlik algısını anlamayıp, onları etkin bir biçimde yönetmek için onların beklentilerini bilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada da Z Kuşağı bireylerinin paternalist liderlik algıları değerlendirilmeye çalışılarak Türkiye bağlamına özgü bilgi üretilmeye çalışılmaktadır.

Liderlik yaklaşımları içinde paternalist liderlik algısının ele alınma sebebi, son dönemlerin en kapsamlı liderlik çalışmalarından biri olan GLOBE'da Türkiye'de hem mevcut hem de en fazla arzu edilen liderlik biçiminin demokratik liderlikten ziyade paternalist liderlik olduğunun ortaya konulmasıdır. Paternalist liderlik algısı ile Z Kuşağı bireylerinin bakış açıları tabanda birbirlerinden tamamıyla farklı olmakla birlikte GLOBE sonuçlarına göre gelecekte arzu edilen liderlik yaklaşımı olarak Türk bireyler güçlü biçimde hala paternalist liderlik tarzını arzu etmektedirler. Bu çalışmada da bu ikilem irdelenmektedir. GLOBE projesi katılımcıları X ve Y Kuşağı bireylerin yanıltıcı olduğu bir örnekleme nitelendirilmiştir. Bu çalışmada da söz konusu durumun Z Kuşağındaki bireyler için de geçerli olup olmadığı, bir değişim yaşanıp yaşanmadığı ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Z Kuşağının özellikleri incelendiğinde, bu kuşağın diğer kuşaklara göre daha bağımsız, esnek çalışma saatlerini seven bir kuşak olduğu ileri sürülmektedir (Taş vd., 2017). Diğer yandan paternalist liderlik yaklaşımının, lidere sadakat ve sorgusuz itaat gibi özellikler içerdiği görülmektedir (Aycan, 2006). Bu durum günümüz örgütlerinde yeni çalışmaya başlayan fakat ileride daha da baskın hale gelecek Z Kuşağı hakkında akıllarda soru işaretleri oluşturmaktadır. Çünkü Batı kaynaklı kuşak sınıflandırmalarıyla ülkemizdeki Z Kuşağının özellikleri belirlenmeye çalışıldığında, paternalist liderlik algısı ortalamanın altında olan bir Z Kuşağı beklenmektedir. Öte yandan Türkiye'deki örgütlerin liderlik özelliklerine bakıldığında, bu liderlik tarzının içerisinde bulunduğumuz sosyo-kültürel bağlamda kabul edilmiş (Kabasakal ve Bodur, 1998) liderlik tarzlarından biri olmasının yanında bağımsızlığı seven Z Kuşağının paternalist liderlik algısının Türk örgüt yapısı içerisinde değişiklik gösterip göstermeyeceği merak edilmektedir. Z Kuşağı bireylerinin paternalist liderlik algısının yüksek olması durumunda ise Batılı kuşak sınıflandırmalarından farklı olarak bir Türk tipi Z Kuşağı özelliği ortaya çıkarılabilecektir.

Z Kuşağındaki bireylerin paternalist liderlik algısında, kişilik özelliklerinin de dikkate alınması gerekmektedir. Bireyin

kişiliği, hiçbir canlı ile paylaşmadığı şahsi kişisel zihinsel programlama setini nitelemektedir (Hofstede, 1991: 7). Kişilik özellikleri, kısmen kişinin genleri aracılığıyla kalıtsal olarak geçen ve kısmen öğrenilen karakteristik özelliklere dayanmaktadır. Burada “öğrenme” ile kastedilen, kişisel deneyimler yanında ortak programlama, insan doğası ve kişilik arasında yer alan ve bir anlamda bir ara katman olan kültürün etkisiyle şekillenmektedir (Hofstede, 1991: 7). Dolayısıyla bireyin doğumundan itibaren kazandığı kişilik özellikleri onu diğer bireylerden ayırmakla beraber, aynı sosyo-kültürel çevrede büyüyen insanların da bazı özellikleri birbirine benzemekte ve bu özellikler bireylerin liderlik algıları üzerinde etkili olmaktadır. Z Kuşağındaki bireylerin paternalist liderlik algısının belirlenmesi, bu kuşak hakkında daha net bilgiye olanak sağlayacaktır. Ancak kişilik özelliklerinin paternalist liderlik algısına etkisinin belirlenmesinin de bu katkıyı daha anlamlı hale getireceği düşünülmektedir.

Z Kuşağındaki bireylerin kişilik özelliklerinin paternalist liderlik algılarına etkisini ele alırken örgüt kültüründen bağımsız irdelenmesinin sağlıklı olmayacaktır. Çünkü bu çalışmanın örneklemini oluşturan Z Kuşağı bireyleri örgütlerde çalışmaktadır. Örgüt kültürünün, içinde barındırdığı bireylerin davranışlarına yön verdiği göz önüne alındığında (Köse vd., 2001: 239) bireylerin zamanlarının bir kısmını geçirdikleri örgütün kültüründen etkilenmelerinin muhtemel olduğu düşünülmektedir. Bu etkinin de Z Kuşağındaki bireylerin kişilik özelliklerinin paternalist liderlik algılarına etkisini artırabileceği veya azaltabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle örgüt kültürünün, Z Kuşağındaki bireylerin kişilik özelliklerinin paternalist liderlik algılarına etkisi üzerinde düzenleyici rolünün olabileceğine inanılmaktadır.

Burada vurgulanan ilişkiler ışığında çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde kuşak, kişilik, paternalist liderlik ve örgüt kültürü kavramları hakkında bilgiler verilmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde, ilgili yazın ışığında araştırma hipotezleri oluşturulmaktadır. Çalışmanın üçüncü bölümünde araştırmanın metodolojisi üzerinde durulmaktadır. Sonraki bölümde verilerin analizi yapılmakta ve araştırma bulguları değerlendirilmektedir. Çalışma, sonuç ve öneriler kısmı ile son bulmaktadır.

1. ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. Z Kuşağı Kavramı

Biyolojik tanımlamaya göre kuşak; “çocuk ve ailelerinin doğumu arasındaki ortalama zaman aralığı” olarak ifade edilmektedir (Gündüz ve Pekçetaş, 2018: 90). Kupperschmidt (2000; 66) tarafından kuşak, “aynı doğum yılını, yaşı, lokasyonu ve kritik gelişme dönemlerindeki önemli hayat olaylarını paylaşan belirli bir grup” olarak tanımlanmaktadır. Kuşakların sınıflandırılması ile ilgili birçok farklı tarih bulunmaktadır. Bu çalışmada en güncel kuşak sınıflandırması olarak kabul gören Oblinger ve Oblinger (2005) sınıflandırması dikkate alınmıştır. Oblinger ve Oblinger (2005), bu çalışmada odaklanılacak olan Z Kuşağının doğum yılının 1995 olduğunu belirtmektedir. Ülkemizdeki teknolojik gelişmelere bakıldığında 1994 yılında ilk GSM operatörü kurulmuş ve internet ile tanışılmaya başlanmıştır. Bu gelişmelerin ardından çok ciddi teknolojik değişimler yaşanmıştır (Batır ve Gürbüz, 2016: 2).

Bu çalışmanın odaklandığı kuşak Z Kuşağı olmakla birlikte konunun bütünlüğü açısından bu kuşaktan önceki üç kuşak olan Bebek Patlaması, X ve Y Kuşaklarına da kısaca değinmek konunun bütünlüğü için faydalı olacaktır. Bebek Patlaması Kuşağını, 1947-1964 yılları arasında doğanlar oluşturmaktadır. Bebek Patlaması denmesinin sebebi 2. Dünya Savaşı sonrası dünya nüfusundaki patlamadır (Gürbüz, 2015: 41). Çok çalışkan olan bu kuşağın, verilen görevleri eksiksiz yerine getirmek,

çalıştığı kurumun iyiliğini istemek gibi özellikleri bulunmaktadır (Gürbüz, 2015: 41).

Bebek Patlaması Kuşağından sonra doğan insanlar; yani 1965-1979 yılları arasında doğan insanlar “X Kuşağı” olarak tanımlanmaktadır (Torun ve Çetin, 2015: 139). Çok stresli işlerden uzak durmaya çalışan, işi sadeleştiren ve yaşamak için yaptığı işten keyif alan bir kuşak olan X Kuşağı üyeleri değişen dünya koşullarına yetişebilmek için büyük bir çaba harcamaktadırlar (Adıgüzel vd., 2014: 172). X Kuşağı çalışanları yaşamak için çalışırlar, akıllı çalışmaya eğilimlidirler ve aile ve iş yaşamlarını dengelemeyi tercih etmektedirler. Eğlenceli, çok yoğun olmayan iş ortamlarını sevmektedirler (Gürsoy vd., 2008: 452).

Y Kuşağı ise 1980-1994 arası doğanları kapsamaktadır (Oblinger ve Oblinger, 2005; Gürbüz, 2015). Y Kuşağı üyeleri teknoloji ile doğmamış olsalar da erken yaşta teknoloji ile tanışmışlardır. (Adıgüzel vd., 2014: 174-179). Kendilerini ifade etmeyi seven bağımsız Y Kuşağı bireyleri, işlerine kendilerini çok fazla verdiklerinden saygıyı hak ettiklerine inanmaktadırlar. Üstleri tarafından isimlerinin bilinmesini ve yaptıkları şeyler hakkında bilgi sahibi olmalarını beklemektedirler. Kuralları sorgulamaktan çekinmemektedirler. (Gürsoy vd., 2008: 139).

Araştırmanın odak noktası olan Z Kuşağının dijital bir çağda doğmuş olması sebebiyle diğer kuşaklardan farklılaşacağı Oblinger ve Oblinger (2005) tarafından öngörülmektedir. Teknolojinin içinde gözlerini açan bu kuşak, tüm iletişim araçlarını öğrenip dünyaya gelmiş gibi davranmaktadır. Z Kuşağı bireyleri teknolojiyi ileri derecede kullanan bireylerdir ve teknolojiyi hayatlarının her aşamasına taşımışlardır. Bu kuşağın internet ve teknoloji bağımlısı değil, bunları doğal yaşam standardı olarak algılayan bir nesil olduğu ifade edilmektedir. Sokak oyunları yerine konsol oyunlarını tercih eden, haberleşmek için e-posta yerine sosyal medyayı kullanan, arkadaşlık ilişkilerini internet üzerinden gerçekleştiren, uzakta bile olsalar anında görsel iletişim kurabilen, fiziksel mağazaları değil internet mağazalarını gezen bireyler bu kuşak bireyleridir (Toruntay, 2011: 81). Teknoloji çağı çocukları olan Z Kuşağı bireyleri, uzakta olsalar dahi ‘bir tık’ ile istedikleri bilgiye ulaşabilmekte, görsel ve sözel olarak birbirleriyle iletişime geçebilmektedirler.

Yüksek teknoloji içinde yetişiyor olmalarından ötürü sanal alanla alakalı hususlarda Y Kuşağından çok daha uzmandırlar. Bilgisayarı kitaba, metinleri ise konuşmaya tercih etmektedirler. Dışarıda çok zaman geçirmeyen Z Kuşağının uzaktan iletişim kurabilmeleri, yalnız yaşamayı seçtiklerini göstermektedir. Anlık sonuçlar almak isteyen bu kuşak bireyleri cep telefonları olmadan yaşayamamaktadırlar (Mengi, 2009’dan aktaran: Gündüz ve Pekçetaş, 2018: 95). Ayrıca Z Kuşağı bireylerinin esnek çalışma saatlerini benimsedikleri, kendilerine güven duydukları ve değişik fikirler üretebildikleri belirtilmektedir. Bu nedenle sorumluluk almak istemekte ve girişimci olmak istemektedirler (Taş vd., 2017: 1045). Yukarıda sayılan özellikler Z Kuşağının genel özellikleri hakkında fikir verse de kişilik özellikleri hakkında bilgilerin eksik kaldığı söylenebilmektedir. Bu nedenle bu kuşağı temsil eden bireylerin kişilik özelliklerinin incelenmesinin, bu kuşak hakkında daha sağlıklı bilgilerin elde edilmesinde faydalı olacağı düşünülmektedir.

1.2. Kişilik Kavramı

Aynı ortamda, birlikte yaşayan, aynı kültürü paylaşan insanların fikir, duygu ve davranış yönünden birbirlerinden farklı olması, araştırmacıları kişilik konusunu araştırmaya iten sebeplerden biri olmuştur. (Güney, 2013: 183). Kişiliğin üzerinde uzlaşa sağlanan bir tanımlı bulunmamasına (Yelboğa, 2006: 198) rağmen bu kavram genel olarak bir bireyi diğer bireylerden ayıran, onu diğerlerinden farklı kılan ayırıcı özellikler bütünü olarak tanımlanabilmektedir. Diğer bir deyişle kişilik,

bireylerin davranışlarını belirleyen nispeten sabit özellikler bütünü olarak da tanımlanabilmektedir (Horzum vd., 2017: 399).

1880’li yıllarda başlayan kişilik özelliklerini sınıflandırmak için yapılan çalışmalar özellikle 1980’li yıllarla beraber tekrar gündeme gelmiştir (örneğin; McCrae ve Costa, 1985; Costa ve McCrae, 1992). 1990’lı yıllardan sonra birden fazla ülkeyi kapsayan araştırmaların sayısında artış olmuştur (Benet-Martinez ve John, 1998; Gülgöz, 2002). Bunların en kapsamlısı ise Türkiye’nin de içinde olduğu elli altı ülkeyi kapsayan Schmitt ve arkadaşlarının (2007) yaptığı çalışmadır. Bu çalışmada kişilik özelliklerini ölçmek için Beş Faktör Kişilik Modeli (BFKM) tercih edilmiştir. Bu tercihin sebeplerinden biri bu modelin birçok çalışmada kullanılması ve dolayısıyla güvenilirlik ve geçerlik analizlerinden başarılı sonuçlar elde edilmesidir. Bu tercihin sebeplerinden bir diğeri de bu modelin içerdiği boyutların her birinin kişiliği geniş bir yelpazede ölçmesidir (Benet-Martinez ve John, 1998). Ülkemizde de BFKM kullanılarak birçok çalışma yapılmıştır (örneğin; Gülgöz, 2002; Erkuş ve Tabak, 2009; Doğan, 2013; Horzum vd., 2017). Bunlardan Gülgöz (2002), yaptığı çalışmada Türk ve Amerikan örneklerini karşılaştırmış ve beş faktör ölçeğinin Türkçe versiyonunun orijinali ile uygunluğunu saptanmıştır. Bu model beş boyuttan oluşmaktadır.

1.2.1. Dışa Dönüklük

Bu boyutun bir kutbunda dışa dönük özellikler bulunurken, diğer ucunda içedönük özellikler bulunmaktadır (Burger, 2016: 254). Dışa dönük özelliği ağır basan insanlar; sosyal, aktif, arkadaş canlısı, şefkatli, eğlenmeyi seven, konuşkan insanlardır (McCrae ve Costa, 1987: 87; Schmitt vd., 2007: 177). İçe dönük özelliği ağır basan insanlar ise çekingen, bağımsız, ağır adımlı insanlardır. Bu insanlara soğuk, izleyici ve uyuşuk, asosyal demek yanlış olabilmektedir (Burger, 2016: 254). Kısaca dışa dönüklük, aktif ve enerjik olma, baskınlık, girişkenlik, etkileyicilik ve olumlu duygular ile ilgili özellikleri özetlemektedir (Benet-Martinez ve John, 1998: 730). Burger (2006: 254) incelediği araştırmalardan yola çıkarak, dışa dönük kişilerin içe dönük kişilerle kıyaslandığında arkadaşlarının daha çok olduğu ve sosyal ortamlarda daha çok zaman geçirdiklerini belirtmektedir.

1.2.2. Sorumluluk

Bu boyut, insanların ne kadar kontrol sahibi ve disiplinli olduklarını göstermektedir. Sorumluluk boyutunda yüksek puan alan yani sorumluluk sahibi insanlar; görevini bilen, planlar yapıp bu planlar dahilinde hareket eden, güvenilir insanlar olarak tanımlanmaktadırlar (Schmitt vd., 2007: 177). Diğer uçta yer alan insanlar ise dikkati kolay dağılan ve kendisine güvenilmeyen insanlardır (Burger, 2016: 255). Sorumluluk sahibi insanlar çalıştıkları örgütlerde başarıya ve bağlılığa ihtiyaç duyarlarken, yaptıkları işleri titizlikle, dikkatle, düzenle, eksiksiz olarak ve belli kurullarla yapmaktadırlar (Costa vd., 1991: 889).

1.2.3. Deneyime Açıklık

Bu boyut; özgün, yaratıcı ve açık fikirli olmak, ilgi duyulan alanların fazla olması gibi özelliklerle tanımlanmaktadır (McCrae ve Costa, 1987: 87). Deneyime açık bireylerin hayal gücü yüksektir ve bu bireyler kendini gözlemleyebilen bireylerdir (Schmitt vd., 2007: 177). Deneyime açıklık boyutunda yüksek puana sahip insanlar buldukları ortamdan bağımsız düşüncelere sahiptirler ve genel olarak gelenek dışı olarak görülürler fakat bu boyutta düşük puana sahip kişiler daha gelenekçidirler, buldukları ortamdan bağımsız düşünmek istemezler ve var olanla yetinmeyi tercih etmektedirler

(Burger, 2016; 254).

1.2.4. Nevrotiklik

Nevrotik olarak nitelendirilen insanlar genel olarak kaygılı, huzursuz, canı sıkkın, morali genel olarak bozuk sınırlı insanlardır (Schmitt vd., 2007: 177). Duygusal yönden sorunlar yaşayan ve duyguları aşırı şekilde değişiklik gösteren insanlar nevroitiklik düzeyi yüksek insanlardır. Bu tür insanlar nevroitiklik düzeyi düşük olan insanlarla karşılaştırıldığında strese daha fazla meyillidirler ve genelde üzüntü, öfke ve suçluluk duygusu barındırmaktadırlar (Burger, 2016; 253-254).

1.2.5. Uyumluluk

Uyumluluk kişilik özelliğine sahip bireyler cömert olup, başka insanlara karşı nazik davranmaktadırlar (Schmitt vd., 2007: 177) ve genelde iyi niyetli olmaktadır (Costa vd., 1991: 888). Fedakârlık, hassasiyet, güven ve alçakgönüllülük gibi özellikler de uyumluluk boyutu altında incelenebilir (Benet-Martinez ve John, 1998: 730). Uyumluluğun karşı kutbunda ise agresif tutumlar, insanlara karşı öfke ile yaklaşma gibi özellikler bulunmaktadır (Costa vd., 1991: 888).

Z Kuşağı bireylerinin kişilik özelliklerinin yanında Türkiye’de görülen yaygın liderlik tarzlarından olan paternalist liderliğe ilişkin algıları bu çalışmanın odaklandığı bir diğer kavramdır.

1.3. Paternalist Liderlik Kavramı

Latince "pater (baba)" kelimesinden türetilen paternalizm, diğer insanlara baba gibi davranma anlamına gelmektedir (Suber, 1999: 632). Paternalizm, yönetim kavramı olarak bakıldığında Max Weber’in ilk çalışmalarında görülebilmektedir. Weber yetkiyi üçe ayırmıştır. Bunlar, yasal (bürokratik), karizmatik ve geleneksel yetkililerdir. Geleneksel yetki, bir babanın evlat üzerindeki otoritesine benzemektedir. Bu liderlik, lidere karşı kişisel sadakat ve iddiasız itaat gibi değerlere dayanmaktadır (Pellegrini ve Scandura, 2008: 568).

Aycan (2006: 445) paternalizm kavramının ilgi çekici olmasının yanında karmaşık ve tartışmalı olduğunu dile getirmektedir. Yaklaşık son 20-25 yıl içerisinde araştırılmasına önem verilen paternalist liderliğin en fazla kabul gören tanımlarından biri Farh ve Cheng (2000)’ e aittir. Farh ve Cheng (2000: 94) paternalist liderliği, “güçlü bir disiplin ve otoriteyi, kişisel bir atmosferde oluşturulmuş babalık yardımseverliği ve ahlaki bütünlük ile birleştiren bir tarz” olarak tanımlamaktadır. Gelfand ve çalışma arkadaşları (2007: 493) da paternalist liderliği buna paralel olarak; “astların mesleklerinin ve hayatlarının bir aile anlayışıyla yönlendirildiği, karşılığında ise sadakat ve itaatın beklendiği hiyerarşik bir ilişki” olarak nitelendirmektedir. Yeri geldiğinde bir baba gibi koruyup kollayan ve gerektiğinde özel hayata müdahale eden bu liderlik yaklaşımı, bireye yol gösterici bir tutumla yaklaşmaktadır (Aycan, 2001: 1; Erben ve Güneşer, 2008: 957). Paternalist lider, çalışanlarına bir ebeveyn gibi bakıp, çalışanların hayatlarının her alanında yer almakta ve çalışanlarına profesyonel ve kişisel konularda rehberlik ve danışmanlık sağlamaktadır (Aycan ve Fikret-Paşa, 2003: 131). Liderler, çalışanların mutlak sadakat ve sorgusuz itaatlarının karşılığı olarak bütünsel ve yardımsever bir ilgiye sahip olmaktadır (Kabasakal ve Bodur, 1998: 14).

Bu liderlik tarzı sadece çalışma hayatını kapsamamaktadır. Lider, çalışma hayatının yanında iş dışında da astları ile ilişki içerisinde olmaktadır (Aycan ve Kabasakal, 2006: 7). Paternalist rollerinin bir parçası olarak liderler çalışanların ve çocuklarının düğün ve cenaze törenlerine katılma, onlarla aynı masaları paylaşma, onlarla şarkı söyleme ve onlarla dans

etme gibi etkinliklerle sosyal görevlerini yerine getirmektedirler. Paternalist liderler, futbol turnuvası düzenleyip astlarla bir arada olabilmekte ya da tüm personelin ailesiyle beraber tatile çıkabilmektedirler. Böylesi toplumsal rolleri yerine getirirken, liderler bir şekilde kendileri ve takipçileri arasındaki toplumsal mesafeyi azaltmakta ve bir ailenin başı gibi davranmaktadırlar. Tüm bunların karşılığında liderler, astlarından sadakat ve hürmet beklemektedirler. Ayrıca, çalışandan işyerini bir aile ortamı olarak kabul etmesi, sadık ve uyumlu olması ve otoriteyi kabul etmesi beklenilmektedir (Fikret-Paşa vd., 2001: 580; Aycan, 2006: 449).

Örgütlerde liderlik tarzlarının önemli belirleyicilerinden birisi örgüt kültürüdür. Bundan sonraki bölümde de örgüt kültürü aktarılmaya çalışılmaktadır.

1.4. Örgüt Kültürü Kavramı

Örgüt kültürü kavramı bilindiği kadarıyla ilk olarak Pettigrew (1979)' in "On Studying Organizational Culture" adlı çalışmasıyla yönetim ve organizasyon literatürüne kazandırılmıştır (Hofstede vd., 1990: 286). Bir grup veya örgütün kendini yönetmeden hayatta kalması çok zordur. Çözüm bulma yolları her örgüt için değişiklik gösterebilir fakat her örgüt bu çözümleri bulmak zorundadır. Örgüt içerisinde kültür oluşturmak, örgütlerin hayatta kalma yollarından biri olarak nitelendirilebilmektedir. Herhangi bir örgütün amaç ve/veya amaçlarına ulaşması için o örgütün stratejisi ve liderlik tarzı kültürüyle uyumlu olmalıdır. Kültüre uymayan bir stratejinin başarısız olma olasılığı yüksektir (Schneider, 2000: 29). Kültür, sürekli olarak çevre ile nasıl ilişki kurulacağı ve örgüt içinin nasıl yönetileceği hakkında yol gösterici olmaktadır (Schein, 1984: 10). Ayrıca örgütün sahip olduğu kültür, çalışanları bir arada tutmaya yardımcı olacak (Köse vd., 2001: 239) bir "zamk" olarak kullanılmaktadır (Deal ve Kennedy, 1982). Smircich (1983: 345)'e göre örgüt kültürü, "önemli fonksiyonları yerine getiren ve paylaşılan anahtar değer ve inanışlardır". Deshpande ve Webster (1989: 4) ise örgüt kültürünü "bireylerin örgütsel işleyişini anlamalarına yardımcı olan ve böylece onlara örgüt içinde davranış normları sağlayan ortak değerler ve inançlar kalıbı" olarak tanımlamaktadır.

Örgüt kültürünü açıklamada elverişli bir kuramsal çerçeve sunan kültürel kuram davranışın kendisini değil, genellikle birey ya da örgütleri bu davranışa yönlendiren değer, inanç ve varsayımlardan hareket etmektedir. Bu yaklaşım, örgütleri sadece örgütsel bir yapı olarak ele almamaktadır. Örgütleri kültürel bir varlık olarak görmektedir. Bu kültürel varlıklar içinde buldukları sosyal yapı ile etkileşerek ortak anlamlar yaratmakta ve bu anlamlardan etkilenmektedirler (İlhan, 2006: 71). Örgüt kültürü, çalışanların davranışlarına yön vermekte, örgüte yeni katılan çalışanlara da yol göstermekte ve onlardan nelerin beklendiğine dair önemli ipuçları vermektedir (Köse vd., 2001: 239). Dolayısıyla, bireylerin liderlik beklentisi üzerinde çalıştıkları örgütlerin örgüt kültürlerinin etkin olması beklenmektedir. Örgüt kültürü sadece çalışanların kullandıkları dil ve giydikleri kıyafetlerle sınırlı kalmamaktadır. Bunların yanında verilen kararları da etkilemektedir. Bu kararlar bazı işlere insan atamaktan başlayıp, örgütün stratejisine kadar devam etmektedir. Dolayısıyla örgütlerin başarısını fazlasıyla etkilemektedir (Schwartz ve Davis, 1981: 31-32).

İlgili yazında birçok örgüt kültürü modeli (örneğin; Ouchi Modeli, Denison Modeli, Kono Modeli, Quinn ve Cameron Modeli) bulunmaktadır. Bu çalışmada, toplumsal kültürün özelliklerini yansıtan paternalist liderlik yaklaşımını açıklamada daha uygun olacağı düşüncesiyle "Hofstede Örgüt Kültürü Modeli" tercih edilmektedir. Bu modelde yer alan kültürel

boyutlardan paternalizm ile doğrudan ilintili olduğu düşünülen üç tanesi ele alınmaktadır. Bunlar; bireycilik-ortaklaşa davranışçılık, belirsizlikten kaçınma ve güç mesafesi kültürel boyutlarıdır.

1.4.1. Bireycilik-Ortaklaşa davranışçılık

Bu boyut bireyler ve bu bireylerin çevresindeki bireylerle arasındaki ilişkiyi ele almaktadır. Bireyler arasındaki bağların gevşek olduğu örgütlerde, “ben” bilinci yaygın olmaktadır. Yani bu örgütler bireysellik yönü ağır basan örgütlerdir. Bireyci kültüre sahip örgütlerde bireyler özellikle kişisel çıkarlarını ve kendilerine çok yakın insanların çıkarlarını ön planda tutmaktadırlar (Hofstede, 1980: 45). Ayrıca bireycilik yönü ağır basan örgütlerde bireyler özgür olmak istemektedirler (Hofstede, 1983: 79). Ortaklaşa davranışçı boyutta ise, bireyler soru sormaktan ziyade içinde buldukları gruba sadakat göstermektedirler. Buna karşılık olarak içlerinde buldukları örgüt tehlikelere karşı o grup üyelerini korumaktadır (Hofstede, 1983: 79; Hofstede, 2011: 11). Ortaklaşa davranışçı örgütlerde “biz” bilinci yaygındır, kişiler yöneticilerine, patronlarına ve kurumlara sıkı sıkıya bağlıdırlar. Örgütlere katılım ahlakidir. Özel hayata, ait olunan örgütler tarafından müdahale edilmektedir. Uzmanlık, düzen, görev ve güvenlik içinde bulunan örgüt tarafından sağlanmaktadır. Kişinin düşüncelerini grup belirlemektedir. Bireyci bir örgütte ise bu sıkı bağlılık görülmez, kişiler önce kişisel çıkarlarını düşünmektedirler. Kişi, çıkarlarına göre herhangi bir gruba katılmaktadır. Bireysel öncelik ve başarı önemlidir. (Hofstede, 1980: 48; Boyacıgiller ve Adler, 1991: 274).

1.4.2. Belirsizlikten Kaçınma

Bu boyut bir topluluğun belirsizliğe toleransı ile ilgilenmektedir. Bir kültürün üyelerinin standart olmayan durumlarla karşılaştıklarında ne kadar rahat veya rahatsız hissettiklerini göstermektedir. Belirsizlikten kaçınmanın düşük olduğu veya belirsizliğe toleransın yüksek topluluklarda belirsizlik doğal kabul edilmektedir, genellikle düşük stres hâkimdir ve insanlar kolay risk almaktadırlar. Bu topluluklarda saldırgan davranışlar sergilenmez, kişiler duygularını daha az göstermektedirler. Çatışma ve rekabet adil bir şekilde yapılmaktadır. Bu topluluklarda mümkün olduğunca daha az kural olması istenmektedir (Hofstede, 1980: 47). Belirsizlikten kaçınmanın yüksek olduğu topluluklarda yaşamdaki doğal belirsizlik, mücadele edilmesi gereken sürekli bir tehdit olarak hissedilmektedir. Daha yüksek kaygı ve stres yaşanmaktadır. Sürekli zamanla yarış mevcuttur. Bu topluluklarda sıkı çalışmak için içsel bir dürtü vardır. İnsanlar duygularını fazla açığa çıkarmaktadırlar. Güvenlik konusunda büyük endişe hâkimdir. Bu topluluklarda kişiler saldırgan davranışlar göstermektedir (Hofstede, 1980: 47). İnsanlar endişe, kaygı ve stres gibi duyguları azaltmak için yazılı ve biçimsel kuralları artırmak istemektedirler (Sargut, 2015: 180).

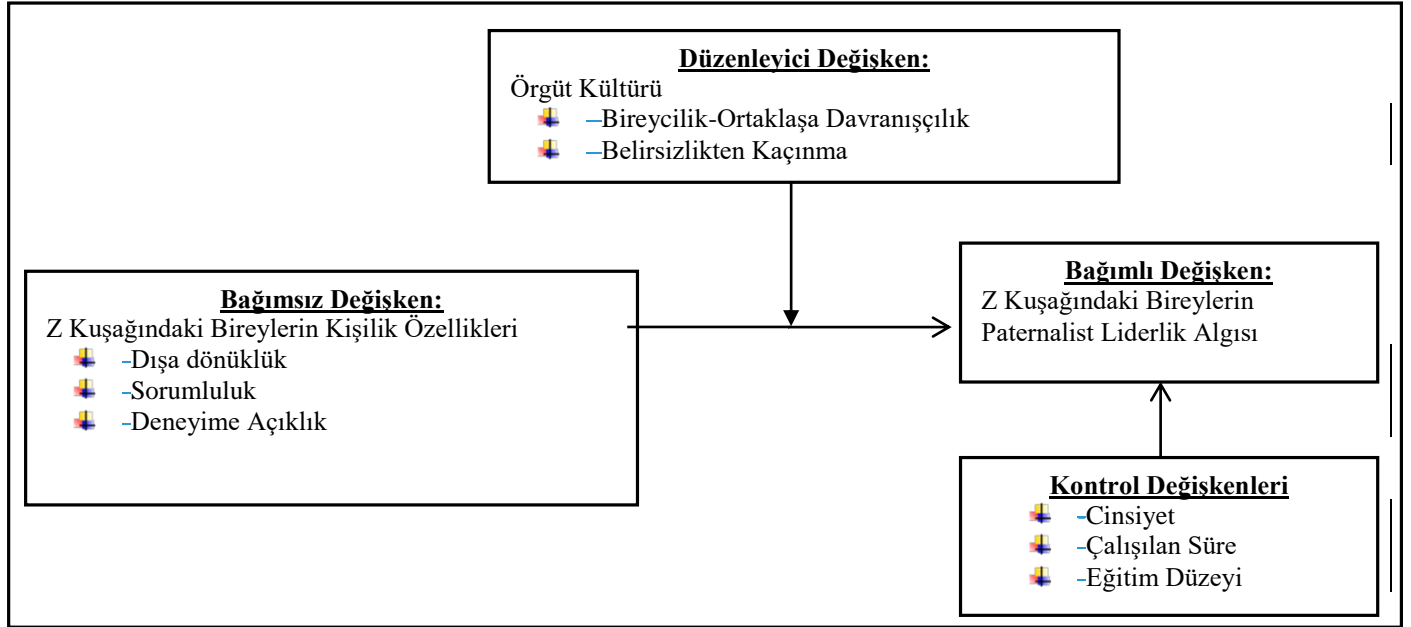
1.4.3. Güç Mesafesi

Güç mesafesi, örgütlerin ve kurumların (aile gibi) daha az güçlü üyelerinin, gücün eşit olmayan bir şekilde dağıtılmasını kabul etmesi şeklinde tanımlanmıştır (Hofstede, 1980: 45; Aycan vd., 2000: 197). Güç mesafesi bu eşitsizliği temsil etmektedir ve genelde astlar tarafından belirlenmektedir (Hofstede, 1994: 2). Güç mesafesinin yüksek olduğu örgütlerde eşitsizlik doğal görülmektedir. Bu eşitsizlikte üst kısımdaki kişilerin buldukları yerde hakları olduğu inancı hâkimdir. İnsanların çoğu bazı insanlara bağımlıdır. Hiyerarşi eşitsizlik anlamına gelmektedir. Hem üstler astları hem de astlar üstleri farklı insanlar olarak görmektedirler. (Hofstede, 1980: 46). Çalışmanın takip eden bölümünde araştırma hipotezleri ve araştırma modeli açıklanmaya çalışılacaktır.

2. ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ VE ARAŞTIRMA MODELİ

2.1. Araştırma Modeli

Araştırma amacına yönelik olarak geliştirilen araştırma modeli Şekil 1’de sunulmaktadır. Çalışmada öncelikle Z Kuşağını temsil eden bireylerin kişilik özelliklerinin paternalist liderlik algıları üzerindeki doğrudan etkisi ele alınmaktadır. Daha sonra söz konusu etkide önemli rolü olacağı düşünülen örgüt kültürünün düzenleyici etkisi irdelenmektedir.

Şekil 1: Araştırma Modeli

2.1. Z Kuşağındaki Bireylerin Kişilik Özelliklerinin Paternalist Liderlik Algılarına Etkisi

Paternalist liderlik ile ilgili literatür incelendiğinde bu liderlik tarzının Doğu toplumlarının yanında Türkiye’deki örgütlerde de yaygın olarak benimsenen bir liderlik tarzı olduğu söylenebilmektedir (Pellegrini ve Scandura, 2006). Kabasakal ve Bodur (1998)’ un çalışmalarının sonuçlarına göre paternalist liderlik, Türkiye’de yaygın görülen liderlik tarzlarına bakıldığında otokratik ve danışan liderlikle beraber görülen bir diğer liderlik tarzı olmaktadır. Fikret-Paşa vd. (2001)’nin yaptığı çalışmalarının sonuçları da Kabasakal ve Bodur (1998)’un gerçekleştirdiği GLOBE/Türkiye sonuçları ile paralellik taşımaktadır. Söz konusu araştırmanın bulgularına göre Türk çalışanlar, paternalist liderliğe olumlu bakmaktadırlar. Aycan ve Fikret-Paşa (2003)’nin çalışmalarının sonuçları da Türkiye bağlamında yapılan diğer çalışmaları destekler niteliktedir. Aycan ve Fikret-Paşa (2003), paternalist liderliğin üniversite öğrencileri arasında arzu edilen bir liderlik tarzı olduğunu ortaya koymaktadırlar. Ayrıca, Tekin (2019) tarafından yapılan çalışmada örneklemin paternalist liderlik değerlerinin yüksek bulunduğu görülmektedir.

Daha önce de belirtildiği üzere, Z Kuşağı bireylerin daha bağımsız, daha deneyime açık, daha girişimci olması beklenmektedir (Taş vd., 2017). Teknoloji çağını temsil eden bu bireylerin kendi kararlarını kendileri alma, demokratikliği tercih etme eğilimleri yüksektir (Kızıldağ, 2019) ve daha özgür ruhlu olmayı savunmaktadırlar (Taş vd., 2017). Dolayısıyla bu kişilik özelliklerini yansıtan Z Kuşağı bireylerinin kişilik özelliklerinin paternalist liderliğin mantığının ile uyuşması beklenmemektedir (daha önce paternalist liderlik anlatıldığı için tekrar etmemek adına detaylı bilgi burada

verilmemektedir). Ancak burada şunu da belirtmek gerekir ki paternalist liderlik özellikle Doğu toplumlarında olumsuz bir liderlik yaklaşımını nitelememektedir (Aycan vd., 2000). Pellegrini ve Scandura (2006), Türkiye bağlamında yaptıkları çalışmalarında paternalist liderlik davranışının, çalışan tatmini ve lider-üye etkileşimini olumlu yönde etkilediğini bulmuşlardır. Ancak bağımsızlığı ve özgürlüğü temsil eden, “benim hayatım, benim kararım” hayat felsefesine sahip Z kuşağı bireylerinin sorgusuz sualsiz itaati temel felsefe edinen paternalist liderliğe olumlu yaklaşması büyük oranda beklenmemektedir.

Bununla birlikte, sosyal bilimlerin her alanında olduğu gibi bu konuyu da bağlamından farklı düşünmek doğru olmayacaktır. Türkiye gibi ortaklaşa davranışçı ve paternalist bakış açısına sahip bir kültürün ürünü ebeveynlerle yetişen ve belirli yaşa gelene kadar onların hegemonyasında yaşayan bireylerin örgütte işe başlayacağı dikkate alındığında durumun farklılaşması beklenebilmektedir. Ne kadar itiraz etse de ne kadar teknoloji ürünü Z Kuşağı da olsa neredeyse üniversite bitene kadar ailesinin kendi adına önemli kararları almasına ve sorumluluğu ailesine bırakmaya alışan bireyler örgütlere gelmektedir. Bu toplumsal kültür geleneğinde yetişip belirli yaşa (ortalama 20-25 yaşına) gelen, karar alma yetki ve sorumluluk riski her zaman ailesinde olan bireyler ailedeki baba figürü yerine işe başlayınca da patron ya da yöneticisini koyabilmektedirler. Dolayısıyla Batı toplumlarının çok haz etmedikleri paternalist liderlik Türkiye’deki Z Kuşağı için bile normalleşebilmektedir. Diğer taraftan Pellegrini ve Scandura (2006) da vurguladığı gibi Türkiye gibi gelişmekte olan ve ekonomisinde tutarsızlık bulunan ülkelerde çalışanlar kendilerini korumak için paternalist liderlere de bilinçli olarak ihtiyaç duyabilmektedirler.

İlgili yazında farklı kuşak bireylerin kişilik özellikleri ile liderlik tarzları arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalar bulunmaktadır. Güveli-Özsağlam (2019) tarafından yapılan çalışmada bu çalışmada da kullanılan kişilik özelliklerinden dışa dönüklük, deneyime açıklık ve sorumluluk alt boyutlarından herhangi bir boyutun buyrukçu, sembolik, etkileşimci ve rasyonel liderlik tarzları üzerinde anlamlı etkileri bulunamamıştır. Ayrıca, Zeybek-Sayın (2016)’ın çalışmasının sonuçlarına göre kişilik alt boyutları ile liderlik uygulamaları arasında zayıf ve ters yönlü korelasyon ve Korkmaz (2017)’in çalışmasının sonuçlarına göre liderlik tarzı beklentileri ile kişilik özelliklerinden sorumluluk ve deneyime açıklık boyutları arasında aynı yönde ilişki bulunurken, dışa dönüklük boyutu ile arasında ise ters yönde ilişki bulunmuştur. Colbert vd. (2012)’nin çalışmalarına göre dışa dönüklük ve deneyime açıklık kişilik boyutlarının kişilerin liderlik algılarını aynı yönde etkilediği belirlenmiştir.

Buradaki açıklamalar ışığında, Z kuşağını temsil eden bireylerin kişilik özelliklerinin de paternalist liderlik alguları üzerinde etkisi olması beklenmektedir.⁴

H₁: Z Kuşağındaki bireylerin kişilik özelliklerinin paternalist liderlik alguları üzerinde etkisi vardır.

Bu çalışmada Beş Faktör Kişilik Modeli boyutlarından olan dışa dönüklük, sorumluluk ve deneyime açıklık boyutları kullanılmaktadır. Bu modelin kullanılmasının sebebi daha önce de belirtildiği gibi Türkiye’de birçok çalışmada kullanılmış olmasıdır.

Aktif, enerjik, sosyal ve girişken olma, şefkatli olma, arkadaş canlısı olma, olumlu duygular besleme gibi özellikler dışa

⁴ Bu alanda söz konusu ilişkiyi ele alan yeterli çalışma olmadığı için ilgili yazına atıfta bulunarak zengin bir araştırma listesi sunulamamaktadır.

dönüklük ile ilgili özellikler olarak belirtilmektedir (McCrae ve Costa, 1987: 87; Benet-Martinez ve John, 1998: 730; Schmitt vd., 2007: 177). Dışa dönüklüğün tersi olan içe dönük özelliği ağır basan insanlar ise bağımsız, dışarıya karşı soğuk insanlardır. Paternalist liderlikte ise her ne kadar liderin baskın özelliği ön planda tutulsa da Aycan (2006)'a göre bu liderlik tarzı otoriter liderlikle ters yönlü ilişki içerisindedir. Taş ve Kaçar (2019)' a göre Z Kuşağı bireyleri, sosyalliği, birlikteliği ve takımla beraber çalışmayı tercih etmektedirler. Aynı zamanda bu bireyler resmiyet kadar samimiyete de önem vermektedirler. Bu nedenle Z Kuşağındaki bireylerin dışa dönük olmasının beklenmesi ile birlikte dışa dönüklüğün paternalist liderlik algılarını olumlu etkileyeceği düşünülmektedir. Çünkü dışa dönüklüğün sosyal, şefkatli ve arkadaş canlısı olma gibi özelliklerinin paternalist liderliğin bir aile büyüğü veya baba gibi koruma ve himaye etme gibi özellikleri ile örtüşeceği düşünülmektedir. Bu düşünce ile aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H1a: Z Kuşağındaki bireylerin kişilik özelliklerinden dışa dönüklük boyutu, paternalist liderlik algısını olumlu yönde etkilemektedir.

Kişilik özelliklerinden olan sorumluluk boyutu, insanların ne kadar kontrol sahibi ve disiplinli olduklarını göstermektedir. Sorumluluk boyutunda yüksek puan alan yani sorumluluk sahibi insanlar; görevini bilen, planlar yapıp bu planlar dahilinde hareket eden, güvenilir insanlar olarak tanımlanmaktadırlar (Schmitt vd., 2007: 177). Sorumluluk sahibi insanlar çalıştıkları örgütlerde başarıya ve bağlılığa ihtiyaç duyarlar, yaptıkları işleri titizlikle, dikkatle, düzenle, eksiksiz olarak ve belli kurallarla yapmaktadırlar (Costa vd., 1991: 889). Paternalist liderliğin temelinde ise disiplin, otorite ve şefkat yatmaktadır. Özellikle sorumluluk sahibi olan kişilerin daha disiplinli olacağı düşünülmektedir. Bu nedenle insanların sorumluluk sahibi olmalarının paternalist liderlik algılarını olumlu etkileyeceği düşünülerek aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H1b: Z Kuşağındaki bireylerin kişilik özelliklerinden sorumluluk boyutu, paternalist liderlik algısını olumlu yönde etkilemektedir.

Deneyime açıklık boyutunda yüksek puana sahip insanlar buldukları ortamdan bağımsız düşüncelere sahip olmakta ve genel olarak gelenek dışı olarak görmektedir. Bu boyutta düşük puana sahip kişiler daha gelenekçi olmakta, buldukları ortamdan bağımsız düşünmek istememekte ve var olanla yetinmeyi tercih etmektedirler (Burger, 2016; 254). Z Kuşağı bireyleri incelendiğinde, bu bireylerin bağımsız ve özgür olmayı istedikleri görülmektedir (Taş ve Kaçar, 2019). Ayrıca esnek çalışma saatlerini seven ve çalıştıkları ortamın rahat olmasını isteyen Z Kuşağı bireyleri girişimci olmaya meyillidirler (Taş vd., 2017). Bu nedenle Z Kuşağı bireylerinin deneyime açık bireyler olmaları beklenmektedir. Paternalist ilişkide ise bağımsızlıktan ziyade astlardan üstlerine karşı sadık olmaları istenmektedir (Aycan, 2006). Bu nedenle deneyime açık kişilerin paternalist liderlik algılarının düşük olacağı, kişilerin deneyime açıklık değerleri arttıkça paternalist liderlik algılarının azalacağı dolayısıyla dışa dönüklük boyutunun paternalist liderlik algısını olumsuz yönde etkileyeceği düşünülmektedir. Bu açıklamalar ışığında aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H1c: Z Kuşağındaki bireylerin kişilik özelliklerinden deneyime açıklık boyutu, paternalist liderlik algısını olumsuz yönde etkilemektedir.

2.2. Z Kuşağındaki Bireylerin Kişilik Özelliklerinin, Paternalist Liderlik Algılarına Etkisinde Örgüt Kültürünün Düzenleyici Rolü

O'Reilly ve Chatman (1996) örgüt kültürünü "paylaşılan değerler ve örgüt üyeleri için uygun tutumları ve davranışları

tanımlayan normlar (nasıl hissedilmeli ve davranılmalı) sistemi” olarak tanımlamaktadır. Adler ve Jelinek (1986) ise kültürü, ister toplumsal ister örgütsel düzeyde olsun, dünyada var olmak için kanıksanmış/içselleştirilmiş varsayımlar, beklentiler ve kurallar dizisi olarak tanımlanmaktadır. Onlara göre kültür kavramı, bir grubu diğerinden ayıran, gerçeklik için paylaşılan bilişsel yaklaşımı vurgulamaktadır. Örgüt kültürünün, örgütte neyin doğru neyin yanlış olduğu ile ilgili bireylerin benimseyecekleri liderlik tarzını etkilemesi beklenmektedir.

Karşu-Cesur (2015)’un yaptığı araştırmada örgüt kültürünün kısmi de olsa paternalist liderlik algısını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Çalışkan (2015)’ın araştırmasının sonuçlarına göre de örgüt kültürü paternalist liderlik üzerinde etkili olmaktadır. Bu araştırmalar kişilik özelliklerinin paternalist liderlik algısını etkilemesinde örgüt kültürünün bu etkiyi artırabileceğini göstermektedir. Bu nedenle araştırmanın amacı doğrultusunda aşağıdaki ikinci ana hipotez olan H₂ hipotezi geliştirilmiştir.

H₂: Z Kuşağındaki bireylerin kişilik özelliklerinin paternalist liderlik algısı üzerinde örgüt kültürünün düzenleyici rolü vardır.

Bu çalışmada Hofstede’nin Örgüt Kültürü Modeli altında örgüt kültürünü en iyi yansıtacağı düşünülen boyutlar olan bireycilik-ortaklaşa davranışçılık ve belirsizlikten kaçınma boyutları kullanılmaktadır.

Ortaklaşa davranışçı boyutta doğuştan itibaren insanlar; güçlü, uyumlu gruplar halinde, çoğu kez genişleyen ailelere uyum sağlamaktadırlar. Bu topluluklarda insanlar soru sormaktan ziyade içinde buldukları gruba sadakat göstermektedirler. Buna karşılık olarak içinde buldukları topluluk tehlikelere karşı o grup üyelerini korumaktadır (Hofstede, 1983: 79). Paternalist liderlerin, iş dışında da aileleriyle birlikte zaman geçirmesi ve şefkatli olmaları dışa dönüklüğün özellikleri ile uyusmaktadır. Bu nedenle insanların dışa dönük olmasının paternalist liderlik algılarını olumlu etkileyeceği düşünülmektedir. Ayrıca paternalist liderliğin temelinde yatan disiplin, otorite ve şefkatin sorumluluk boyutuyla ilişkili olduğu tahmin edilmektedir.

Fikret-Paşa vd. (2001)’ye göre paternalist liderlik ile ortaklaşa davranışçılık arasında anlamlı ve aynı yönde ilişki bulunmaktadır. Bundan dolayı bireycilik-ortaklaşa davranışçılık boyutu değerleri arttıkça yani örgütler ortaklaşa davranışçı özellik gösterdikçe bu boyutun düzenleyici etkisinin dışa dönüklük ve sorumluluk boyutlarının paternalist liderliğe etkisini artıracığı tahmin edilmektedir. Örgütlerin bireyci özellik gösterdiğinde bu boyutun düzenleyici etkisinin azalacağı, örgütlerin ortaklaşa davranışçı özellik gösterdiğinde ise bu boyutun düzenleyici etkisinin artacağı tahmin edilmektedir. Bu nedenle örgüt kültürünün ortaklaşa davranışçı boyutunun kişilik özelliklerinin dışa dönüklük ve sorumluluk boyutuyla etkileşiminin paternalist liderlik algısı üzerinde olumlu etki yaratacağı düşünülmektedir. Öte yandan deneyime açıklık boyutundaki insanlar, gruba sadakatten uzak olup daha bağımsızdırlar (Burger, 2016; 254). Bu nedenle örgüt kültürünün bireycilik-ortaklaşa davranışçı boyutunun değerleri arttıkça yani örgütler ortaklaşa davranışçı özellik gösterdikçe, kişilik özelliklerinin deneyime açıklık boyutunun paternalist liderlik algısı üzerindeki etkisini olumsuz etkileyeceği yani azaltacağı düşünülmektedir. Karşu-Cesur (2015)’un çalışmasının sonuçlarına göre, örgütlerin ortaklaşa davranışçılık puanları arttıkça paternalist liderlik eğilimleri de artmaktadır ve bu nedenle bu kişilik özelliklerinin alt boyutlarının paternalist liderliğe etkisinde ortaklaşa davranışçılık boyutunun düzenleyici etkisinin olduğu tahmin edilmektedir. Bu doğrultuda aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

H_{2a}: Z Kuşağındaki bireylerin kişilik özelliklerinden dışa dönüklük boyutunun paternalist liderlik algısına etkisinde örgüt kültürünün bireycilik-ortaklaşa davranışçılık boyutunun düzenleyici ve olumlu etkisi vardır.

H_{2b}: Z Kuşağındaki bireylerin kişilik özelliklerinden sorumluluk boyutunun paternalist liderlik algısına etkisinde örgüt kültürünün bireycilik-ortaklaşa davranışçılık boyutunun düzenleyici ve olumlu etkisi vardır.

H_{2c}: Z Kuşağındaki bireylerin kişilik özelliklerinden deneyime açıklık boyutunun paternalist liderlik algısına etkisinde örgüt kültürünün bireycilik-ortaklaşa davranışçılık boyutunun düzenleyici ve olumsuz etkisi vardır.

Dışa dönüklük; aktif ve enerjik olma, baskınlık, girişkenlik, etkileycilik ve olumlu duygular ile ilgili özellikleri özetlemektedir (Benet-Martinez ve John, 1998: 730). Belirsizlikten kaçınmanın yüksek olduğu topluluklarda ise insanlar risk almaktan kaçınmaktadırlar (Hofstede, 1980) ve girişken olmaları da beklenmemektedir. Bu nedenle belirsizlikten kaçınma ile dışa dönüklük boyutlarının etkileşiminin paternalist liderlik algısını olumsuz yönde etkileyeceği tahmin edilmektedir. Diğer bir deyişle, belirsizlikten kaçınmanın yüksek olduğu örgütlerde dışa dönüklük boyutunun paternalist liderlik algısına etkisinin düşük olacağı beklenirken, belirsizlikten kaçınmanın düşük olduğu durumlarda dışa dönüklük boyutunun paternalist liderlik algısına etkisinin artacağı tahmin edilmektedir. Sorumluluk sahibi insanlar çalıştıkları örgütlerde başarıya ve bağlılığa ihtiyaç duyarlarken, yaptıkları işleri titizlikle, dikkatle, düzenle, eksiksiz olarak ve belli kurallarla yapmaktadırlar (Costa vd., 1991: 889). Bu nedenle belirsizlikten kaçınmanın yüksek olduğu örgütlerde insanların sorumluluk almaktan kaçınacakları düşünülmektedir. Yani belirsizlikten kaçınmanın yüksek olduğu örgütlerde sorumluluk boyutunun paternalist liderlik algısına etkinin azalacağı, aksi durumda ise artacağı tahmin edilmektedir. Ayrıca belirsizlikten kaçınmanın yüksek olduğu örgütlerde insanlar risk almaktan kaçınacakları için deneyime açıklık boyutuyla belirsizlikten kaçınma arasındaki etkileşimin paternalist liderlik algısını olumsuz etkileyeceği tahmin edilmektedir. Yani belirsizlikten kaçınmanın yüksek olduğu durumlarda deneyime açıklık boyutunun paternalist liderliğe etkisinin azalacağı, tersi durumda ise artacağı tahmin edilmektedir. Bu bilgiler ışığında aşağıdaki alt hipotezler geliştirilmiştir.

H_{2d}: Z Kuşağındaki bireylerin kişilik özelliklerinden dışa dönüklük boyutunun paternalist liderlik algısına etkisinde örgüt kültürünün belirsizlikten kaçınma boyutunun düzenleyici ve olumsuz etkisi vardır.

H_{2e}: Z Kuşağındaki bireylerin kişilik özelliklerinden sorumluluk boyutunun paternalist liderlik algısına etkisinde örgüt kültürünün belirsizlikten kaçınma boyutunun düzenleyici ve olumsuz etkisi vardır.

H_{2f}: Z Kuşağındaki bireylerin kişilik özelliklerinden deneyime açıklık boyutunun paternalist liderlik algısına etkisinde örgüt kültürünün bireycilik-ortaklaşa davranışçılık boyutunun düzenleyici ve olumsuz etkisi vardır.

3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Bu çalışmanın amacı, Z Kuşağındaki bireylerin kişilik özelliklerinin paternalist liderlik algısına etkisi araştırmaktır. Çalışmanın bir diğer amacı ise, Z Kuşağındaki bireylerin kişilik özelliklerinin paternalist liderlik algısına etkisinde örgüt kültürünün düzenleyici rolünü araştırmaktır. Baron ve Kenny (1986: 1174) düzenleyici değişkeni, bağımsız ve bağımlı değişken arasındaki ilişkiyi doğrudan etkileyen veya bu ilişkiyi güçlendiren nitel veya nicel değişken olarak tanımlamaktadır. Düzenleyici modelin amacı, düzenleyici değişken ve bağımsız değişken ile türetilen yeni değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olması gerektiği hipotezini test etmektir (Burmaoğlu vd.,

2013: 15).

Çalışmanın amacına yönelik olarak araştırma, çalışan 386 adet Z Kuşağını temsil eden bireylerden alınan verilerden oluşmaktadır. Çalışmaya otellerde çalışmış veya staj yapmış dört farklı eğitim kurumu (iki üniversite ve iki lise) öğrencileri ve bir beş yıldızlı otel çalışanları dâhil edilmiştir. Araştırma evrenini Z Kuşağı oluşturduğu için çalışanlar genel olarak stajyerler ve tecrübesi az olan kişilerden oluşmaktadır. Çalışan Z Kuşağının seçilmesinin amacı ise iş tecrübesi olmayan Z Kuşağı üyelerine göre liderlik algılarının ve örgüt kültürü düzeylerinin farkındalığının fazla olduğu ve daha sağlıklı ölçülebildiği düşüncesidir. Araştırmada niceliksel veri toplama yöntemlerinden anket yöntemi ile veri toplanmıştır. Ulaşılan örneklem sayısı toplam 408'dir. Bu anketler içinden sağlıklı olmadıkları gerekçesiyle 22 adet anket çıkarılmıştır ve çalışmaya 386 anket ile devam edilmiştir. Yani anketlerin yaklaşık %94'ü çalışmaya dâhil edilmiştir.

Anket formu dört ana bölümden oluşmaktadır. Araştırma kapsamı dâhilinde Z Kuşağındaki bireylerin paternalist liderlik ve örgüt kültürüne dair görüşleri alındığı için örneklemin dört veya beş yıldızlı otellerde bir yıl çalışmış veya iki dönem staj yapmış olmaları koşuluna özellikle dikkat edilmiştir. Anket formunun birinci bölümünde katılımcıların demografik özelliklerinin belirlenmesine yönelik ifadeler yer almaktadır. Formun ikinci bölümünde kişilik özelliklerine yönelik ifadeler yer almaktadır. Bu bölümde kullanılan ölçek Schmitt vd. (2007)'nin yaptığı çalışmada kullanılan 44 maddelik kişilik ölçeğinin 32 maddeye indirilerek kullanılmasıyla oluşturulmuştur. Kişilik özelliklerine ait ifadelerden biri "dışa dönük, sosyal biriyim" şeklindedir. Açıklayıcı faktör analizi (AFA) sonucunda uygun dağılmadıkları tespit edilen 14 ifade çalışmadan çıkarılmıştır. Ayrıca doğrulayıcı faktör analizi (DFA) sonucunda dışa dönüklük boyutuna ilişkin 1 ifade ve güvenilirlik analizi sonucunda 3 ifadeden oluşan nevroitiklik boyutu da çalışmadan çıkarılmıştır. Formun üçüncü bölümünde paternalist liderlik ile ilgili ifadeler yer almaktadır. Bu ölçek hazırlanırken Aycan vd. (2013)'nin hazırlamış olduğu ölçekten yararlanılmıştır. Orijinali 10 madde olan bu ölçeğe 2 ifade daha eklenmiştir. Paternalist liderlik ile ilgili ifadelerden biri "yöneticim, çalışanlarına bir aile büyüğü gibi öğüt verir" şeklindedir. AFA sonucunda uygun dağılmadıkları tespit edilen 2 ifade çalışmadan çıkarılmıştır. Formun dördüncü bölümünde ise örgüt kültürüne ait uygulamaları ölçmek için İlhan (2006) tarafından kullanılan 16 ifadeden 2 ifade çıkarıldıktan sonra yararlanılmıştır. Örgüt kültürü ile ilgili ifadelerden biri "çalıştığım otelde üstler ve astlar mümkün olabildiğince birbirlerine bağlı kalırlar" şeklindedir. AFA sonucunda uygun dağılmadıkları tespit edilen 2 ifade daha çalışmadan çıkarılmıştır. Güvenilirlik analizi sonucunda ise güvenilirliği yeterli düzeyde sağlamadığı düşünülen güç mesafesi boyutu ile ilgili ifadeler çalışmadan çıkarılmıştır. Çıkarılan ifadeler, analiz kısmında yer almayacaktır. Anket formunun ikinci, üçüncü ve dördüncü bölümlerindeki ifadeler 5'li likert ölçeği şeklinde hazırlanmıştır. Ayrıca DFA sonuçlarına, çalışmanın sayfa sayısının fazla olacağı düşünülerek yer verilmemiştir.⁵

4. VERİLERİN ANALİZİ VE BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

4.1. Araştırmada Yer Alan Ölçeklerin Geçerlik ve Güvenilirliğinin Test Edilmesi

Anketin ikinci bölümünde yer alan kişilik özelliklerine ait geçerliliğin sağlanması adına AFA yapılmıştır. Tablo 1'de yer alan KMO testinin değeri %90,5 (,905) olarak bulunmuştur. Bu değer %50'den büyüktür ve veri setinin AFA için uygun olduğu söylenebilir (Kalaycı, 2016).

⁵ Talep edilmesi halinde DFA sonuçları yazarlar tarafından gönderilecektir.

Tablo 1: Kişilik Ölçeğine İlişkin Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3
Sessizim.(r)	,767		
İçine kapanık biriyim.(r)	,746		
Konuşkan biriyim.	,741		
Çekingen değilim, girişkenim.	,650		
Dışa dönük, sosyal biriyim.	,633		
Enerji doluyum.	,566		
Bir işi yarım bırakmam.		,788	
Planlar yapar ve bu planları uygularım.		,682	
Bir görevin (çalışma, ödev, iş) verilmesi için güvenilir biriyim.		,639	
Sanat, müzik ve edebiyatla ilgiliyimdir.			,823
Sanatsal ve estetik şeyler benim için önemlidir.			,720
Fikirlerle oynamayı, benim için ne anlama geldikleri üzerine düşünmeyi severim.			,628
Orijinal biriyim, yeni fikirler üretirim.			,562
Yaratıcıyım.			,513
Açıklanan Varyans (%)	39,272	11,608	7,634
Açıklanan Toplam Varyans (%)		58,515	
Kaiser Meyer Olkin Örneklem Yeterliliği Ölçütü		,905	
Barlett Küresellik Testi Yaklaşık Ki Kare / Anlamlılık (Sig.)		1946,201 / 0,000	

Ayrıca Tablo 1'e bakıldığında Barlett testinin anlamlı olduğu görülmektedir (Sig.= ,000). Aynı tabloya bakıldığında özdeğer istatistiği 1'den büyük olan üç faktör sırasıyla toplam varyansın %39,272'sini, %11,608'ini ve %7,634'ünü açıklamaktadır. Üç faktör toplam varyansın %58,515'ini açıklamaktadır. Tablo 2'de paternalist liderlik ile ilgili ifadeler yer almaktadır. Bu tabloda KMO testi değeri %91,6 (,916)'dır. Bu değer %50'den büyük olduğu için veri setinin AFA için uygun olduğu söylenebilir.

Tablo 2: Paternalist Liderlik Ölçeğine İlişkin Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

	Faktör 1
Yöneticim, çalışanlarına bir aile büyüğü gibi öğüt verir.	,826
Yöneticim, işyerinde aile ortamı yaratmaya önem verir.	,809
Yöneticim, çalışanlarına gösterdiği ilgi ve alakaya karşılık, onlardan bağlılık ve sadakat bekler.	,784
Yöneticim, ihtiyaçları olduğu zaman, çalışanlarına iş dışı konularda (örn., ev kurma, çocuk okutma sağlık vs.) yardım etmeye hazırdır.	,758
Yöneticim, bir ebeveynin çocuğundan sorumlu olması gibi, her çalışanından kendini sorumlu hisseder.	,720
Yöneticim, çalışanlarına karşı bir aile büyüğü (baba/anne veya ağabey/abla) gibi davranır.	,714
Yöneticim, çalışanları için neyin en iyi olduğunu bildiğine inanır.	,707
Yöneticim, çalışanlarının özel günlerine (örn., nikah, cenaze, mezuniyet vs.) katılır.	,681
Yöneticim, çalışanlarında sadakate, performansa verdiği için daha fazla önem verir.	,656
Yöneticim, çalışanlardan birinin özel hayatında yaşadığı problemlerde (örn; eşler arası problemlerde) arabuluculuk yapmaya hazırdır.	,621
Açıklanan Varyans (%)	53,332
Açıklanan Toplam Varyans (%)	53,332
Kaiser Meyer Olkin Örneklem Yeterliliği Ölçütü	,916
Barlett Küresellik Testi Yaklaşık Ki Kare / Anlamlılık (Sig.)	1882,284 / ,000

Ayrıca Tablo 2'ye bakıldığında Barlett testinin anlamlı olduğu görülmektedir (Sig. = ,000). Aynı tabloya bakıldığında özdeğer istatistiği 1'den büyük olan tek faktör toplam varyansın %53,33'ünü açıklamaktadır.

Anketin dördüncü bölümünde yer alan örgüt kültürüne ait geçerliliğin sağlanması adına AFA yapılmıştır. Tablo 3'te yer alan KMO testinin değeri %88,6 (,886) olarak bulunmuştur. Bu değer %50'den büyük olduğu ve Barlett testi anlamlı (Sig.= ,000) olduğu için veri setinin AFA için uygun olduğu söylenebilir. Tablo 3'e bakıldığında özdeğer istatistiği 1'den büyük olan iki faktörden birincisi toplam varyansın %45,571'ini, ikincisi toplam varyansın %11,208'ini açıklamaktadır. İki faktör birlikte toplam varyansın %56,780'ini açıklamaktadır.

Tablo 3: Örgüt Kültürü Ölçeğine İlişkin Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

	Faktör 1	Faktör 2
Çalıştığım otelde insanlar, çalışma arkadaşlarının takdir veya başarı kazanmasından gurur duyarlar.	,738	
Çalıştığım otelde, üstler ve astlar mümkün olduğunca birbirlerine bağlı kalırlar.	,734	
Çalıştığım otelde, çalışma arkadaşlarının mutluluğu ve iyiliği kişiler için çok önemlidir.	,727	
Çalıştığım otelde, kendi isteklerinden fedakârlık yapmalarını gerektirse bile iş arkadaşlarıyla ve astlarıyla/üstleriyle ilgilenmek herkesin görevidir.	,710	
Çalıştığım otelde çalışanlar, mensubu olduğunu hissettiği gruplar tarafından alınan kararlara saygı gösterirler.	,606	
Çalıştığım otelde yöneticiler, kuralların ve prosedürlerin takip edilmesi gerektiğini sık sık vurgularlar.		,741
Çalıştığım otelde, çalışanlar iş güvencesine sahiptirler.		,740
Çalıştığım otelde çalışanlar risk almadan önce daima dikkatlice düşünürler.		,729
Çalıştığım otelde, çalışanlar firmaları için en iyisinin bu olmadığını düşünseler bile, şirket kurallarını asla çiğnemezler.		,656
Açıklanan Varyans (%)	45,571	11,208
Açıklanan Toplam Varyans (%)		56,780
Kaiser Meyer Olkin Örneklem Yeterliliği Ölçütü		,886
Barlett Küresellik Testi Yaklaşık Ki Kare / Anlamlılık (Sig.)		1091,074 / ,000

Araştırmada kullanılan ölçeklere geçerlik analizi yapıldıktan sonra güvenilirlik analizi yapılmıştır. Ölçeklerin güvenilirliklerini test etmek için cronbach's alpha (α) modeli kullanılmıştır.

Tablo 4: Araştırmada Kullanılan Ölçeklerin Güvenilirlik Analizine Ait Bulgular

Değişken	Cronbach's Alpha (α)
Kişilik Özellikleri	0,870
Dışa dönüklük	0,818
Sorumluluk	0,674
Deneyime Açıklık	0,795
Paternalist Liderlik	0,901
Örgüt Kültürü	0,849
Bireycilik-Ortaklaşa Davranışçılık	0,802
Belirsizlikten Kaçınma	0,750

Araştırma modelinde yer alan ölçeklere yapılan güvenilirlik analizi sonuçlarına göre cronbach's alpha (α) değerleri 0,674 ile 0.901 arasındadır. Bu değerlerle birlikte ölçeklerin güvenilir olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir (Kalaycı, 2016: 405).

4.2. Araştırma Verilerinin Normalliğinin Test Edilmesi

Bir veri setinin normal dağılım gösterdiğini anlamak için standart sapma, çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerlerine bakılmaktadır. Veri setinin normal dağılım göstermesi için standart sapma değeri 1'e yakın bir değer alırken, çarpıklık ve basıklık değerlerinin +3 ile -3 arasında çıkması beklenmektedir. Böyle bir durumda veriler normal dağılmakta ve parametrik testlere uygun olarak kabul edilebilmektedir (Shao, 2002'den aktaran; Çalışkan, 2015: 86).

Tablo 5: Araştırma Verilerinin Normallik Testi

		Çarpıklık (Skewness)	Basıklık (Kurtosis)	Standart Sapma	Ortalama
Kişilik özellikleri	Dışa dönüklük	-,280	,012	,765	3,54
	Sorumluluk	-1,406	2,790	,814	3,93
	Deneyime Açıklık	-,752	1,125	,786	3,71
Paternalist Liderlik		-,314	-,151	,826	3,32
Örgüt Kültürü	Bireycilik-Ortaklaşa Davranışçılık	-,767	,907	,803	3,51
	Belirsizlikten Kaçınma	-,627	597	,828	3,52

Tablo 5'e bakıldığında araştırma verilerinin normal dağılıma uygun olduğu söylenebilir çünkü standart sapma, çarpıklık ve basıklık değerleri istenen aralıkta yer almaktadır. Tablo 5'teki boyutlara ek olarak verilerin çoklu normal dağılıma uygun olması için bu boyutları oluşturan ifadelerle ait çarpıklık ve basıklık değerleri de test edilmiştir. Bunun sonucunda kişilik özelliklerine ait ifadelerin çarpıklık değerleri -1,236 ile -0,215 ve basıklık değerleri -0,765 ile 1,352 arasında yer almaktadır. Paternalist liderliğe ait ifadelerin çarpıklık değerleri -0,445 ile 0,020 arasında, basıklık değerleri -0,805 ile -0,307 arasında yer almaktadır. Örgüt kültürüne ait ifadelerin çarpıklık değerleri -0,680 ile -0,254 arasında, basıklık değerleri -0,529 ile 0,131 arasında yer almaktadır. Bu sonuçlar ışığında, araştırmaya bu aşamadan sonra parametrik analiz yöntemleri ile devam edilebilir.

Değişkenlerin ortalamalarına bakıldığında Z Kuşağındaki bireylerin oldukça sorumlu, deneyime açık ve dışa dönük olduğu söylenebilmektedir. Ayrıca Z Kuşağındaki bireylerin paternalist liderlik algısının fazla olduğu, oldukça ortaklaşa davranışçı ve belirsizlikten kaçınan bir bireyler oldukları söylenebilir.

4.3. Açıklayıcı İstatistikler

4.3.1. Araştırmaya Katılan Z Kuşağı Bireylerinin Demografik Özellikleri

Araştırmanın katılan ve verdiği cevapların sağlıklı olduğu düşünülen 386 Z Kuşağı üyesine ait açıklayıcı istatistikler tablo 6'da verilmiştir. Ölçümlerde herhangi bir kayıp değer bulunmamaktadır. Analiz sonuçlarına göre araştırmayı oluşturan örneklemin %43'ü kadın, %57'si erkek bireylerden oluşmaktadır. Örneklemin yaşlarına bakıldığında 16-18 yaş aralığında 138 Z Kuşağı bireyi bulunmaktadır. 19-21 yaş aralığında 79 kişi bulunmaktadır. 22-24 yaş aralığında ise 169 kişi bulunmaktadır. Z Kuşağı bireylerinin çalıştıkları sürele bakıldığında genelde 1 yıl ve 1-2 yıl arası çalıştıkları görülmektedir. 1 yıl çalışan bireylerin sayısı 212 iken, 1-2 yıl arası çalışan bireylerin sayısı 106'dır.

Tablo 6: Z Kuşağı Bireylerinin Demografik Özellikleri

	Değişken	Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	166	43,0
	Erkek	220	57,0
	Toplam	386	100,0
Yaş	16-18	138	35,7
	19-21	79	20,5
	22-24	169	43,8
	Toplam	386	100,0
Çalışılan Süre	1 yıl	212	54,9
	1-2 yıl	106	27,5
	2-3 yıl	38	9,8
	3-4 yıl	16	4,1
	4 yıldan fazla	14	3,6
	Toplam	386	100,0
Eğitim Durumu	Lise	153	39,6
	Yüksekokul	22	5,7
	Lisans	207	53,6
	Yüksek Lisans	4	1,0
	Toplam	386	100,0

Eğitim durumuna bakıldığında ise örnekleme oluşturan Z Kuşağı bireylerinin 153'ü lise, 22'si yüksekokul, 207'si lisans ve 4'ü yüksek lisans eğitimi görmektedir.

4.3.2. Korelasyon Analizi

Korelasyon analizi, değişkenler arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkinin derecesini ölçmek için kullanılan bir yöntemdir. Burada amaç, değişkenlerden birinin değiştiğinde diğerinin ne yönde değişeceğini tespit etmektir. Bu amaçla araştırmada kullanılan pearson korelasyon katsayısı “r” ile gösterilmekte ve -1 ile +1 arasında değer almaktadır.

Tablo 7 incelenecek olursa, eğitim düzeyi ile bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında aynı yönlü korelasyon olduğu görülmektedir. Dışa dönüklük, sorumluluk ve deneyime açıklık ile paternalist liderlik, bireycilik-ortaklaşa davranışçılık ve belirsizlikten kaçınma arasında aynı yönlü korelasyon mevcuttur. Paternalist liderlik ile bireycilik-ortaklaşa davranışçılık ve belirsizlikten kaçınma arasında aynı yönlü korelasyon mevcuttur.

Tablo 7: Pearson Korelasyon Katsayıları

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Cinsiyet	1								
Çalışılan Süre	,192**	1							
Eğitim	0,014	0,085	1						
Dışa dönüklük	-0,021	0,099	,161**	1					
Sorumluluk	-,107*	-0,013	,154**	,426**	1				
Deneyime Açıklık	-,207**	-0,001	,173**	,500**	,569**	1			
Paternalist Liderlik	-0,027	-0,056	,161**	,311**	,301**	,264**	1		
Bireycilik-Ortaklaşa Davranışçılık	-0,021	-0,043	,244**	,408**	,416**	,372**	,501**	1	
Belirsizlikten Kaçınma	-0,073	-0,013	,199**	,325**	,376**	,380**	,443**	,603**	1

** : Korelasyon %1 seviyesinde anlamlı
* : Korelasyon %5 seviyesinde anlamlı

4.4. Regresyon Analizi Sonuçları

Araştırma kapsamında yer alan hipotezleri test etmek amacıyla bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisini ve düzenleyici değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisini test etmek amacıyla çoklu doğrusal regresyon analizleri yapılmıştır. Çoklu doğrusal regresyon analizi yapmadan önce bağımlı, bağımsız ve düzenleyici değişkenlere ait boyutlar standardize edilmiştir. Araştırma bağlamında yer alan hipotezlere ve kontrol değişkenlerine ilişkin yapılan tüm regresyon analizlerinde Durbin-Watson d istatistiği değerleri $0 \leq d \leq 4$ aralığındadır ve VIF değerleri 10'un altındadır.

Tablo 8: Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi

Değişkenler	Bağımlı Değişken: Paternalist Liderlik Algısı							
	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6	Model 7	Model 8
Kontrol Değişkenleri								
Cinsiyet	-0,027			-0,016	-0,004	0,014	0,038	0,022
Çalışılan Süre		-0,056		-0,067	-0,096	-0,066	-0,074	-0,087*
Eğitim Düzeyi			0,161***	0,167***	0,120**	0,123**	0,123**	0,099**
Bağımsız Değişkenler								
Dışa dönüklük					0,301***			0,206***
Sorumluluk						0,283***		0,170***
Deneyime Açıklık							0,251***	0,052
Sabit	3,393***	3,402***	2,893***	3,013***	1,992***	1,920***	2,021***	1,453***
F	0,271	1,217	10,181***	4,073***	12,804***	11,554***	9,328***	11,075***
Uyarlanmış R ²	0,001	0,003	0,026	0,031	0,118	0,108	0,089	0,149

***, ** ve * sırasıyla % 1, % 5 ve % 10 istatistiksel anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Tablo 8 incelendiğinde dışa dönüklük boyutunun paternalist liderlik algısı üzerinde ($\beta = 0,301$; $p < 0,01$) anlamlı ve aynı yönlü etkisi belirlenmiştir. Bu sonuçlara bakılacak olursa, H1a hipotezi desteklenmiştir. Yani kişilik özelliklerinden dışa dönüklük boyutu paternalist liderlik algısını olumlu yönde etkilemektedir. Sorumluluk boyutunun paternalist liderlik algısı üzerinde ($\beta = 0,283$; $p < 0,01$) anlamlı ve aynı yönlü etkisi belirlenmiştir. Bu sonuçlar H1b hipotezini desteklemiştir. Yani

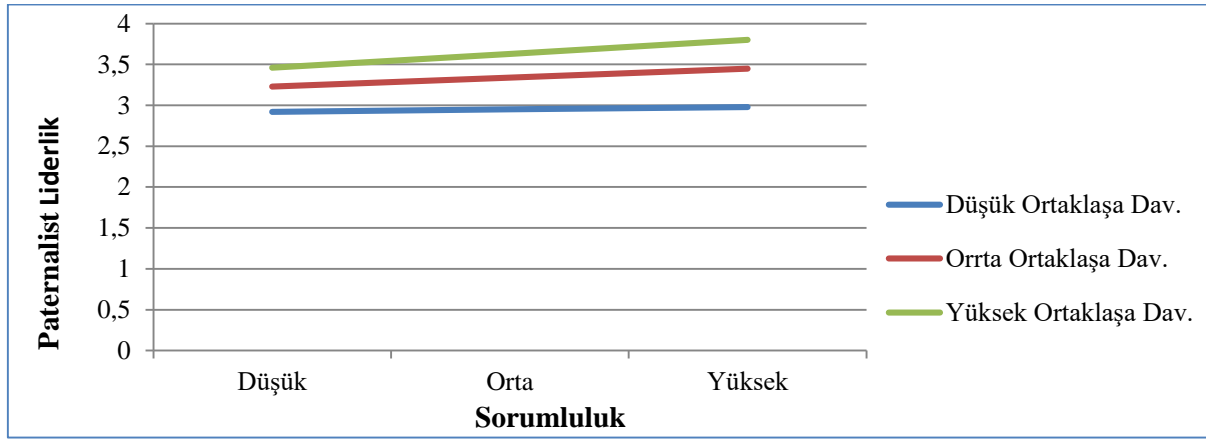
kişilik özelliklerinden sorumluluk boyutu paternalist liderlik algısını olumlu yönde etkilemektedir. Kişilik özelliklerinden deneyime açıklık boyutunun paternalist liderlik algısı üzerinde ($\beta = 0,251$; $p < 0,01$) anlamlı ve aynı yönlü etkisi belirlenmiştir. Bu sonuçlar H1c hipotezini desteklememiştir. Tahmin edilenin aksine kişilik özelliklerinden deneyime açıklık boyutu paternalist liderlik algısını olumlu yönde etkilemektedir. Araştırmanın amacı kapsamında, örgüt kültürünün düzenleyici etkisi olup olmadığını test etmek için çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Sonuçlar Tablo 9 ve 10'da gösterilmiştir.

Tablo 9: Kişilik Özellikleri, Paternalist Liderlik Algısı ve Bireycilik-Ortaklaşa Davranışçılık Arasındaki Düzenleyici Analiz Sonuçları

Değişkenler	Bağımlı Değişken: Paternalist Liderlik Algısı						
	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6	Model 7
Kontrol Değişkenleri							
Cinsiyet	-0,005	-0,005	0,002	-0,002	0,009	0,009	0,004
Çalışma Süresi	-0,053	-0,052	-0,039	-0,041	-0,041	-0,041	-0,052
Eğitim Düzeyi	0,038	0,038	0,039	0,039	0,037	0,036	0,034
Düzenleyici Değişkenler							
Bireycilik-Ortaklaşa Davranışçılık	0,436***	0,435***	0,444***	0,464***	0,457***	0,459***	0,413***
Bireycilik-Ortaklaşa Davranışçılık*Dışa Dönüklük		-0,005					
Bireycilik-Ortaklaşa Davranışçılık*Sorumluluk				0,138***			
Bireycilik-Ortaklaşa Davranışçılık*Deneyime Açıklık						0,011	
Bağımsız Değişkenler							
Dışa dönüklük	0,133***	0,132***					0,106**
Sorumluluk			0,110**	0,172***			0,072
Deneyime Açıklık					0,090*	0,093*	0,12
Sabit	3,309***	3,309***	3,271***	3,254***	3,258***	3,258***	3,294***
F	27,922***	23,210***	27,281***	24,297***	26,827***	22,309***	20,284***
Uyarlanmış R ²	0,269	0,269	0,264	0,278	0,261	0,261	0,273

***, ** ve * sırasıyla % 1, % 5 ve % 10 istatistiksel anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Tabloya göre bireycilik-ortaklaşa davranışçılık boyutu ile sorumluluk boyutu arasındaki etkileşim paternalist liderlik algısı üzerinde anlamlı aynı yönde bir etkiye sahiptir ($\beta = 0,138$; $p < 0,01$). Düzenleyici etkiyi test eden diğer modellerde (model 2 ve model 6) herhangi anlamlı bir sonuca ulaşılabilmiştir.

Grafik 1: Bireycilik-Ortaklaşa Davranışçılık ile Sorumluluk Arasındaki Etkileşim

Düzenleyici etkinin nasıl olduğuna daha iyi anlamak için basit eğim analizi (analysis of simple slop) sonuçlarına bakmak gerekmektedir (Gürbüz, 2019: 90). Grafik 1’de bireycilik-ortaklaşa davranışçılık boyutunun düşük, orta ve yüksek olduğu durumlarda sorumluluğun paternalist liderlik üzerindeki etkilerinin anlamlı olup olmadığına dair üç farklı durum gösterilmiştir. Grafiğe bakıldığında bireycilik-ortaklaşa davranışçılık boyutunun düşük ($b=,1028$; $p<0,05$ %95), orta ($b=,1859$; $p<0,01$) ve yüksek ($b=,2482$; $p<0,01$) olduğu durumlarda düzenleyici etkinin anlamlı olduğu söylenebilir. Öte yandan bireycilik-ortaklaşa davranışçılığın düzenleyici etkisinin nasıl olduğuna bakılacak olursa; örgütlerin ortaklaşa davranış gösterdikçe bu boyutun düzenleyici etkisinin arttığı gözlemlenmektedir. Yani, sorumluluk boyutunun paternalist liderliğe etkisinin ortaklaşa davranışçılığın yüksek olduğu durumlarda daha da arttığı söylenebilir. Bu sonuçlarla beraber H2b hipotezi kabul edilmiştir. Bağımsız değişkenler olan kişilik özellikleri değişkenleri ile bağımlı değişken olan paternalist liderlik algısı arasındaki ilişkide örgüt kültürünün belirsizlikten kaçınma boyutunun düzenleyici etkisi Tablo 10’da özetlenmiştir.

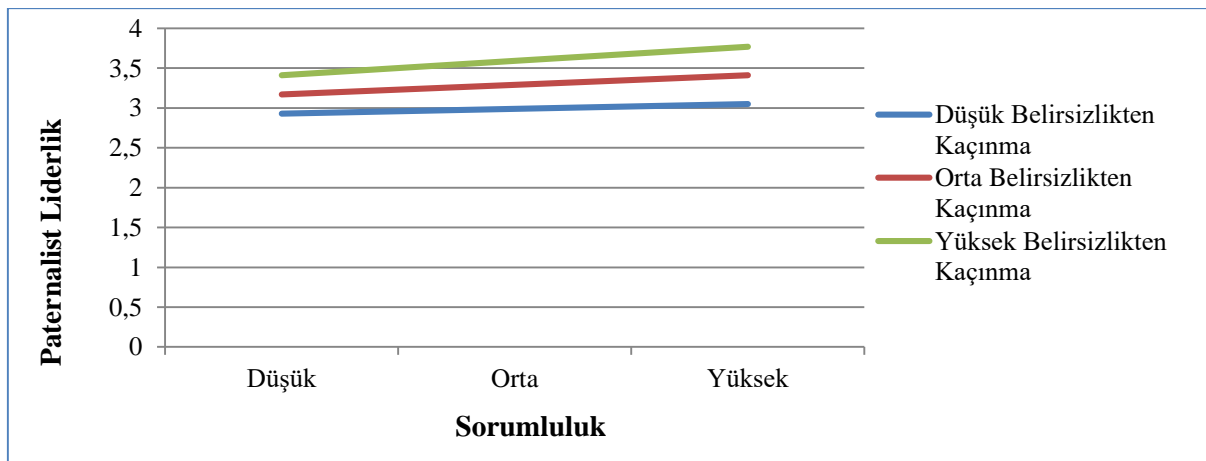
Tabloya göre Model 4’te yer alan belirsizlikten kaçınma boyutu ile sorumluluk boyutu arasındaki etkileşim Z Kuşağındaki bireylerin paternalist liderlik algısı üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir ($\beta= 0,127$; $p<0,01$). Düzenleyici etkiyi test eden diğer modellerde (Model 2 ve Model 6) herhangi anlamlı bir sonuca ulaşamamıştır.

Tablo 10: Kişilik Özellikleri, Paternalist Liderlik Algısı ve Belirsizlikten Kaçınma Arasındaki Düzenleyici Analiz Sonuçları

Değişkenler	Bağımlı Değişken: Paternalist Liderlik Algısı						
	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6	Model 7
Kontrol Değişkenleri							
Cinsiyet	0,019	0,019	0,028	0,029	0,036	0,037	0,025
Çalışma Süresi	-0,079*	-0,073	-0,060	-0,068	-0,064	-0,066	-0,076
Eğitim Düzeyi	0,063	0,062	0,068	0,067	0,069	0,067	0,058
Düzenleyici Değişkenler							
Belirsizlikten Kaçınma	0,369***	0,364***	0,373***	0,393***	0,388***	0,392***	0,346***
Belirsizlikten Kaçınma*Dışa Dönüklük		-0,051					
Belirsizlikten Kaçınma*Sorumluluk				0,127**			
Belirsizlikten Kaçınma*Deneyime Açıklık						0,044	
Bağımsız Değişkenler							
Dışa Dönüklük	0,189***	0,188***					0,159***
Sorumluluk			0,153***	0,201***			0,101*
Deneyime Açıklık					0,112**	0,127**	-0,009
Sabit	3,215***	3,221***	3,154***	3,137***	3,132***	3,130***	3,208***
F	23,519***	19,824***	22,028***	19,648***	20,848***	17,495***	17,385***
Uyarlanmış R ²	0,236	0,239	0,225	0,237	0,215	0,217	0,244

***, ** ve * sırasıyla % 1, % 5 ve % 10 istatistiksel anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Sorumluluk boyutunun paternalist liderlik algısına etkisinde belirsizlikten kaçınma boyutunun düzenleyici etkisinin nasıl olduğunu anlamak için Grafik 2'ye bakıldığında belirsizlikten kaçınma boyutunun düşük ($b=,1309$; $p<0,05$ %95), orta ($b=,2046$; $p<0,01$) ve yüksek ($b=,2783$; $p<0,01$) olduğu durumlarda düzenleyici etkinin anlamlı olduğu söylenebilir.

Grafik 2: Belirsizlikten Kaçınma ile Sorumluluk Arasındaki Etkileşim

Belirsizlikten kaçınma boyutunun düzenleyici etkisinin nasıl olduğuna bakılacak olursa; belirsizlikten kaçınmanın düşük olduğu durumlarda sorumluluk boyutunun paternalist liderlik algısına etkisi düşük iken, belirsizlikten kaçınmanın yüksek

olduğu durumlarda sorumluluk boyutunun paternalist liderlik algısına etkisi artmaktadır. Burada düzenleyici etkiden söz edilebilir fakat bu etki tahmin edilenin aksine olumlu yöndedir. Yani H_{2e} hipotezi kabul edilmemiştir.

Tablo 11: Regresyon Analizleri Sonuçları

	Hipotezler	Sonuç
H₁	Z Kuşağındaki bireylerin kişilik özelliklerinin paternalist liderlik algıları üzerinde etkisi vardır.	Kısmi olarak desteklenmiştir.
H_{1a}	Z Kuşağındaki bireylerin kişilik özelliklerinden dışa dönüklük boyutu ile paternalist liderlik algısı arasında olumlu bir ilişki vardır.	Desteklenmiştir.
H_{1b}	Z Kuşağındaki bireylerin kişilik özelliklerinden sorumluluk boyutu ile paternalist liderlik algısı arasında olumlu bir ilişki vardır.	Desteklenmiştir.
H_{1c}	Z Kuşağındaki bireylerin kişilik özelliklerinden deneyime açıklık boyutu ile paternalist liderlik algısı arasında olumsuz bir ilişki vardır.	Desteklenmemiştir.
H₂	Z Kuşağındaki bireylerin kişilik özelliklerinin paternalist liderlik algısı üzerinde örgüt kültürünün düzenleyici rolü vardır.	Kısmi olarak desteklenmiştir.
H_{2a}	Z Kuşağındaki bireylerin kişilik özelliklerinden dışa dönüklük boyutunun paternalist liderlik algısına etkisinde örgüt kültürünün bireycilik-ortaklaşa davranışçılık boyutunun düzenleyici ve olumlu etkisi vardır.	Desteklenmemiştir.
H_{2b}	Z Kuşağındaki bireylerin kişilik özelliklerinden sorumluluk boyutunun paternalist liderlik algısına etkisinde örgüt kültürünün bireycilik-ortaklaşa davranışçılık boyutunun düzenleyici ve olumlu etkisi vardır.	Desteklenmiştir.
H_{2c}	Z Kuşağındaki bireylerin kişilik özelliklerinden deneyime açıklık boyutunun paternalist liderlik algısına etkisinde örgüt kültürünün bireycilik-ortaklaşa davranışçılık boyutunun düzenleyici ve olumsuz etkisi vardır.	Desteklenmemiştir.
H_{2d}	Z Kuşağındaki bireylerin kişilik özelliklerinden dışa dönüklük boyutunun paternalist liderlik algısına etkisinde örgüt kültürünün belirsizlikten kaçınma boyutunun düzenleyici ve olumsuz etkisi vardır.	Desteklenmemiştir.
H_{2e}	Z Kuşağındaki bireylerin kişilik özelliklerinden sorumluluk boyutunun paternalist liderlik algısına etkisinde örgüt kültürünün belirsizlikten kaçınma boyutunun düzenleyici ve olumsuz etkisi vardır.	Desteklenmemiştir.
H_{2f}	Z Kuşağındaki bireylerin kişilik özelliklerinden deneyime açıklık boyutunun paternalist liderlik algısına etkisinde örgüt kültürünün bireycilik-ortaklaşa davranışçılık boyutunun düzenleyici ve olumsuz etkisi vardır.	Desteklenmemiştir.

Etik Kurul Onay Bilgileri

Çalışmamız 2020 yılı öncesi elde edilen veriler ile gerçekleştirildiğinden dolayı, Etik Kurul Onay bilgisi bulunmamaktadır.

SONUÇ

Yaşları gün geçtikçe artan Z Kuşağı üyelerinin bulunduğumuz yıllar ve gelecek yıllar içerisinde iş hayatına dâhil olmasıyla beraber örgütlerde çalışan bu kuşak üyeleri azımsanmayacak bir sayıya ulaşacaktır. Bu sayının da yönetim uygulamalarını, yönetici tercihlerini, lider özelliklerini ve bunlar gibi birçok değişkeni etkilemesi öngörülmektedir. Çünkü Z Kuşağını teknoloji ile beraber büyümüş olması ve çoklu düşünebilmesi başta olmak üzere diğer kuşaklardan ayıran özellikler mevcuttur ve bu özellikler sebebiyle daha önceki kuşaklara uygulanan uygulamalar bu kuşakta başarılı olmayabilecektir. Bu çalışmanın çıkış noktasını, örgüt içindeki yönetim uygulamalarını etkileyeceği düşüncesiyle Z Kuşağındaki bireylerin paternalist liderlik algısı oluşturmuştur. Paternalist liderlik tarzına odaklanma sebebi ise bu liderlik tarzının içerisinde bulunduğumuz sosyo-kültürel bağlamda kabul edilmiş (Kabasakal ve Bodur, 1998) liderlik tarzlarından biri olmasının yanında bağımsızlığı seven bir Z Kuşağının paternalist liderlik algısının Türk örgüt yapısı içerisinde değişiklik gösterip göstermeyeceğinin merak edilmesidir. Ayrıca bireylerin paternalist liderlik algılarının yüksek bulunması durumunda bu değeri etkileyen değişkenlerden birinin de kişilik özellikleri olacağı düşünülmüştür. Çünkü benzer sosyo-kültürel çevrede yaşayan insanların kişilik özelliklerinin o çevreden etkileneceği ve bu özelliklerin bu kişilerin liderlik algıları üzerinde etkisi olduğu düşünülmektedir. Ayrıca örneklem çalışan Z Kuşağı olduğu için bireylerin içinde buldukları örgütün kültürünün de kişilik özellikleri ve paternalist liderlik algısı ilişkisinde etkili olacağı düşünülmüştür. Bu sebeplerden dolayı bu çalışmanın ana amacı doğrultusunda Z Kuşağındaki bireylerin kişilik özelliklerinin paternalist liderlik algısına etkisi ve bu etkide örgüt kültürünün düzenleyici rolü araştırılmıştır.

Z Kuşağındaki bireylerin kişilik özellikleri, paternalist liderlik algısı ve örgüt kültürüne dair bulgular incelenecek olursa, kişilik özellikleri arasında en yüksek ortalamanın sorumluluk boyutunda olduğu görülmektedir. Sorumluluk boyutunu deneyime açıklık ve dışa dönüklük boyutları takip etmektedir. Bu sonuçlara bakılacak olursa bu çalışmadaki örneklem dikkate alındığında Z Kuşağındaki bireylerin oldukça sorumlu, deneyime açık ve dışa dönük olduğu söylenebilmektedir. Paternalist liderlik algısı ortalamanın üzerinde bulunmuştur. Bu değerle Türkiye'deki örgütlerde çalışan Z Kuşağındaki bireylerin paternalist liderlik algısının yüksek olduğu sonucuna ulaşılabilir. Z Kuşağı bağımsız, özgürlüğü seven bir kuşak olarak nitelendirildiğinde, paternalist liderlik algılarının daha düşük çıkması beklenmektedir fakat bu çalışmadaki sonuçlar Batılı kuşak sınıflandırmalarıyla çelişmektedir. Bu sonuçlarla beraber Türkiye için genellenebilir olması tartışmaya açık olsa da Türkiye'deki Z Kuşağı bireylerinin paternalist liderlik algılarının yüksek olması Batıdan ayrı olarak Türk tipi Z Kuşağının mevcut olabileceğini düşündürmektedir. Örgüt kültürü boyutlarına bakılacak olursa örneklemedeki Z Kuşağı bireylerinin içinde buldukları örgütlerin oldukça ortaklaşa davranışçı ve belirsizlikten kaçınan özellikte olduğu söylenebilmektedir. Örneklemin ortaklaşa davranışçı özellik göstermesi ve paternalist liderlik algısının yüksek olması ilgili yazın ile örtüşmektedir.

Z kuşağındaki bireylerin kişilik özelliklerinden dışa dönüklük, sorumluluk ve deneyime açıklık boyutlarının paternalist liderlik algısı üzerinde aynı yönlü etkisi belirlenmiştir. Bu sonuçlar kişilik özelliklerinin dönüşümcü liderlik üzerindeki etkisini araştıran Zopiatis ve Constanti (2012)'nin çalışmasıyla benzerlik göstermekle birlikte Judge vd. (2002)'nin yapmış oldukları çalışma sonuçlarını da desteklemiştir. Ayrıca Colbert vd. (2012)'nin dışa dönüklük ve deneyime açıklık kişilik boyutlarının kişilerin liderlik algılarını aynı yönde etkilediğine dair bulguları da desteklenmiştir. Örgüt kültürünün düzenleyici etkisini test eden çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçlarına göre, örgüt kültürü boyutlarından bireycilik-

ortaklaşa davranışçılık boyutu ile sorumluluk boyutu arasındaki etkileşim paternalist liderlik algısı üzerinde anlamlı ve aynı yönde bir etkiye sahiptir. Örneklemin ortaklaşa davranışçı özellik gösterdiği düşünüldüğünde, sorumluluk boyutunun paternalist liderlik algısına etkisinde ortaklaşa davranışçılığın düzenleyici etkisi mevcuttur. Ayrıca bu etki aynı yönlü yani olumludur. Bir diğer deyişle örgütler yüksek ortaklaşa davranışçı özellik gösterdiğinde, sorumluluk boyutunun paternalist liderlik algısı üzerindeki etkisi artmaktadır. Ayrıca, belirsizlikten kaçınma boyutu ile sorumluluk boyutu arasındaki etkileşim Z Kuşağındaki bireylerin paternalist liderlik algısı üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir fakat bu etki tahmin edilenin aksine olumlu yöndedir. Yani belirsizlikten kaçınmanın yüksek olduğu durumda, sorumluluk boyutunun paternalist liderlik algısı üzerindeki etkisi artmaktadır. Özetlemek gerekirse; çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçlarına göre, Z Kuşağındaki bireylerin kişilik özelliklerinin paternalist liderlik algısına etkisi mevcuttur fakat bu ilişkide örgüt kültürünün düzenleyici etkisi kişilik özelliklerinden sadece sorumluluk boyutu ile etkileşime girdiğinde anlamlı olmaktadır.

Araştırmada kullanılan soru formunun uzun olması araştırmanın kısıtlarından biri olarak değerlendirilebilir. Bu kısıtla beraber çalışan Z Kuşağı bireylerinin yaşının en fazla 24 olduğu düşünüldüğünde örneklemin yaş aralığı 16-24'tür. Bu yaş aralığındaki katılımcılardan 16-18 yaş aralığında olan katılımcılar örneklemin %35,7'sini oluşturduğu ve anket formunun uzun olduğu düşünüldüğünde bu gruptan alınan cevaplar sağlıklı olmayabilir. Ayrıca anket uygulamasının tüm kısıtları bu çalışma için de geçerlidir.

Literatürde daha önce Z Kuşağındaki bireylerin paternalist liderlik algısını ve paternalist liderliğe doğrudan etki eden kişilik özelliklerini araştıran çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışma, çalışma hayatına yeni giren ve önümüzdeki yıllarda çalışma hayatına girecek olan Z Kuşağındaki bireylerin kişilik özelliklerini, paternalist liderlik algısını ve örgüt kültürünü özelliklerini belirlemeye çalışmıştır. Ayrıca, bu çalışmanın değişkenler arasındaki etkileşimi de ortaya koyarak ileride yapılacak olan Z Kuşağı ile ilgili çalışmalara yol göstermesi beklenmektedir. Ek olarak, çalışma hayatında örgütlere alınacak Z Kuşağındaki bireylerin kişilik özellikleri ve paternalist liderlik algısının belirlenmesinin pratik katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Toplumsal olayların ve teknolojik gelişmelerin kuşakların birbirinden ayrılmasında büyük etkenler olduğu düşünüldüğünde, Batı kaynaklı kuşak sınıflandırmalarının ülkemiz kuşak sınıflandırmaları için doğru olup olmayacağı tartışma yaratmaktadır (Gürbüz, 2015). Bu tartışmaların önüne geçebilmek için ileride yapılacak çalışmaların, Z Kuşağının daha iyi anlaşılması için nitel yapılması gerektiği düşünülmektedir. Z Kuşağını Y Kuşağından ayıran yıl araştırmacılar tarafından hala tartışılmaktadır. Oblinger ve Oglinger (2005)'e göre teknolojiye maruz kalmak yaştan daha ayırıcı bir faktör olabilir. Gelecekte özellikle nitel çalışmalara ağırlık verilerek Z Kuşağının diğer kuşaklardan ayrılması sağlanabilir. Bu ayrımı yıl olarak yapmanın da ne kadar sağlıklı olacağı tartışılmalıdır. Çünkü özellikle teknoloji yönünden bakacak olursak ülkemizin her tarafına teknolojinin eşit şekilde ulaşmadığı görülebilmektedir.

KAYNAKÇA

- Adler, N. J., & Jelinek, M. (1986). Is "Organization Culture" Culture Bound?. *Human Resource Management*, 25(1), 73-90.
- Adıgüzel, O., Batur, H. Z., & Ekşili, N. (2014). Kuşakların Değişen Yüzü ve Y Kuşağı ile Ortaya Çıkan Yeni Çalışma Tarzı: Mobil Yakalılar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(19), 165-182.
- Aycan, Z., Kanungo, R., Mendonca, M., Yu, K., Deller, J., Stahl, G., & Kurshid, A. (2000). Impact of Culture on Human Resource Management Practices: A 10-Country Comparison. *Applied Psychology*, 49(1), 192-221.
- Aycan, Z., ve Rabindra, K. (2000). Toplumsal Kültürün Kurumsal Kültür ve İnsan Kaynakları Uygulamaları Üzerine Etkileri. Z. Aycan (Ed.), *Türkiye'de Yönetim, Liderlik ve İnsan Kaynakları Uygulamaları*, 25-47. Türk Psikologlar Derneği Yayınları, Ankara.
- Aycan, Z. (2001). Human Resource Management in Turkey: Current Issues and Future Challenges. *International Journal of Manpower*, 22(3), 252-260
- Aycan, Z., & Fikret-Paşa, S. (2003). Career Choices, Job Selection Criteria and Leadership Preferences in a Transitional Nation: The Case of Turkey. *Journal of Career Development*, 30(2), 129-144.
- Aycan, Z. (2006). Paternalism: Towards Conceptual Refinement and Operationalization. *Indigenous and Cultural Psychology*, 445-466. Springer Science, USA.
- Aycan, Z., & Kabasakal, H. (2006). Social Contract and Perceived Justice of Workplace Practices to Cope With Financial Crisis. *Group & Organization Management*, 31(4), 469-502.
- Aycan, Z., Schyns, B., Sun, J. M., Felfe, J., & Saher, N. (2013). Convergence and Divergence of Paternalistic Leadership: A Cross-Cultural Investigation of Prototypes. *Journal of International Business Studies*, 44(9), 962-969.
- Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The Moderator-Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic, and Statistical Considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.
- Batır, F., & Gürbüz, S. (2016). Türkiye'nin Toplumsal Kültür Eğilimleri: Globe Araştırmasından Sonra Ne Değişti?. *24. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi*. 427-438.
- Benet-Martinez, V., & John, O. P. (1998). Los Cinco Grandes Across Cultures and Ethnic Groups: Multitrait Multimethod Analyses of the Big Five in Spanish and English. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75(3), 729-750.
- Boyacıgiller, N. A. & Adler, N. J. (1991). The Parochial Dinosaur: Organizational Science in a Global Context. *Academy of Management Review*, 16(2), 262-290.
- Burger, J. M. (2016). *Kişilik*. Kaknüs Yayınları, İstanbul
- Burmaoğlu, S., Polat, M., & Meydan, C. H. (2013). Örgütsel Davranış Alanında İlişkisel Analiz Yöntemleri ve Türkçe Yazında Aracılık Modeli Kullanımı Üzerine Bir İnceleme. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 13-26.
- Colbert, A. E., Judge, T. A., Choi, D., & Wang, G. (2012). Assessing The Trait Theory of Leadership Using Self and Observer Ratings of Personality: The Mediating Role of Contributions to Group Success. *The Leadership Quarterly*, 23(4), 670-685.
- Costa Jr, P. T., McCrae, R. R., & Dye, D. A. (1991). Facet Scales for Agreeableness and Conscientiousness: A Revision of The NEO Personality Inventory. *Personality and Individual Differences*, 12(9), 887-898.
- Costa, P. T., & McCrae, R. R. (1992). Normal Personality Assessment in Clinical Practice: The NEO Personality Inventory. *Psychological Assessment*, 4(1), 5-13.
- Çalışkan, N. (2015). *Ulusal Kültürün Örgüt Kültürü ve Paternalist Liderlik Algısı Üzerindeki Etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir.
- Deal, T. E., & Kennedy, A. A. (1982). *Corporate Cultures The Rites and Rituals of Corporate Life*. Addison-Wesley Publishing Company Inc., Canada.

- Deshpande, R., & Webster, F. (1989). Organizational Culture and Marketing: Defining the Research Agenda. *Journal of Marketing*, 53(1), 3-15.
- Doğan, T. (2013). Beş Faktör Kişilik Özellikleri ve Öznel İyi Oluş. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 14(1), 56-64.
- Erben, G. S., & Güneşer A. B. (2008). The Relationship Between Paternalistic Leadership and Organizational Commitment: Investigating The Role of Climate Regarding Ethics. *Journal of Business Ethics*, 82, 955-968.
- Erkuş, A., & Tabak, A. (2009). Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Çalışanların Çatışma Yönetim Tarzlarına Etkisi: Savunma Sanayiinde Bir Araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(2), 213-242.
- Farh, J. L., & Cheng, B. S. (2000). A Cultural Analysis of Paternalistic Leadership in Chinese Organization. *Management and Organizations in The Chinese Context*, 84-127. Palgrave Macmillan, London.
- Fikret-Paşa, S., Kabasakal, H., & Bodur, M. (2001). Society, Organisations and Leadership in Turkey. *Applied Psychology: An International Review*, 50(4), 559-589.
- Gelfand, M. J., Erez, M., & Aycan, Z. (2007). Cross-Cultural Organizational Behavior. *Annual Review of Psychology*, 58, 479-514.
- Gülgöz, S. (2002). Five-Factor Model and NEO-PI-R in Turkey. *In The Five-Factor Model of Personality Across Cultures*, 175-196.
- Gündüz, Ş., & Pekçetaş, T. (2018). Kuşaklar ve Örgütsel Sessizlik/Seslilik. *İşletme Bilimi Dergisi*, 6(1), 89-115.
- Güney, S. (2013). *Davranış Bilimleri*. Nobel Yayınları, Ankara.
- Gürbüz, S. (2015). Kuşak Farklılıkları: Mit mi, Gerçek mi?. *İş ve İnsan Dergisi*, 2(1), 39-57.
- Gürbüz, S. (2019). *Aracı, Düzenleyici ve Durumsal Etki Analizleri*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Gürsoy, D., Maier, T. A., & Chi, C. G. (2008). Generational Differences: An Examination of Work Values and Generational Gaps in the Hospitality Workforce. *International Journal of Hospitality Management*, 27(3), 448-458.
- Güveli-Özsağlam, T. (2019). *Yöneticilerin Kişilik Özellikleri İle Stratejik Liderlik Davranışları Arasındaki İlişki: Türkiye'deki STK Yöneticileri Üzerine Bir Araştırma* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Hofstede, G. (1980). Motivation, Leadership, and Organization: Do American Theories Apply Abroad?. *Organizational Dynamics*, 9(1), 42-63.
- Hofstede, G. (1983). The Cultural Relativity of Organizational Practices and Theories. *Journal of International Business Studies*, 14(2), 75-89.
- Hofstede, G., Neuijen, B., Ohayv, D. D., & Sanders, G. (1990). Measuring Organizational Cultures: A Qualitative and Quantitative Study Across Twenty Cases. *Administrative Science Quarterly*, 35, 286-316.
- Hofstede, G. (1991). *Cultures and Organizations*. McGraw-Hill, London.
- Hofstede, G. (1994). The Business of International Business Is Culture. *International Business Review*, 3(1), 1-14.
- Hofstede, G. (1998). Identifying Organizational Subcultures: An Empirical Approach. *Journal of Management Studies*, 35(1), 1-12.
- Hofstede, G. (2011). Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in Context. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1), 8.
- Horzum, M. B., Ayas, T., & Padır, M. A. (2017). Beş Faktör Kişilik Ölçeğinin Türk Kültürüne Uyarlanması. *Sakarya University Journal of Education*, 7(2), 398-408.
- İlhan, T. (2006). *Türkiye'de Faaliyette Bulunan Uluslararası Ortak Girişimlerde Örgütsel Değerlerin ve Uygulamaların Toplumsal Temelleri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Judge, T. A., Bono, J. E., Ilies, R., & Gerhardt, M. W. (2002). Personality and Leadership: A Qualitative and Quantitative Review. *Journal of Applied Psychology*, 87(4), 765.
- Kabasakal, H., & Bodur, M. (1998). Leadership, Values and Institutions: The Case of Turkey. *Research Papers*. 1-59.

- Kalaycı, Ş. (2016). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Asil Yayın Dağıtım, Ankara.
- Karşu-Cesur, D. (2015). *Paternalist Liderlik ve Örgüt Kültürü İlişkisi: Sakarya Üniversitesi Örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Kavalcı, K., & Ünal S. (2016). Y ve Z Kuşaklarının Öğrenme Stilleri ve Tüketici Karar Verme Tarzları Açısından Karşılaştırılması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(3), 1033-1050.
- Kızıldağ, D. (2019). Z Kuşağının Beklentileri: Seçme ve Yerleştirme Sürecine İlişkin Bir Değerlendirme. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12, 32-46.
- Korkmaz, S. (2017). *Y Kuşağında Liderlik Tarzı Beklentisine Etki Eden Kişilik Faktörü Üzerine Kesitsel Bir Araştırma* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çag Üniversitesi, Mersin.
- Köse, S., Tetik, S., & Ercan, C. (2001). Örgüt Kültürünü Oluşturan Faktörler. *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1), 219-242.
- Kupperschmidt, B. R. (2000). Multigeneration Employees: Strategies for Effective Management. *The Health Care Manager*, 19(1): 65-76.
- McCrae, R. R., & Costa, P. T. (1985). Updating Norman's "Adequacy Taxonomy": Intelligence and Personality Dimensions in Natural Language and in Questionnaires. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49(3), 710-721.
- McCrae, R. R., & Costa, P. T. (1987). Validation of The Five-Factor Model of Personality Across Instruments and Observers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(1), 81-90.
- Oblinger, D., & Oblinger, J. (2005). Is It Age or IT: First Steps Toward Understanding the Net Generation. Oblinger, D., & Oblinger, J. (Ed.), *Educating the Net Generation*, Educause, USA.
- O'Reilly, C. A., & Chatman, J. A. (1996). Culture As Social Control: Corporations, Cults, and Commitment. *Research in Organizational Behavior*, 157-200
- Pellegrini, E., & Scandura, T. (2006). Leader-Member Exchange, Paternalism and Delegation in the Turkish Business Culture: An Empirical Investigation. *Journal of International Business Studies*, 37, 264-279.
- Pellegrini, E., & Scandura, T. (2008). Paternalistic leadership: A Review and Agenda for Future Research. *Journal of Management*, 3(34), 566-593.
- Pettigrew, A. M. (1979). On Studying Organizational Cultures. *Administrative Science Quarterly*, 24(4), 570-581.
- Sargut, S. (2015). *Kültürler Arası Farklılaşma ve Yönetim*. İmge Kitabevi, Ankara.
- Schein, E. H. (1984). Coming to a New Awareness of Organizational Culture. *Sloan Management Review*, 25(2), 3-16.
- Schmitt, D. P., Allik, J., McCrae, R. R., & Benet-Martínez, V. (2007). The Geographic Distribution of Big Five Personality Traits: Patterns and Profiles of Human Self-Description Across 56 Nations. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 38(2), 173-212.
- Schneider, W. E. (2000). Why Good Management Ideas Fail: The Neglected Power of Organizational Culture. *Strategy & Leadership*, 28(1), 24-29.
- Schwartz, H., & Davis, S. M. (1981). Matching Corporate Culture and Business Strategy. *Organizational Dynamics*, 10(1), 30-48.
- Smircich, L. (1983). Concepts of Culture and Organizational Analysis. *Administrative Science Quarterly*, 339-358.
- Suber, P. (1999). Paternalism. *Philosophy of Law: An Encyclopedia*, 632-635,
- Taş, H. Y., Demirdöğmez, M., & Küçükoğlu, M. (2017). Geleceğimiz Olan Z Kuşağının Çalışma Hayatına Muhtemel Etkileri. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(13), 1031-1048.
- Taş, Y. H., & Kaçar, S. (2019). Y ve Z Kuşağı Çalışanlarının Yönetim Tarzları ve Bir İşletme Örneği. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi-International Journal of Society Researches*, 18(11), 643-675.
- Tekin, E. (2019). Paternalist Liderliğin İş Tatmini ve Çalışan Performansına Etkisi Üzerine Bir Araştırma. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 54(1), 178-204.

- Torun, Y., & Çetin, C. (2015). Örgütsel Sinizmin Kuşaklar Bazında Değerlendirilmesi: Kuşaklara Göre Örgütsel Sinizmin Hedefinde Ne Var?. *İş ve İnsan Dergisi*, 2(2), 137-146.
- Toruntay, H. (2011). *Takım Rollerini Çalışması: X ve Y Kuşağı Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul 2011.
- Yelboğa, A. (2006). Kişilik Özellikleri ve İş Performansı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 8(2), 196-217.
- Yüksekbilgili, Z., & Akduman, G. (2015). Kuşaklara Göre İşkoliklik. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(19), 415-440.
- Zopiatis, A., & Constanti, P. (2012). Extraversion, Openness and Conscientiousness- The Route to Transformational Leadership in the Hotel Industry. *Leadership and Organization Development Journal*, 33(1): 86-104.
- Zeybek-Sayın, H. (2016). *Y Kuşağı Üniversite Öğrencilerinin Beş Faktör Kişilik Özellikleri ve Liderlik Alguları Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çağ Üniversitesi, Mersin.

Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Kastamonu University Journal of Faculty of Economics and
Administrative Sciences

Aralık 2020 Cilt: 22 Sayı:2
 iibfdergi@kastamonu.edu.tr

Başvuru Tarihi / Received: 21.09.2020
Kabul Tarihi / Accepted: 31.12.2020
DOI: iibfdkastamonu.797633

Politik Belirsizlikler Altında Türk Bankalarının Risk Alma Davranışlarının Belirlenmesi

Hikmet AKYOL¹

Öz

Belirsizlik ve risk kavramı makro-finance teorisinde on yıllardır tartışılmış bir konudur. Özellikle, politik belirsizlikler konusu son yıllarda birçok araştırmada ele alınmıştır. Küresel ekonomide görülen ekonomik ve parasal politika belirsizlikleri hem gelişmiş ülkelerin hem de gelişmekte olan ülkelerin temel makroekonomik göstergelerini etkilemektedir. Aynı zamanda, politik belirsizlikler ve finansal sektörün istikrarı arasında yakın bir ilişki vardır. Nitekim, ekonomik ve parasal politika belirsizliklerinin finansal sistem içerisinde faaliyet gösteren kurumların politikalarında ve risk alma eğilimlerinde önemli değişimlere neden olabildiği birçok araştırmada gösterilmiştir. Bu araştırmada Türk Finansal Sisteminin istikrarı ve politik belirsizlikler arasındaki ilişkisi bankacılık sektörü üzerinden ele alınmıştır. Türk Finansal Sistemi içerisinde bankalar hâkim konumdadır. Bu bakımdan bankaların risk alma davranışları ve sistemik risk düzeyleri finansal sistemin genel istikrarı açısından kilit role sahiptir. Araştırmada, Türk Bankacılık Sektöründe faaliyet gösteren dokuz bankanın sistemik riskleri üzerinde ABD kaynaklı ekonomik ve parasal politika belirsizliklerinin etkisi seçili makroekonomik değişkenlerin kontrolünde ne yönde olduğu incelenmiştir. Sistemik risk ve politik belirsizlikler ilişkisi incelenirken, literatür incelenmiş ve sistemik riskleri temsilen Brownlees ve Engle (2017) tarafından önerilen SRISK endeksi kullanılmıştır. Politik belirsizlikleri temsilen ise Baker vd. (2015) geliştirilen ABD ekonomik ve parasal politika endeksi kullanılmıştır. Bankalar seçilirken ise, şube sayıları, mevduat toplama kapasiteleri ve piyasadaki faaliyetleri göz önünde bulundurulmuştur. Aynı zamanda veri aralığının eksiksiz olmasına dikkat edilmiştir. Seçilmiş dokuz bankanın 2006-2019 dönemi, Arellano ve Bond (1991), Fark GMM yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırma sonuçları, ekonomik politika belirsizliklerinin Türk bankalarının risk alma eğilimlerini ve de dolayısıyla sistemik risklerini azalttığını göstermiştir. Buna göre, ABD’de yaşanan ve tüm küresel sistemi etkileyen belirsizlik ortamı Türk Bankalarının risk alma konusunda daha temkinli olmaya yönlendirmiştir. Bununla birlikte ABD’de yaşanan parasal politika belirsizlikleri karşısında Türk Bankalarının daha savunmasız olduğu ve küresel risklere daha açık olduğu görülmüştür. Araştırma sonuçları, politik riskler ve küresel piyasa koşullarındaki değişimler karşısında Türk Bankacılık Sektörü risklerinin son derece duyarlı olduğu, reel ekonomiyle bankacılık riskleri arasındaki etkileşimin son derece güçlü olduğu gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Ekonomik Politika Belirsizliği, Parasal Politika Belirsizliği, Sistemik Risk, Risk Alma Davranışı, GMM Yöntemi.*

Jel Kodu: *E02, E52, F50, G21.*

Determining Turkish Banks' Risk Taking Behaviors Under Political Uncertainties

Abstract

The concept of uncertainty and risk has been discussed in macro-finance theory for decades. In particular, the issue of political uncertainties has been addressed in many studies in recent years. Economic and monetary policy uncertainties in the global economy affect the fundamentals macroeconomic indicators of both developed and developing countries. At the same time, there is a close relationship between political uncertainties and financial sector stability. As a matter of fact, many studies have shown that economic and monetary policy uncertainties can cause significant changes in the policies and risk-taking tendencies of institutions operating in the financial system. In this study, the relationship between the stability of the Turkish Financial System and political uncertainties is handled through the banking sector. Banks are dominant in the Turkish Financial System. In this regard, banks' risk-taking behavior and systemic risk levels play a key role in the overall stability of the financial system. The study, the effects of US-originated economic and monetary policy uncertainties on the systemic risks of nine banks operating in the Turkish Banking Sector were examined in the control of selected macroeconomic variables. While examining the relationship between systemic risk and political uncertainties, the literature was reviewed and the SRISK index proposed by Brownlees and Engle (2017) was used to represent systemic risks. Representing political uncertainties, Baker et al. (2015) developed US economic and monetary policy index variables are used. While selecting the banks, the number of branches, deposit collection capacity and their activities in the market were taken into consideration. At the same time, care was taken to ensure that the data range is complete. The 2006-2019 period of selected nine banks, Arellano and Bond (1991), were analyzed using the Difference GMM method. The results of the research showed that economic policy uncertainties reduce the risk taking tendency of Turkish banks and therefore their systemic risks. Accordingly, the environment of uncertainty experienced in the USA and affecting the entire global system has led Turkish banks to be more cautious about taking risks. However, it has been observed that Turkish banks are more vulnerable and more open to global risks in the face of monetary policy uncertainties in the USA. The research results showed that the Turkish Banking Sector risks are extremely sensitive against political risks and changes in global market conditions, and the interaction between real economy and banking risks is extremely strong.

Keywords: *Economic Policy Uncertainty, Monetary Policy Uncertainty, Systemic Risk, Risk Taking Behavior, GMM Method.*

Jel Codes: *E02, E52, F50, G21.*

¹ **Sorumlu Yazar/Corresponding Author:** Öğr. Gör., Gümüşhane Üniversitesi, Şiran Mustafa Beyaz Meslek Yüksekokulu, Acil Durum ve Afet Yönetimi Bölümü, Gümüşhane, Türkiye. E-posta: hikmetakyol76@gmail.com **Orcid no:** 0000-0001-9119-7416

Extended Abstract

Introduction

Uncertainty is an amorphous concept and reflects the uncertainty in the minds of consumers, managers and policy makers about possible futures (Bloom, 2014: 153). Therefore, economic policy uncertainty (EMU) can be defined as the uncertainty in the decisions of economic policy makers / makers, which has an impact on the decisions of consumption, investment, savings, borrowing and similar economic units (Wu, Liu, & Hsueh, 2016: 109). The relationship of uncertainty with the macroeconomic structure has been a subject of interest to researchers for decades (Henry, 1974; Cukierman, 1980; Bernanke, 1983; Marcus, 1981; Aizenman and Morion, 1991; Bloom, 2009; Jones and Olson, 2013; Caggiano, Castelnuovo and Groshenny, 2014; Popp and Zhang, 2016; Aastveit, Natvik, & Sola, 2017; Alessandri & Mumtaz, 2019). However, this interest in the effects of policy uncertainty has increased especially after the 2007 global financial crisis (Antonakakis, Chatziantoniou and Filis, 2013: 87, Christou et al., 2017: 92). Due to the key role played by the financial system in macroeconomics (such as bringing savers and investors together, allocating scarce resources effectively and efficiently), it can be accepted that there is a significant relationship between policy uncertainties and financial stability (Phan et al., 2020: 1). However, theoretically the effect of uncertainties on bank risks is not clear (Wu et al., 2020: 1). Some studies have tried to provide certain explanations on this subject. In this study, the effect of US-originated economic and monetary policy uncertainties on the systemic risks of nine banks operating in the Turkish Banking Sector was examined. Systemic risks are the spreading of the crisis and collapse experienced in any institution within the financial system to the entire financial system or to the whole economy. In this regard, systemic risk trends of banks should be followed very closely. This is because other banks can react quickly to systemic risk problems seen in any bank, and instability can involve the entire financial system. When the literature is examined, we have not come across any research examining the relationship between the systemic risks and policy uncertainties of the Turkish financial system. In this respect, it is unique in the field of study and will make an important contribution to the literature.

This research consists of four parts. The first chapter is the introduction. In this section, the importance and purpose of the subject is mentioned. In the second part, previous empirical studies on research variables are examined. Thus, the method and control variables that can be used in the relationship between variables were tried to be determined. In the third chapter, the data set of the research and the econometric method to be used are given. At the same time, the models of the research were established and the hypotheses were developed. In the fourth part, the findings obtained as a result of the applied econometric analysis are given.

Method

In the research, the periods between 2006-2019 of banks were analyzed by applying Arellano and Bond (1991) Two-Stage System Generalized Moments (GMM), one of the dynamic panel data analysis methods. GMM method, one of the dynamic panel data analysis methods, is widely used in the literature. Panel data analysis is superior to cross section and time series analysis in many respects. Among these, it can be shown that the data sets, which are the subject of research, can be handled both in unit size and time dimension, units with incomplete observations can be included in the analysis and allow more complex analysis. Arellano and Bond (1991), Two-Stage GMM method, balanced and first difference models in which T is relatively larger than N gives effective results in negative directional and autocorrelated models. While estimating the dynamic relationship between the variables, it was observed whether the independent variables are fully exogenous.

Result and Discussion

The results of the research showed that economic policy uncertainties reduce the risk taking tendency of Turkish banks and therefore their systemic risks. Accordingly, the environment of uncertainty in the USA and affecting the entire global system has pushed Turkish banks to be more cautious about taking risks. However, it has been observed that Turkish banks are more vulnerable and more open to global risks in the face of monetary policy uncertainties in the USA. Increasing monetary policy uncertainties increase the risk of banks' bankruptcy and pose a serious problem for the financial system and the economy as a whole. This finding also documents how high the ability of global instabilities to infect the financial system of countries around the world. The research findings provide important implications for policy makers, market participants and researchers. For policy makers and bank managers, proving the close relationship between policy uncertainties and banks' risk structures can contribute to their policies, banks' balance sheet and ratio management. For the researchers, it is important in terms of showing the sensitivity of the systemic risk structure of the banks in the Turkish Banking Sector against foreign policy uncertainties. As a matter of fact, the research has contributed to the literature on this subject. Indeed, future empirical studies will be extremely useful in this regard.

GİRİŞ

Belirsizlik, biçimsiz (amorf) bir kavram olup, tüketicilerin, yöneticilerin ve politika yapımcılarının gelecek konusunda akıllarındaki belirsizliği yansıtmaktadır (Bloom, 2014:153). Ekonomi politika belirsizliği (EPB), tüketim, yatırım, tasarruf, borçlanma ve benzeri ekonomik birimlerin kararları üzerinde etkili olan, ekonomik politika belirleyicilerinin/yapıcıların kararlarındaki belirsizlik biçiminde tanımlanabilir (Wu, Liu ve Hsueh, 2016:109). Politika belirsizliğinin etkilerine duyulan ilgi, özellikle 2007 küresel finans krizinden sonra artış kaydetmiştir (Antonakakis, Chatziantoniou ve Filis, 2013:87, Christou vd., 2017:92). Stock ve Watson (2012), 2007 krizinde, resesyonu yaratan şokların finansal bozulmalar ve artan belirsizlik düzeyi ile önemli ölçüde ilişkili olduğunu göstermiştir. Bunun yanında, çalışma likidite ve finansal risklere ilişkin şoklar ile belirsizlik şokları arasında son derece yoğun bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Alessandri ve Mumtaz (2019)'a göre, belirsizlikler reel ekonomiyi çoğunlukla finans piyasaları kanalıyla etkilerse, onun etkisi bilanço koşulları ve varlık fiyatlarındaki dalgalanmaların etkisi altında, dalgalanmalar (reel konjonktür dalgalanmaları) boyunca önemli ölçüde değişebilir; bilhassa zayıf bilanço ve finansal piyasalar iletim mekanizmasını arttırabilir ve ekonomik belirsizliğin artması karşısında ekonomiyi savunmasız bırakabilir. Makroekonomik politikaların etkinliği ile ilgili belirsizliğin var olması durumunda, ekonomik (rasyonel) birimler belirsizlik ortadan kalkana dek yatırım kararlarını durduracağı için genel kanı, belirsizliğin iktisadi büyüme ve yatırımlar üzerinde negatif yönlü bir etkiye sahip olduğu yönündedir (Antonakakis, Chatziantoniou ve Filis, 2013:87). Şanlısoy ve Kök (2010), Jones ve Olson (2013), Popp ve Zhang (2016) ile Akkuş (2017), çalışmalarında politik istikrarsızlıklar (belirsizlik) ve ekonomik büyüme arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu göstermiştir. Özellikle, kriz dönemlerinde politik belirsizliklerin reel ekonomi üzerindeki artmaktadır. Alessandri ve Mumtaz (2019), ABD'de belirsizlik şoklarının her zaman durgunluk verici etkilerinin olduğu, ancak ekonomi bir finansal krizden geçerken üretim düzeyi üzerindeki etkisinin altı kat daha fazla olduğunu göstermiştir.

EPB, yatırımcıların güvenini ve firmaların yatırım yapma konusundaki cesaretini kırdığı için hisse senedi ve tahvil piyasaları üzerinde de derin bir etkiye sahiptir (Fang, Yu ve Li, 2017:139). Aynı zamanda, finansal sistemin makroekonomi içerisinde oynadığı kilit rolden ötürü (tasarrufçular ile yatırımcıları buluşturması, kıt kaynakların etkin ve verimli bir şekilde tahsis edilmesi gibi) politika belirsizlikleriyle finansal istikrar arasında önemli bir ilişki olduğu kabul edilmektedir (Phan vd., 2020:1). Baum vd. (2010), belirsizliklerin ve nakit akımların firmaların yatırım davranışları üzerindeki etkisini inceleyen genişletilmiş Tobin'in Q modeli kullanmıştır. Araştırmacılar, bu modelde belirsizliklerin yatırım davranışları üzerinde üç farklı biçimde etkisi olduğunu ileri sürmüşlerdir: Birincisi, firmanın hisse senedi getirilerinden türetilen içsel belirsizlik, ikincisi ise S&P 500 endeks getirileri tarafından yönlendirilen dışsal belirsizliklerdir. Üçüncüsü, içsel ve dışsal belirsizlik arasındaki ilişkidir; bu etkiyi ölçmek amacıyla CAPM-temelli risk ölçüsü kullanılmıştır (Baum vd., 2010:287). Model bulgularına göre, CAPM-temelli risk ölçüsünün doğrudan yatırımlar üzerinde negatif yönlü bir etkiye sahiptir. Buna karşın, içsel belirsizliğin artmasının, likidite artışının etkisiyle yatırım harcamalarını teşvik ettiği tespit edilmiştir. Son olarak dışsal belirsizliğin artmasının ise yöneticilerin daha temkinli olmalarını sağlayacak biçimde yatırım harcamaları üzerinde kısıtlayıcı bir etkiye sahip olduğu görülmüştür (Baum vd., 2010:303). Politik belirsizliklerin artması finansal piyasaları ve özellikle hisse senedi piyasalarını ciddi ölçüde olumsuz etkileyebilir. Lehkonen ve Heimonen (2015), politik riskler ve hisse senedi getirileri arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu göstermiştir. Bu bakımdan, politika belirsizlikleri finansal piyasa yöneticilerinin kararlarını yönlendirebilmektedir. Nitekim Tuncay (2018), finansal piyasalarla ilgili kararlar

alırken politik koşulların göz önünde bulundurulması gerektiğini savunmuştur.

Finansal piyasalar ve belirsizlikler arasındaki ilişki çok sayıda ampirik çalışmayla ortaya konulmasına karşın, teorik bakımdan belirsizliklerin banka riskleri üzerindeki etkisi açık değildir (Wu vd., 2020:1). Dai ve Zhang (2019), yüksek politik belirsizliklerin finansal politikaları iki kanaldan etkileyebileceğini belirtmiştir:

- Birincisi, politik belirsizlikler, dış yatırımcıların risk algısını artırarak daha yüksek özkaynak maliyetine yol açmaktadır.
- İkincisi, politik belirsizlikler yönetimin algılanan firma nakit akışı risklerini artırmaktadır. Çünkü bireysel firmaların nakit akışları, politik belirsizlikler ile toplam varlık getirisi ve oynaklık arasındaki ilişki için hem kendine özgü şoklara hem de toplu şoklara maruz kalmaktadır.

Wu vd. (2020), belirsizlik ve banka riskleri arasındaki teorik ilişkinin üç farklı perspektif üzerinden açıklanabileceğini ifade etmiş ve bunu geniş bir biçimde açıklamıştır:

- Birincisi, reel opsiyon teorisine göre, artan ekonomik belirsizlik ile banka riski hafifletilebilir. Bekleme opsiyon değeri daha yüksek bir belirsizlik düzeyi ile arttıkça, bankalar belirsizlik azalana kadar daha iyi, daha bilinçli bir karar verme olasılığının arttığını, böylece eksik bilgi nedeniyle yanlış kararlar alma olasılığının azaldığını ve bankaların riskinin azaldığını görebilirler.
- İkincisi, makroekonomik belirsizlikler yatırım yapılan projelerin gelecekteki getirilerini daha yüksek belirsizlikle doğru bir şekilde tahmin etmeyi zorlaştırdığından, bankaların karşılaştığı bilgi asimetrisini muhtemelen bozar ve bu da kredi kararlarında daha homojen kredi davranışlarına veya "sürü davranışlarına" yol açar. "Çoban davranışına" dayalı borç verme kararları, banka temelinden sapmalar durumunda daha yüksek riske yol açabilir.
- Üçüncüsü, ekonomik belirsizlik ayrıca bankaların "getiri arama" yönündeki teşviklerini ve dolayısıyla daha yüksek riski artırabilir. Firmalar, artan belirsizlik döneminde daha az yatırım yapar ve daha az işgücü kullanır, bu da daha düşük kredi talebine ve dolayısıyla bankalar için daralmış faiz marjına neden olur. Ancak, hissedarların ihtiyaç duyduğu getiri hedefi, bankaların karının düşmesiyle hemen değişmeyebilir, bu da bankaları varlıklarını "yüksek riskli yüksek getirili" projelere tahsis etmeye teşvik edebilir.

Bu çalışmada Türk Bankacılık Sektöründe faaliyet gösteren dokuz bankanın sistemik riskleri üzerinde ABD kaynaklı ekonomik ve parasal politika belirsizliklerinin etkisinin ne olduğu incelenmiştir. Sistemik risk, finansal sistem içerisinde yer alan herhangi bir kurumda yaşanan bir olumsuzluğun finans sisteminin tamamına ya da ekonominin bütününe yayılma olasılığına denir. Başka bir ifadeyle sistemik riskler, tek bir kurumda yaşanan iflas veya benzeri problemlerin finansal sistemin çöküşüne neden olabilmesi ya da ekonomide ortaya çıkabilecek bir kriz durumunu tetiklemesidir. Bu bakımdan, özellikle bankaların sistemik risk eğilimleri çok yakından takip edilmelidir. Zira, herhangi bir bankada görülen sistemik risk sorunlarına diğer bankalar hızlı bir şekilde tepki verebilmekte, istikrarsızlık tüm finans sistemini içine alabilmektedir. Literatür incelendiğinde Türk finansal sisteminin sistemik riskleri ve politika belirsizlikleri arasındaki ilişkiyi inceleyen herhangi bir ulusal araştırmaya rastlanılmamıştır. Çalışmanın bu yönüyle literatüre katkı sağlaması beklenmektedir. Araştırmada değişkenler arasındaki ilişki dinamik panel veri analizlerinden Fark Genelleştirilmiş Momentler (GMM)

yöntemi uygulanarak analiz edilmiştir.

1. LİTERATÜR TARAMASI

Belirsizliğin makroekonomik yapı ile olan ilişkisi on yıllardır araştırmacıların ilgisini çeken bir konu olmuştur (Henry, 1974; Cukierman, 1980; Bernanke, 1983; Marcus, 1981; Aizenman ve Morion, 1991; Bloom, 2009; Jones ve Olson, 2013; Caggiano, Castelnovo ve Groshenny, 2014; Popp ve Zhang, 2016; Aastveit, Natvik ve Sola, 2017; Alessandri ve Mumtaz, 2019). Şanlısoy ve Kök (2010), 1987-2006 döneminde Türkiye’de politik istikrarsızlık ve ekonomik büyüme ilişkisini incelemiştir. Regresyon ve eşbütünleşme analizlerinin uygulandığı çalışmada politik istikrarsızlıklar ve ekonomik büyüme arasında negatif yönlü bir ilişki saptanmıştır. Jones ve Olson (2013), 1985-2012 döneminde ABD’de belirsizlik, üretim düzeyi ve enflasyon arasındaki ilişkiyi incelemiştir. DCC-GARCH yönteminin uygulandığı çalışmada makroekonomik belirsizlik ve enflasyon arasındaki ilişkinin 1990’ların sonundan itibaren negatiften, pozitive döndüğü, belirsizlik üretim düzeyi arasındaki ilişkinin ise sürekli negatif yönlü olduğu tespit edilmiştir. Caggiano vd. (2014), 1965-2010 döneminde ABD’de belirsizlik şokları ve işsizlik dinamikleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. VAR yönteminin uygulandığı çalışmada belirsizlik şoklarının konjonktürel dalgalanmalar boyunca asimetrik olduğu gösterilmiştir. Popp ve Zhang (2016), 1962-2014 döneminde ABD’de artan belirsizlik ve kredi piyasası koşulları arasındaki etkileşime vurgu yaparak, belirsizlik şoklarının makroekonomik etkilerini incelemiştir. ST-FAVAR yönteminin uygulandığı çalışmada belirsizliklerdeki artışların reel ekonomi finansal piyasalar üzerinde negatif yönlü bir etkiye sahip olduğu, özellikle resesyon dönemlerinde bu etkinin daha büyük olduğu tespit edilmiştir. Aastveit vd. (2017), ABD’de 1970-2016 döneminde Ekonomik belirsizliğin para politikası şoklarının iletimini nasıl etkilediğini incelemiştir. VAR yönteminin uygulandığı çalışmada ABD para politikası şoklarının belirsizliğin yüksek olduğu durumlarda ekonomik aktiviteyi daha az etkilediği gösterilmiştir. Akkuş (2017), 1994-2013 döneminde gelişmekte olan ülkelerde ekonomi politika belirsizliği ve politik istikrarsızlığın büyüme üzerindeki etkisini incelemiştir. Sistem-GMM yönteminin uygulandığı çalışmada ekonomik politika belirsizliği, politik istikrarsızlık ve ekonomik büyüme arasında negatif yönlü bir ilişki bulunduğu gösterilmiştir. Kartal ve Öztürk (2017), 1996-2015 döneminde Türkiye’de politik istikrarsızlık ve ekonomik büyüme ilişkisini incelemiştir. Politik istikrarsızlık endeksi ve grafiklerinin kullanıldığı çalışmada politik istikrarsızlığın yoğun olduğu dönemlerde ekonomik büyümenin bundan negatif yönlü etkilendiği gösterilmiştir. Al ve Belke (2018), 1991-2016 döneminde 14 MENA ülkesinde politik istikrarsızlık ve ekonomik büyüme ilişkisini incelemiştir. Panel veri analizlerinin uygulandığı çalışmada İran ve İsrail dışındaki tüm ülkelerde değişkenler arasında tek ve çift yönlü nedensellik olduğu tespit edilmiştir. Alessandri ve Mumtaz (2019), 1973-2014 döneminde finansal rejimler ve belirsizlik şokları ilişkisini incelemiştir. VAR yönteminin uygulandığı çalışmada, ABD’de belirsizlik şoklarının her zaman durgunluk verici etkilerinin olduğu, ancak ekonomi bir finansal krizden geçerken üretim düzeyi üzerindeki etkisinin altı kat daha fazla olduğu gösterilmiştir.

Politik risklerin finans sistem ile olan ilişkisi birçok araştırmacının ilgisini çekmiştir. Lehkonen ve Heimonen (2015), 2000-2012 döneminde 49 gelişmekte olan ülkeyi incelemiştir. Panel OLS ve S-GMM yöntemlerinin uygulandığı çalışmada politik riskler ile hisse senedi getirileri arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu gösterilmiştir. Waszkiewicz (2017), 2007-2015 döneminde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde politik risklerin finansal sistemin gelişimi üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmada Her iki ekonomi türü için de tehdidin farklı yönlerine maruz kalma söz konusu olsa da politik riskin ne kadar önemli olduğu gösterilmiştir. Aynı zamanda, gelişmekte olan ülkelerin daha fazla sayıda politik sorun la tehdit

edildiği, gelişmiş ülkelerin ise bazı tehdit biçimlerine karşı hassas olduğu gösterilmiştir. Tuncay (2018), 1997-2013 dönemi için Türkiye’de politik risk ve finansal piyasalar ilişkisini incelemiştir. VAR ve Johansen eşbütünleşme testlerinin uygulandığı çalışmada Türkiye’de finansal piyasalar ve politik riskler arasında uzun dönemli bir denge ilişkisinin bulunduğu gösterilmiş, finansal piyasalarla ilgili kararlar alınırken politik koşulların göz önünde bulundurulması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Kırıkkaleli ve Onyibor (2020), 2000-2015 döneminde Güney Doğu Avrupa ülkelerinde finansal ve ekonomik risklerin politik riskler üzerindeki etkisini incelemiştir. Panel veri analizlerinin uygulandığı çalışmada Güney Avrupa ülkelerinde gelişmiş bir finansal ortamın daha az ekonomik riskle ilişkili olduğu ve politik risklerin ekonomik istikrar için zararlı olduğu gösterilmiştir.

Sistemik risk konusu, özellikle 2007-2008 Küresel Finans Krizi’nden sonra birçok araştırmacının dikkatini çekmiştir. Finans krizindeki rolü, bu risklerin hem makroekonomi hem de finansal piyasalar açısından ne kadar önemli olabileceğini göstermiştir. Bullard vd. (2009), son küresel finans krizinde sistemik risklerin rolünü incelemiştir. Araştırmacılar sistemik kaygıların Federal Rezerv ve ABD Hazine Bakanlığı’nın 2008’de birkaç büyük finans firmasının iflasını önlemek için harekete geçmesine neden olduğunu ve finans firmalarının başarısızlıklarının temelinde finansal olmayan firmaların başarısızlıklarından daha çok sistemik risklerin etkili olduğunu göstermiştir. Binici vd. (2013), 1990-2011 döneminde Türkiye’de bankacılık sektörü hisse senedi getirileri ve sistemik risk ilişkisini incelemiştir. Panel veri analizi yaklaşımlarının uygulandığı çalışmada banka hisse senedi getirileri arasındaki korelasyonun 2000’li yıllarda 1990’lara göre neredeyse iki katına çıktığı gösterilmiştir. Bu korelasyonların 2002’den sonra bir miktar azaldığı ve 2007-2009 finans krizinden sonra tekrar arttığı tespit edilmiştir. Kubinski ve Barnea (2016), 2003-2014 döneminde Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde sistemik risklerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemiştir. TP-VAR yönteminin uygulandığı çalışmada ekonomilerin finansal krizin patlak vermesinden sonra sistemik risk şoklarına daha az duyarlı hale gelmesine rağmen, son yıllarda analiz edilen ülkeler arasında ortak bir gelişme sağladığı, ana makroekonomik göstergelerin ise bu tür şoklara karşı daha savunmasız hale geldiği gösterilmiştir. Zhang vd. (2016), 1998-2011 döneminde 49 ülkede finansal sistemin risk tolerans kapasitesi ve ekonomik büyüme ilişkisini incelemiştir. Panel veri analizlerinin uygulandığı çalışmada hem banka hem de hisse senedi piyasası risk tolerans kapasitesinin, reel ekonomik riskleri absorbe ederek ve üstlenerek uzun dönemli ekonomik büyümeyi önemli ölçüde destekleyebileceği gösterilmiştir. Araştırmacılar, güçlü bir deneme yanılma sistemi sağlayan finansal sistem risk tolerans kapasitesinin uzun dönemli büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu tespit etmiştir. Kaserer ve Klein (2017), 2005-2014 döneminde küresel finans sistemini temsil eden 183 adet önemli banka üzerinden sistemik risk ve finansal piyasalar ilişkisini incelemiştir. Panel veri analizlerinin uygulandığı çalışmada sektör düzeyinde, sigorta sektörünün genel olarak küresel finansal sistemdeki toplam sistemik risk miktarına çok az katkıda bulunduğu gösterilmiştir. Bununla birlikte, bireysel kurumlar düzeyinde, birkaç sigorta firmasının sistemik riskinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Lin vd. (2018), 2005-2014 döneminde 31 adet Tayvan finans kurumu üzerinden sistemik risk ve finansal piyasalar ilişkisini incelemiştir. Panel veri ve Granger nedensellik analizlerinin uygulandığı çalışmada sistemik risklerin, finansal kurumların belirli karakteristik özellikleriyle yakın ilişkili olduğu bulunmuştur. Aynı zamanda, sistemik risklerin reel ekonomi açısından oluşabilecek problemlerin saptanmasında erken bir uyarı sistemi olarak kullanılabilirliği gösterilmiştir. Vasilenko (2018), 2007-2017 döneminde Çin ekonomisinde sistemik risk ve finansal kırılmalıklar ilişkisini incelemiştir. Kantil regresyon yöntemlerinin uygulandığı çalışmada Çin finansal sistemindeki

kırılganlık seviyesinin 2007-2009 Küresel Finans Krizinden sonra düştüğü, ancak 2015'ten sonra kademeli olarak arttığı gösterilmiştir.

Literatür incelendiğinde politika belirsizliği ve bankaların risk alma davranışları arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların sınırlı sayıda olduğu görülmüştür. Bunun yanında, politika belirsizliği ve sistemik risk ilişkisini inceleyen ulusal herhangi bir çalışmaya ulaşılmamıştır. Akey ve Lewellen (2015), 1998-2010 döneminde ABD'de politik belirsizlik, politik sermaye (birikim) ve firma risk alma davranışlarını incelemiştir. Panel veri analizlerinin uygulandığı çalışmada politikaya duyarlı firmaların yatırımlarının, kaldıraç oranlarının, işletme performanslarının, Tobin'in Q'sunun, opsiyona bağlı oynaklığın ve CDS spreadleri ile alakalı belirsizliklerin çözümüne politikadan bağımsız firmalara kıyasla daha keskin tepki verdikleri gösterilmiştir. Cheng ve Gawande (2017), 1985-2015 döneminde ABD'de ekonomik politika belirsizliği, politik sermaye ve bankaların risk alma davranışlarını incelemiştir. Panel veri analizlerinin uygulandığı çalışmaya göre politika belirsizliği düşük olduğunda, politik olarak bağlantılı bankalardaki yöneticiler, politik bağlantıları olmayanlara göre daha az risk alma eğilimindedir. Bununla birlikte, politika belirsizliği yüksek olduğunda politik olarak bağlantılı bankalar çok daha büyük kredi tutarlarına ve politik bağlantıları olmayanlara göre daha az miktarda zarar karşılıkları sahiptir. Chi ve Li (2017), 2000-2014 döneminde Çin'de ticari bankalar üzerinden ekonomik politika belirsizliği, kredi riski ve bankaların borçlanma kararlarını incelemiştir. Panel regresyon analizlerinin uygulandığı çalışmada ekonomik politika belirsizliğinin bankaların kredi risklerini artırdığı ve özellikle ortak sermaye bankaları için kredi boyutunu olumsuz etkilediği gösterilmiştir. Lee vd. (2017), 1999-2013 döneminde ABD'de 8219 finansal kurum üzerinde ekonomik politika belirsizliği ve akran bankaların kaldıraç kararlarını incelemiştir. Panel-GMM analizlerinin uygulandığı çalışmada bankalara özgü özelliklerin finansal kuruluşların kaldıraç kararının üç kanaldan en etkilediği, diğer iki kanalın da kaldıraç kararında önemli etkilere sahip olduğunu göstermiştir. Ayrıca, ekonomik politika belirsizliğinin, değişen borç verme davranışları ve risk alma kapasiteleri aracılığıyla kaldıraç kararlarını etkileyebileceği tespit edilmiştir. Wu vd. (2019), 2000-2016 döneminde 34 gelişmekte olan ülkede 1500 banka üzerinden, ekonomik politika belirsizliği ve banka riskleri ilişkisini incelemiştir. Panel veri analizlerinin uygulandığı çalışmada belirsizliğin banka risklerini artırdığı gösterilmiştir. Phan vd. (2020), 1996-2016 döneminde 23 ülkede ekonomik politika belirsizliği ve finansal istikrar ilişkisini incelemiştir. Panel veri analizlerinin uygulandığı çalışmada ekonomik politika belirsizliğinin finansal istikrarla negatif yönlü bir ilişki içerisinde olduğu gösterilmiştir. Wu vd. (2020), 2000-2014 döneminde dokuz gelişmekte olan Asya ülkesinde 530 banka üzerinden ekonomik ve finansal belirsizliklerin banka riskleri üzerindeki etkisini incelemiştir. Panel regresyon analizlerinin uygulandığı çalışmada bankaların risk almasının, artan ekonomik ve finansal belirsizlikle heterojen bir şekilde değişme eğiliminde olduğunu göstermiştir. Söz konusu heterojen değişim, banka risk seviyesinin, ekonomideki ve finansal piyasalardaki belirsizliklerin etkisinin boyutuna göre değiştiğini göstermiştir. Bu bakımdan, ekonomide görülen daha yüksek belirsizlikler, bankaların daha yüksek risk alımı ile ilişkiliyken, finansal açıdan görülen daha yüksek belirsizlikler, bankaların daha düşük risk alımıyla ilişkilidir. Buna göre, finansal belirsizliklerin artması, bankaları risk alma davranışlarını olumsuz etkilemiştir. Tran (2020), 2000-2015 döneminde ABD'de bankaların temettü politikaları ve ekonomik politika belirsizliği arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Panel veri analizlerinin uygulandığı çalışmada yüksek politik belirsizlik dönemlerinde temettü ödemelerinin ve de hisse senedi geri alımlarının azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Vural-Yavaş (2020), 1999-2017 döneminde 15 gelişmiş Avrupa ülkesinde 74974 firma üzerinden kurumsal risk alma, ekonomik politika belirsizliği ve makroekonomik koşullar

ilişkisi incelenmiştir. Panel veri analizlerinin uygulandığı çalışmada politika belirsizliğine ilişkin şoklar arttıkça firmaların daha fazla risk almaktan kaçındığı gösterilmiştir.

2. YÖNTEM VE VERİ SETİ

Bu çalışmada Türk Bankacılık Sektöründe faaliyet gösteren 9 bankanın küresel politik belirsizlikler altındaki risk alma davranışları incelenmiştir. Başka bir ifadeyle, ABD kaynaklı ekonomik ve parasal politika belirsizliklerin bankaların sistemik risklerini ne yönde etkilediği tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmada kullanılan bankalar, Akbank, Finansbank, Halk Bankası, Vakıfbank, Garanti Bankası, Yapı Kredi Bankası, Şekerbank, İş Bankası ve Denizbank'tır. Bankalar seçilirken, New York Üniversitesi V-Lab'da bulunan veri seti göz önünde bulundurulmuş, bu bankaların veri aralığında kayıp olmadığı için tercih edilmiştir. Araştırmada katılım bankaları örneklem dışında bırakılmıştır. Araştırmada kullanılan bankaların şube sayısı ve mevduat toplama kapasiteleri göz önünde bulundurulursa, Türk Finans Sistemi içerisinde önemli bir yere sahip oldukları görülür. Bu bakımdan, bu bankaların herhangi birinde yaşanabilecek finansal bir sorunun, diğer bankalara ve finans sisteminin bütününe yayılması kuvvetle muhtemeldir. Zira, bu bankaların faaliyetleri birbirinden önemli ölçüde etkilenmektedir.

Literatürde sistemik riski temsil eden çeşitli vekil göstergeler kullanılmıştır. Bunlar arasında, Adrian ve Brunnermeier (2011), Koşullu Riske Maruz Değer (CoVaR), Huang vd. (2012), tehlike sigorta primi (DIP), Acharya vd. (2010), sistemik beklenen kayıp (SES), Brownlees ve Engle (2012, 2017), sistemik risk (SRISK) ve beklenen marjinal kayıp (MES) endeksleri çok yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Bu çalışmada, bankaların sistemik risklerini temsilen Brownlees ve Engle (2017), SRISK endeksi kullanılmıştır. Küresel politik belirsizliklerini temsilen Baker vd. (2015), ABD ekonomik politika belirsizlik ile ABD parasal politika belirsizlik endeksleri kullanılmıştır. Bunun yanında SRISK ve politik riskler arasındaki ilişki incelenirken çeşitli kontrol değişkenleri modellere dahil edilmiştir. Söz konusu kontrol değişkenleri, literatür incelenmesi sonucunda belirlenmiştir. Bu bakımdan, çalışmada kullanılan kontrol değişkenler, MSCI ve VIX endeksleri (Binici vd. 2013; Caggiano vd., 2014) finansal kaldıraç oranları (Lin vd., 2018), GSYH (Akkuş, 2017; Kartal ve Öztürk, 2017; Al ve Belke, 2018), yatırım ve enflasyon oranları (Caggiano vd., 2014; Akkuş, 2017), bankaların mevduat faiz oranları ve S&P 500 endeks getirileridir.

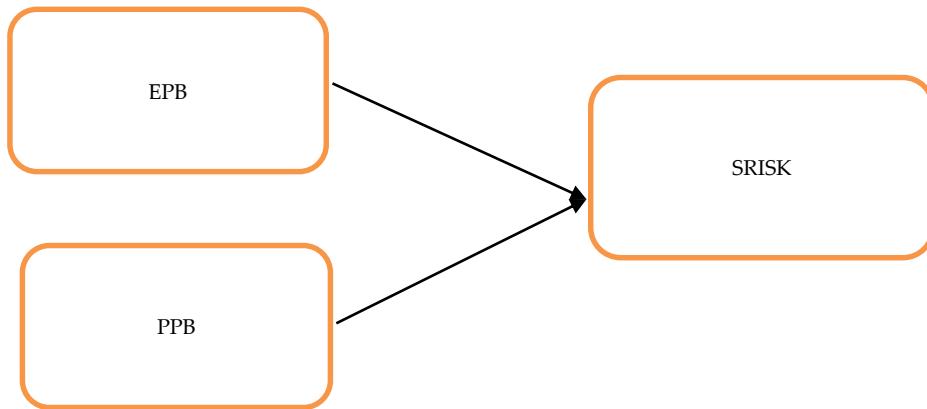
Araştırmada politik belirsizlikler ve sistemik riskler arasındaki ilişkinin 2006-2019 dönemi dinamik panel veri analizi yöntemlerinden Arellano ve Bond (1991), Fark Genelleştirilmiş Momentler (GMM), tahmincisi uygulanarak analiz edilmiştir. Ampirik çalışmalarda değişkenler arasındaki ilişki incelenirken, değişkenlere ilişkin geçmiş değişimlerin de göz önünde bulundurulması gerekir. Dinamik panel veri analizi yöntemleri, değişkenler arasındaki ilişkiyi tahmin ederken, bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerini açıklayıcı değişken olarak modellere eklemektedir. Aynı zamanda, dinamik panel veri analiz yöntemleri, panel veri analizlerinde çok sık karşılaşılan bir problem olan içsellik sorunun ortadan kaldırılması hususunda son derece etkindir. Literatürde yaygın kullanılan dinamik panel veri analizleri yöntemleri içerisinde Anderson ve Hsio (1982), Arellano ve Bond (1991), Genelleştirilmiş Momentler (GMM), Arellano ve Bover (1995) ile Blundell ve Bond (1998), Sistem Genelleştirilmiş Momentler (Sistem-GMM) teknikleri gösterilebilir. Bu yöntemlerden hangisinin araştırma kapsamında kullanılacağını belirlemek amacıyla açıklayıcı değişkenlerin tam dışsal olup olmadığı ve hata terimlerinin otokorelasyon problemi içerip içermediği ölçütleri göz önünde bulundurulur (Tatoğlu, 2013:104). Anderson ve

Hsiao (1982), yöntemi hata terimlerinin otokorelasyonlu olduğu durumlarda etkinliğini yitirmektedir. Dolayısıyla, Arellano ve Bond (1991), Anderson ve Hsiao (1982) tahmincisinden daha etkin olan genelleştirilmiş bir moment (GMM) yöntemi önermiştir (Baltagi, 2005:136). GMM yöntemine göre, AR (1)'de birinci fark modelleri negatif yönlü ve hata terimleri otokorelasyonludur. AR (2)'de ise otokorelasyon problemi ortadan kalkmaktadır. GMM yöntemi, zaman boyutunun (T), gözlem boyutundan büyük olduğu ve dengeli dağılan panel veri setleri için etkin şekilde kullanılabilir (Tatoğlu, 2013:85-86). Araştırmada değişkenler arasındaki ekonometrik ilişki İki aşamalı (fark) GMM yöntemi uygulanarak analiz edilmiştir. Tek ve iki aşamalı (fark) GMM yöntemleri arasındaki ayrım aşağıdaki şekilde yapılabilir (Khadraoui ve Smida, 2012:97):

- GMM yöntemlerinde tek aşamada, hata koşullarının birim ve zaman açısından bağımsız ve homoskedastik olduğu kabul edilirken, ikinci aşamada birinci aşamada elde edilen kalıntılar tutarlı bir varyans-kovaryans matrisi tahmini oluşturmak amacıyla kullanılır.
- Bu durumda, bağımsızlık ve homoskedastisite varsayımları gevşediği için iki aşamalı GMM yöntemi, ilk adımda elde edilenden daha fazla asimptotik ve etkin olmaktadır.

Araştırma kapsamında kullanılan değişkenler Tablo 1'de verilmiştir. Tablo 1'de görüldüğü üzere, EPB, PPB, VIX, KBGSYH, S&P 500 ve MSCI-Avrupa endeks değişkenlerinin logaritması alınmıştır. Logaritmik dönüşüm, ekonometrik analizlerdeki temel varsayımların (otokorelasyon sorunu, değişen varyans, normallik) sağlanmasına katkı sağlamasının yanında, veriler arasındaki büyük farklılıkların giderilmesi ve yorumlamayı kolaylaştırması gibi birçok avantaj sağlamaktadır. Bağımlı değişken, SRISK negatif yönlü veriler içerdiği için ve diğer değişkenler oransal olduğundan logaritmik dönüşüm yapılmamıştır.

Araştırmanın modeli ise Şekil 1'de verilmiştir. Araştırmanın modeli ise Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1: Araştırma Modeli

Tablo 1: Araştırma Değişkenleri

Değişken	Açıklama	Türü	Kaynak
SRISK	Sistemik riskin vekil göstergesi	Düzye değerleri (ABD doları) alınmıştır.	https://vlab.stern.nyu.edu/
LN (EPB)	ABD ekonomik politika belirsizliği endeksi	Logaritması alınmıştır.	https://www.policyuncertainty.com/
LN (PPB)	ABD parasal politika belirsizliği endeksi	Logaritması alınmıştır.	https://www.policyuncertainty.com/
LN (VIX)	VIX endeksi	Logaritması alınmıştır.	Yahoo Finance
SSO	Sabit sermaye oluşumu	Yıllık yüzde değişim oranları alınmıştır.	Dünya Bankası
LN (KBGSYH)	Reel kişi başına düşen GSYH	Logaritması alınmıştır.	Dünya Bankası
TUFE	Enflasyon	Tüketici fiyatlarının yıllık yüzde değişim oranları alınmıştır.	Dünya Bankası
MFAIZ	Mevduat faiz oranları	Düzye değerleri alınmıştır.	Dünya Bankası
LN (SP500)	S&P 500 endeks getirileri	Logaritması alınmıştır.	Yahoo Finance
KALDIRAC	Finansal kaldıraç oranları	Düzye değerleri alınmıştır.	https://vlab.stern.nyu.edu/
LN (MSCI-E)	MSCI Avrupa endeksi	Logaritması alınmıştır.	https://www.msci.com/

Literatürün incelenmesi sonucunda kurulan modellerin temel formülasyonu aşağıda verilmiştir:

$$SRISK_{it} = \alpha_0 + \beta_1 LN (EPB)_{it} + \beta_2 LN (PPB)_{it} + \beta_3 LN (VIX)_{it} + \beta_4 SSO_{it} + \beta_5 LN (KBGSYH)_{it} + \mu_{it} \quad (1)$$

$$SRISK_{it} = \alpha_0 + \beta_1 LN (EPB)_{it} + \beta_2 LN (PPB)_{it} + \beta_3 LN (VIX)_{it} + \beta_4 SSO_{it} + \beta_5 LN (KBGSYH)_{it} + \beta_6 TUFE_{it} + \mu_{it} \quad (2)$$

$$SRISK_{it} = \alpha_0 + \beta_1 LN (EPB)_{it} + \beta_2 LN (PPB)_{it} + \beta_3 LN (VIX)_{it} + \beta_4 SSO_{it} + \beta_5 LN (KBGSYH)_{it} + \beta_6 MFAIZ_{it} + \mu_{it} \quad (3)$$

$$SRISK_{it} = \alpha_0 + \beta_1 LN (EPB)_{it} + \beta_2 LN (PPB)_{it} + \beta_3 LN (SP500)_{it} + \beta_4 KALDIRAC_{it} + \beta_5 LN (KBGSYH)_{it} + \beta_6 LN (MSCI-E)_{it} + \mu_{it} \quad (4)$$

Araştırma modelleri kurulurken, politik risklerin sistemik riskler üzerindeki etkisini doğru ve etkin bir şekilde tahmin edebilmek amacıyla dört farklı model kurulmuştur. Bütün modellerde SRISK bağımlı değişken, LN (EPB) ve LN (PPB) açıklayıcı değişken, diğer seçili makroekonomik ve piyasa değişkenleri ise kontrol değişkeni olarak kullanılmıştır. Modellerdeki hata terimi ise “ μ ” ile gösterilmiştir.

Araştırma kapsamında literatür incelenmiş ve kurulan modeller çerçevesinde hipotezler aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

H0: Ekonomik ve parasal politika belirsizliklerinin sistemik riskler üzerinde anlamlı herhangi bir etkisi yoktur.

H1a: Ekonomik politika belirsizliğinin sistemik riskler üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkisi vardır.

H1b: Parasal politika belirsizliklerinin sistemik riskler üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkisi vardır.

3. ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırma kapsamında kullanılan değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 2’de verilmiştir. Tanımlayıcı istatistikler incelenerek kullanılan değişkenlerin veri niteliği görülebilmektedir. Aynı zamanda, değişkenlerin ortalaması, minimum ve maksimum değerleri anlaşılabilir. Tablo incelendiğinde, kullanılacak panel modelinin dengeli olacağı görülmüştür. Bağımlı değişken olan SRISK’in ortalama değeri -955.948 iken, bağımsız değişkenler olan LN (EPB) ve LN (PPB)’nin ortalama değerleri sırasıyla, 4.528 ve 4.274’dür. SRISK’in minimum değeri -7456.35, maksimum değeri 3275.517’dir. LN (EPB)’nin minimum değeri .310 iken, maksimum değeri 4.899’dur. LN (PPB)’nin minimum değeri .333 iken, maksimum değeri 4.822’dir. Bunun yanında, diğer kontrol değişkenlerine ilişkin veriler Tablo 2’de görülmektedir.

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	Gözlem	Ortalama	SS.	Min.	Max.
SRISK	123	-955.948	2007.434	-7456.35	3275.517
LN (EPB)	126	4.528	.310	.310	4.899
LN (PPB)	126	4.274	.333	.333	4.822
LN (VIX)	126	2.890	.306	.306	3.459
SSO	117	4.950	11.965	11.965	24.794
LN (KBGSYH)	117	9.407	.141	.141	9.620
TUFE	117	9.096	2.498	2.498	16.332
MFAIZ	117	17.791	3.362	3.362	23.345
LN (SP500)	126	7.416	.337	.337	7.985
KALDIRAC	123	10.216	7.449	7.449	55.079
LN (MSCI-E)	126	7.357	.133	.133	7.637

Araştırma kapsamında tahmin edilen fark GMM modellerine ilişkin bulgular Tablo 3’te verilmiştir. Modellerde katsayılar üste, parantez içerisinde standart hataları verilmiş, anlamlılık düzeyleri “*” işaretiyle belirtilmiştir. GMM modelleri tahmin edilirken hata terimlerinin otokorelasyonlu olup olmadığı ve içsellik (araç değişken geçerliği) bulunup bulunmadığı göz önünde bulundurulmalıdır. Tablo 3 incelendiğinde, bütün modellerin beklenildiği gibi %95 güven aralığında ($p \leq 0.05$) AR (1)’de negatif yönlü ve otokorelasyonlu olduğu, AR (2)’de otokorelasyon probleminin ortadan kalktığı görülmüştür. Bunun yanında, tahmin edilen modellerde içsellik sorunu bulunup bulunmadığı Sargan testleri kullanılarak incelenmiştir. Sargan testleri, H0 hipotezi “aşırı tanımlama kısıtlamalar geçerlidir” biçiminde kurulur (Tatoğlu, 2013:100). Tahmin edilen test değerinin %95 güven aralığının üzerinde bulunması H0 hipotezinin kabulü anlamına gelir ve araç değişkenleri geçerli kabul edilir. Tahmin edilen Sargan testleri, aşırı tanımlama kısıtlamalarının, yani araç değişkenlerin geçerli olduğunu

doğrulanmıştır. Modellerin bir bütün olarak anlamlılığını gösteren Wald testleri anlamlı bulunmuştur. Modellerde bulunan araç değişken sayısı, modellerde kullanılan değişkenlere bağlı olarak değişim göstermiş, ancak gözlem sayısının altında bulunmuştur.

SRISK'in bir gecikmeli değerinin bütün modellerde bu değişken üzerindeki etkisi pozitif yönlü ve anlamlıdır. LN (EPB)'in SRISK üzerindeki etkisi bir ve ikinci modelde anlamsızken, üç ve dördüncü modellerde negatif yönlü ve anlamlıdır. Buna göre, ABD kaynaklı ekonomik politika belirsizliklerin artması bankaların sistemik risklerini olumlu etkileyerek, düşürmüştür. Bunda, ABD'de yaşanan ekonomik belirsizlikler karşısında Türk bankalarının daha temkinli davranmalarının önemli bir rolü olabilir. Ancak, LN (PPB) değişkeninin SRISK üzerindeki etkisi bir ve ikinci modellerde pozitif yönlü ve anlamlı iken, üç ve dördüncü modellerde anlamsızdır. Buna göre, ABD parasal politika belirsizlikleri, ekonomik politika belirsizliklerinin aksine bankaların sistemik risklerini olumsuz etkileyerek, arttırmaktadır. Küresel finans sisteminin birbirine son derece entegre olması, aynı zamanda, bir ülkenin finans sisteminde yaşanacak bir problemin diğer dünya piyasalarına ne kadar kolay yayılmasına imkân tanımaktadır. Bu bakımdan, ABD'de yaşanan parasal politika sorunları Türkiye gibi piyasaları olumsuz etkileyebilmektedir. Araştırma bulguları, ABD kaynaklı politik belirsizliklerin, Türk Finansal sektörüne yönelik tehditlerin önceden tespit edilmesine yarayan erken bir uyarı sistemi olarak kullanılabileceğini göstermiştir. Zira, bu belirsizliklerin değişimi takip edilerek, bankaların finansal istikrarlarındaki bozulma düzeyi ve temerrüde düşme olasılıkları konusunda bilgi sahibi olunabilir.

Kontrol değişkenlerinden MFAIZ dışındakilerin hepsi anlamlıdır. Buna göre, LN (VIX) bir, iki ve üçüncü, LN (KBGSYH) tüm modellerde, KALDIRAC ve LN (MSCI-E) dördüncü modelde SRISK üzerindeki etkisi pozitif yönlü ve anlamlıdır. Buna karşın, SSO bir, iki ve üçüncü modellerde, TUFE ikinci modelde ve LN (SP500) dördüncü modelde SRISK üzerindeki etkisi negatif yönlü ve anlamlıdır. Küresel piyasalardaki yatırımcıların karamsarlığını temsil eden LN (VIX) arttıkça, Türk bankalarının sistemik risk eğilimleri artmıştır. Buna göre, küresel ortamda yaşanan belirsizlik artışı arttıkça, bankacılık sektörünün istikrar yapısı bundan olumsuz etkilenmiştir. Benzer şekilde, Avrupa'daki gelişmiş ülkelerindeki finansal piyasalarını temsil eden MSCI-Avrupa endeksindeki olumlu gelişmelerin, Türk Bankacılık Sektöründeki sistemik riskleri arttırıcı bir etki ortaya çıkardığı görülmüştür. Buna karşılık, küresel finans sisteminin öncü göstergelerinden S&P 500 endeksindeki gerilemeler, bankaların sistemik risklerine olumlu yansımıştır. Temel makroekonomik göstergelerden ekonomik büyüme oranlarında kaydedilen olumlu gelişmeler ve bankaların finansal kaldıraç oranlarındaki artış, sistemik riskleri arttırmıştır. Finansal kaldıraç oranları, bankaların borçlanma kabiliyetlerini gösteren önemli bir kurumsal göstergedir. Yüksek oranlı kaldırıca sahip bankaların risk düzeylerinin ve dolayısıyla temerrüde düşme olasılıklarının artması beklenir. Bu bakımdan finansal kaldıraçtaki artışlar, finansal istikrarı tehdit edici bir unsurdur. Diğer makroekonomik göstergeler olan yatırım oranları ve enflasyonda yaşanan artışlar ise bankaların sistemik riskini azaltmıştır. Sabit sermaye yatırımlarının artması, yatırımcıların geleceğe ilişkin iyimser beklentilerinin önemli bir göstergesidir. Bu bakımdan yatırım iklimindeki olumlu gelişmeler, bankaların risk alma eğilimlerini ve sistemik risk düzeylerini olumlu etkilemiştir.

Tablo 3: Arellano ve Bond (1991), Fark GMM Tahminleri

SRISK bağımlı değişkendir.	Model-1	Model-2	Model-3	Model-4
SRISK	.427*** (.094)	.361*** (.109)	.347*** (.110)	.526*** (.070)
LN (EPB)	-615.474 (535.099)	-713.182 (557.493)	-1136.041* (664.075)	-1225.517*** (456.143)
LN (PPB)	697.760*** (113.503)	406.140* (232.551)	371.436 (254.456)	35.479 (271.732)
LN (VIX)	1401.828*** (323.036)	1521.369*** (394.145)	1576.826*** (338.136)	
SSO	-28.458*** (4.614)	-30.229*** (4.253)	-29.065*** (4.778)	
LN (KBGSYH)	9849.194*** (1293.307)	10267.54*** (1311.243)	9456.7*** (1333.754)	20202.35*** (4469.103)
TUFE		-63.301*** (26.827)		
MFAIZ			-28.559 (23.720)	
LN (SP500)				-12530.95*** (4483.851)
KALDIRAC				190.586** (84.785)
LN (MSCI-E)				7228.383*** (2970.832)
ARAÇ	68	69	69	69
GÖZLEM	96	96	96	96
WALD (χ^2)	2203.64 [0.000]	1693.74 [0.000]	2278.70 [0.000]	1923.19 [0.000]
AR (1)	-2.055 [0.039]	-1.968 [0.049]	-2.025 [0.042]	-1.980 [0.047]
AR (2)	-1.595 [0.110]	-1.672 [0.094]	-1.662 [0.096]	-1.774 [0.076]
SARGAN (χ^2)	7.221 [1.000]	5.458 [1.000]	5.302 [1.000]	2.350 [1.000]

***, ** ve * sırasıyla; $p \leq 0.01$, $p \leq 0.05$ ve $p \leq 0.10$ anlamlılığı temsil etmiştir.

SONUÇ

Politik belirsizlikler ve finansal sektörün istikrarı arasında yakın bir ilişki vardır. Ekonomik ve parasal politika belirsizlikleri finansal sistem içerisinde faaliyet gösteren kurumların politikalarında ve risk alma eğilimlerinde önemli değişimlere neden olabilmektedir. Bu riskler, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin piyasalarını doğrudan etkileyebilmektedir. Türk Finansal Sistemi içerisinde ise bankalar hâkim konumdadır. Bu bakımdan bankaların risk alma davranışları ve sistemik risk düzeyleri finansal sistemin genel istikrarını yansıtmaktadır. Bu çalışmada Türk Bankacılık Sektöründe faaliyet gösteren dokuz bankanın sistemik riskleri üzerinde ABD kaynaklı küresel ekonomik ve parasal politika belirsizlerin etkisi seçili makroekonomik değişkenlerin kontrolünde, ne yönde olduğu incelenmiştir. Araştırma sonuçları, ekonomik politika belirsizliklerinin Türk bankalarının risk alma eğilimlerini ve de dolayısıyla sistemik risklerini azalttığını göstermektedir. Buna göre, ABD’de yaşanan ve tüm küresel sistemi etkileyen ekonomik belirsizlik ortamı, Türk Bankalarını risk alma konusunda daha temkinli olmaya yöneltmiştir. Buna karşın, ABD’de yaşanan parasal politika belirsizliklerinin Türk Bankalarının sistemik risklerini olumsuz etkileyerek, artırdığı tespit edilmiştir. Artan parasal politika belirsizlikleri bankaların batma riskini arttırmakta ve finansal sistem ile ekonominin bütünü açısından ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Bu bulgu, aynı zamanda küresel istikrarsızlıkların dünya ülkelerinin finansal sistemine bulaşma kabiliyetinin ne kadar yüksek olduğunu belgelemektedir. Küreselleşmenin artmasıyla birlikte ulusal piyasalar, dünya piyasalarındaki değişimlere daha duyarlı hale gelmiştir. Bu bakımdan, ABD’de yaşanan bir parasal politika belirsizliği, diğer ülkelerin finansal

piyasaları için bir tehdit oluşturmakta, Türkiye gibi ülkelerde bankaların sistemik risklerini arttırmaktadır. Araştırma bulguları, ABD politika belirsizliklerine karşı Türk bankalarının ne kadar duyarlı ve savunmasız olduğunu, küresel risklere karşı ise son derece açık olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Araştırma sonuçlarına göre, VIX endeksi arttıkça, Türk bankalarının sistemik risk eğilimleri de artmıştır. Buna göre, küresel ortamda yaşanan belirsizlik artışı arttıkça, bankacılık sektörünün istikrar yapısı bundan olumsuz etkilenmiştir. Benzer şekilde, Avrupa'daki gelişmiş ülkelerindeki finansal piyasalarını temsil eden MSCI-Avrupa endeksindeki olumlu gelişmelerin, Türk Bankacılık Sektöründeki sistemik riskleri artırıcı bir etki ortaya çıkardığı görülmüştür. Buna karşılık, küresel finans sisteminin öncü göstergelerinden S&P 500 endeksindeki gerilemeler, bankaların sistemik risklerine olumlu yansımış ve sistemik risklerini düşürmüştür. Bu bulgular, Türk Finans Sisteminin küresel piyasalar ile son derece güçlü bir etkileşim içerisinde olduğunu göstermektedir. Temel makroekonomik göstergelerden ekonomik büyüme ile sistemik riskler arasında pozitif yönlü, yatırım ve enflasyon oranları ile bankaların sistemik riskleri arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu gösterilmiştir. Ekonomik büyümenin yapısı, sistemik risklerin artmasına yol açmış olabilir. Bu konuda, ileride yapılacak araştırmalar son derece faydalı olacaktır. Enflasyon artışı karşısında ise bankalar ileriye dönük olarak daha temkinli davranabilir ve daha az riskli kararlar alabilirler. Nitekim, yüksek enflasyon sorunu, Türkiye için ciddi bir ekonomik problem olmayı sürdürmekte ve diğer temel makroekonomik değişkenleri ve tüketim davranışlarını olumsuz etkilemektedir. Sabit sermaye yatırımlarının artması, yatırımcıların geleceğe ilişkin iyimser beklentilerinin önemli bir göstergesidir. Bu bakımdan yatırım iklimindeki olumlu gelişmeler, bankaların risk alma eğilimlerini ve sistemik risk düzeylerini olumlu etkilemiş ve düşürmüştür. Bu bulgular, Türk Bankacılık Sektörünün ve finansal sisteminin reel ekonomiyle son derece güçlü bir etkileşim içerisinde olduğunu ve makroekonomideki değişimlere son derece karşı, banka risklerinin önemli ölçüde duyarlı olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Araştırmada finansal kaldıraç oranlarının bankaların sistemik risklerini arttırdığı gösterilmiştir. Finansal kaldıraç, bankaların borçlanma kabiliyetlerini gösteren önemli bir kurumsal göstergedir. Yüksek oranlı kaldıracı sahip bankaların risk düzeylerinin ve dolayısıyla temerrüde düşme olasılıklarının artması beklenir. Bu bakımdan finansal kaldıraçtaki artışlar, finansal istikrarı tehdit edici bir unsurdur.

Araştırma bulguları politika yapıcılar, piyasa katılımcıları ve araştırmacılar açısından önemli imalar sunmaktadır. Politika yapıcıları ve banka yöneticileri açısından politika belirsizlikleri ve bankaların risk yapıları arasındaki yakın ilişkinin kanıtlanması, onların politikalarına, bankaların bilanço ve rasyo yönetimine katkı sağlayabilir. Araştırmacılar açısından ise Türk Bankacılık Sektöründeki bankaların sistemik risk yapısının dış politik belirsizlikleri karşısındaki hassasiyeti göstermesi bakımından önemlidir. Nitekim araştırma bu konuda literatüre katkı sağlamıştır. İleride yapılacak ampirik çalışmalar bu konuda son derece yararlı olacaktır.

Araştırmanın ileride yapılacak araştırmalara, politika yapıcılara ve piyasa katılımcılarına önerileri aşağıdaki gibidir:

- ABD ekonomik ve parasal politika endeksleri Türk Bankacılık Sektörüne yönelik tehditlerin önceden tahmin edilmesinde, erken bir uyarı aracı olarak görülebilir.
- Makroekonomi ve Türk Bankacılık sektörü riskleri arasındaki etkileşimin gösterdiği gibi, ekonomi politikaları belirlenirken finansal piyasalardaki risk alma eğilimleri göz önünde bulundurulmalıdır.

- Banka yöneticileri, ekonomik ve parasal politika belirsizliği artışı karşısında sistemik risklerini azaltacak kararlar almalı, daha az riskli projelere yönelmelidir. Özellikle borçlanma konusunda alınmış riskli kararlar, bankaların sistemik risklerini arttırabilir ve finansal bir bozulmaya yol açabilir.
- Küresel piyasalardaki değişimler yakından takip edilmelidir. Zira, dünya piyasalarındaki değişimlerin Türk Bankacılık Sektörünün risk alma davranışları ve sistemik riskler üzerinde önemli bir etkisi vardır.
- Finansal kararlar alınırken, politik belirsizlikler göz ardı edilmemelidir.

KAYNAKÇA

- Aastveit, K. A., Natvik, G. J. ve Sola, S. (2017). Economic Uncertainty and The Influence of Monetary Policy. *Journal of International Money and Finance*, 76, 50–67.
- Acharya, V. V., Pedersen, L. H., Philippon, T., ve Richardson, M. P. (2010). Measuring systemic risk, 1-46. Erişim Adresi: <http://pages.stern.nyu.edu/~lpederse/papers/MeasuringSystemicRisk.pdf>
- Adrian, T. ve Brunnermeier, M. K. (2011). CoVaR, NBER, *Working Paper*, 17454, 1-43.
- Aizenman, J. ve Marion, N. (1991). Policy Uncertainty, Persistence And Growth. *NBER Working Papers Series*, 3848, 1-31.
- Akey, P. ve Lewellen, S. (2015). Policy Uncertainty, Political Capital, and Firm Risk-Taking. *SSRN Electronic Journal*, https://business-school.exeter.ac.uk/documents/Seminars_by_visitors/policy_uncertainty.pdf, Erişim Tarihi: 17.09.2020
- Akkuş, Ö. (2017). Ekonomik Politika Belirsizliği ve Politik İstikrarsızlığın Büyüme Üzerindeki Etkisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(3), 27-42.
- Al, i. ve Belke, M. (2018). Politik İstikrarsızlık ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Mena Ülkeleri İçin Panel Nedensellik Analizi. *UIİİD-IJEAS*, Prof. Dr. Harun Terzi Özel Sayısı, 271-286. DOI: 10.18092/ulikidince.452539
- Alessandri, P. ve Mumtaz, H. (2019). Financial Regimes and Uncertainty Shocks. *Journal of Monetary Economics*, 101, 31–46.
- Antonakakis, N., Chatziantoniou, I. ve Filis G. (2013). Dynamic Co-Movements of Stock Market Returns, Implied Volatility and Policy Uncertainty. *Economics Letters*, 120, 87–92.
- Arellano, M. ve Bond, S. (1991). Some Tests of Specification for Panel Data: Monte Carlo Evidence and an Application to Employment Equations. *The Review of Economic Studies*, 58 (2), 277-297.
- Baltagi, B. H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data*. Third Edition, West Sussex: John Wiley & Sons, Ltd.
- Baum, C. F., Caglayan, M. ve Talavera, O. (2010). On the Sensitivity of Firms' Investment to Cash Flow and Uncertainty. *Oxford Economic Papers, New Series*, 62 (2), 286-306.
- Bernanke, B. S. (1983). Irreversibility, Uncertainty, and Cyclical Investment. *The Quarterly Journal of Economics*, 98 (1), 85-106.
- Binici, M., Köksal, B. ve Orman, C. (2013). Stock Return Co-Movement and Systemic Risk In The Turkish Banking System. *Central Bank Review*, 13, 41-63.
- Bloom, N. (2009). The Impact of Uncertainty Shocks. *Econometrica*, 77 (3), 623-685.
- Bloom, N. (2014). Fluctuations in Uncertainty. *Journal of Economic Perspectives*, 28 (2), 153–176.
- Brownlees, C. T., & Engle, R. F. (2012). Volatility, correlation and tails for systemic risk measurement, SSRN Scholarly Paper ID 1611229. Rochester, NY: Social Science Research Network.
- Brownlees, C. & R. F. Engle 2017. SRISK: A Conditional Capital Shortfall Measure of Systemic Risk. *The Review of Financial Studies*, 30 (1), 48-79. DOI: <https://doi.org/10.1093/rfs/hhw060>
- Bullard, J., Neely, C. J. ve Wheelock, D. C. (2009). Systemic Risk and the Financial Crisis: A Primer. *Federal Reserve Bank of St. Louis Review*. September/October, 91(5, Part 1), 403-417.
- Caggiano, G., Castelnuovo, E. ve Groshenny, N. (2014). Uncertainty Shocks and Unemployment Dynamics in U.S. Recessions. *Journal of Monetary Economics*, 67, 78–92.
- Cheng, H. ve Gawande, K. (2017). Economic Policy Uncertainty, Political Capital and Bank Risk-taking. https://editorialexpress.com/cgi-bin/conference/download.cgi?db_name=CICF2017&paper_id=309, Erişim Tarihi: 17.09.2020
- Chi, Q. ve Li, W. (2017). Economic Policy Uncertainty, Credit Risks and Banks' Lending Decisions: Evidence from Chinese commercial banks. *China Journal of Accounting Research*, 10, 33–50.

- Christoua, C., Cunadob, J., Guptac, R. ve Hasapisc, C. (2017). Economic Policy Uncertainty and Stock Market Returns in Pacific Rim countries: Evidence Based on a Bayesian panel VAR Model. *J. of Multi. Fin. Manag.*, 40, 92–102.
- Cukierman, A. (1980). The Effects of Uncertainty on Investment under Risk Neutrality with Endogenous Information. *Journal of Political Economy*, 88 (3), 462-475
- Dai, L.ve Zhang, B. (2019). Political Uncertainty and Finance: A Survey. *Asia-Pacific Journal of Financial Studies*, 48, 307–333.
- EPU, <https://www.policyuncertainty.com/>, Erişim Tarihi: 17.09.2020
- Fang, L., Yu, H.ve Li, L. (2017). The Effect of Economic Policy Uncertainty on The Long-Term Correlation between U.S. Stock and Bond Markets. *Economic Modelling*, 66, 139–145.
- Henry, C. (1974). Investment Decisions Under Uncertainty: The "Irreversibility Effect". *The American Economic Review*, 64 (6), 1006-1012.
- Jones, P. M. ve Olson, E. (2013). The Time-Varying Correlation between Uncertainty, Output, and Inflation: Evidence from a DCC-GARCH model. *Economics Letters*, 118, 33–37.
- Kartal, G. ve Öztürk, S. (2017). Türkiye’de Politik İstikrarsızlık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Ömer Halis Demir Üniv. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(4), 250-270. DOI: 10.25287/ohuiibf.329424
- Kaserer, C. ve Klein, C. (2017). Systemic Risk in Financial Markets:How Systemically Important are Insurers? *Econometric Modeling: Capital Markets - Risk eJournal*, 1-61. DOI:10.2139/ssrn.2786947
- Khadraoui, N. ve Smida, M. (2012). Financial Development and Economic Growth: Static and Dynamic Panel Data Analysis. *International Journal of Economics and Finance*, 4(5), 94-104.
- Kırıkkaleli, D.ve Onyibor, K. (2020). The Effects of Financial and Political Risks on Economic Risk in Southern European Countries: A Dynamic Panel Analysis. *International Journal of Financial Research*, 11(1), 381-393.
- Kubinschi, M. ve Barnea, D. (2016). Systemic Risk Impact on Economic Growth - The Case of The Cee Countries. *Romanian Journal of Economic Forecasting*, 19 (4), 79-94.
- Lee, C. C., Lee, C. C., Zeng, J. H. ve Hsu, Y. L. (2017). Peer Bank Behavior, Economic Policy Uncertainty, and Leverage Decision of Financial Institutions. *Journal of Financial Stability*, 30, 79–91.
- Lehkonen, H. ve Heimonen, K. (2015). Democracy, Political Risks and Stock Market Performance. *Journal of International Money and Finance*, 59, 77-99. DOI: 10.1016/j.jimonfin.2015.06.002
- Lin, E. M. H., Sun, E. W. ve Yu, M. T. (2018). Systemic Risk, Financial Markets, and Performance of Financial Institutions. *Ann Oper Res*, 262, 579–603. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10479-016-2113-8>
- Marcus, A. A. (1986). Policy Uncertainty and Tecnological Innovation. Academy of Management. *The Academy of Management Review*, 6 (3), 443-448.
- MSCI, <https://www.msci.com/>, Erişim: 17.09.2020
- NYU, <https://vlab.stern.nyu.edu/>, Erişim: 17.09.2020
- Popp, A. ve Zhang, F. (2016). The Macroeconomic Effects of Uncertainty Shocks: The Role of The Financial Channel. *Journal of Economic Dynamics & Control*, 69, 319–349.
- şanlısoy, S. ve Kök, R. (2010). Politik İstikrarsızlık - Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1987–2006). *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1), 101-125.
- Waszkiewicz, G. (2017). Political Risk on Financial Markets in Developed And Developing Economies. *Journal of Economics and Management*, 28(2), 112-132. DOI: 10.22367/jem.2017.28.07
- WORLD BANK, <https://www.worldbank.org/>, Erişim: 17.09.2020.
- Wu, J., Yao, Y., Chen, M. ve Jeon, B.N. (2019). Economic uncertainty and bank risk: Evidence from Emerging Economies. <http://www.apjfs.org/resource/global/cafm/2019-11-1.pdf>, Erişim Tarihi: 17.09.2020
- Phan, D. H. B., Iyke, B. N., Sharma, S.S. ve Affandi, Y. (2020). Economic Policy Uncertainty and Financial Stability–Is There A Relation? *Economic Modelling*, 1-12.

- Stock, J. H. ve Watson, M. W. (2012). Disentangling the Channels of the 2007–09 Recession. *Brookings Papers on Economic Activity*, 81-135.
- Wu, J., Li, H., Zheng, D. ve Liu, X. (2020). Economic Uncertainty Or Financial Uncertainty? An Empirical Analysis of Bank Risk-Taking in Asian Emerging Markets. *Finance Research Letters*, 1-10.
- Wu, T. P., Liu, S. B. ve Hsueh, S. J. (2016). The Causal Relationship between Economic Policy Uncertainty and Stock Market: A Panel Data Analysis. *International Economic Journal*, 30 (1), 109–122.
- Tatoğlu, F. Y. (2013). *İleri Panel Veri Analizi*. İstanbul: Beta Basım A.Ş.
- Tran, D. V. (2020). Economic Policy Uncertainty and Bank Dividend Policy. *International Review of Economics*, 67, 339–361.
- Tuncay, M. (2018). Do Political Risks Matter in The Financial Markets?: Evidence from Turkey. *Eurasian Bus Rev*, 8, 209–227. DOI: <https://doi.org/10.1007/s40821-017-0077-5>
- Vasilenko, A. (2018). Systemic Risk and Financial Fragility in the Chinese Economy: A Dynamic Factor Model Approach. Bank of Russia, *Working Paper*, 30, 1-17.
- Vural-Yavaş, Ç. (2020). Corporate Risk-Taking in Developed Countries: The Influence of Economic Policy Uncertainty and Macroeconomic Conditions. *J. of Multi. Fin. Manag.*, 54, 100616, 1-21.
- YAHOO FINANCE, <https://finance.yahoo.com/>, Erişim: 17.09.2020
- Zhang, L., Zhang, S. ve Tao, N. (2016). Financial System Risk Tolerance Capacity and Economic Growth: Evidence from a Cross-country Analysis. *Global Economic Review*, 45(2), 97-115. DOI: 10.1080/1226508X.2015.1124343